

ANALELE ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMULŢ III.
SESIUNEA ANULUI 1881.

SECTIUNEA II
MEMORII.
KOLCSÉK ÉS ÉRTEZÉSEK AKADEMIA

BUCURESCI
TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE
(LABORATORII ROMANI)

26. STRADA ACADEMIEI. 26.
1882.

BIBLIOTECA
Nr. 6434
Sectia VI

ACADEMIA de AGRICULTURĂ

RELAȚIUNI ISTORICE

DESPRE ȚERILE ROMÂNE DIN EPOCA DE LA FINELE VECULUI ALĂ XVI^{-lea} ȘI ÎNCEPUTULŪ CELULĂ XVII^{-lea}, ESTRASE DIN OPERA ÎNTITULATĂ : *Александрински Патриархъ Мелетій Пискачъ*, COMPUSĂ DE IVAN MALYŢEVSEI, PROFESORŪ LA ACADEMIA TEOLOGICĂ DE LA KIEW, TOM. I. KIEW 1872, ȘI CITITE ÎN ȘEDINȚELE ACADEMIEI DE LA 6 FEBR. ȘI 6 MARTIE 1881,

de
Episcopulă MELCHISEDECŪ
Membru ală Academiei Române.

Autorulă incepe cu presupunerea, că Românii din Transilvania, Valachia sêu Ungrovalachia, și Moldavia sêu Moldovlachia, ar fi primită creștinismulă pe la sfârșitulă vècululă ală IX^{-lea}, sêu la începutulă celulă ală X^{-lea}, de la Bulgari. cari atunci domniau peste țèrile române. (Pag. 313—333).

De aici deducândulă pe de o parte atașamentulă Româniloră cătră orthodoxia resăritenă, iară pe de altă parte dominarea ierarhiei și a limbii bulgare în Biserica română; elă continuă astul-felă relațiunile sale despre Români, bazatū totul-de-una pe documente istorice :

«Cu formarea stateloră sêu voivodateloră neatărnate, în Valachia de la jumătatea vècululă ală XIII^{-lea}, în Moldova de la jumătatea vècululă ală XIV^{-lea}, a trebuită să se desvolte în ele și tendința cătră neatărnarea bisericescă. Acestă tendința de o cam dată s'a manifestatū prin înlăturarea supremației ierarhice bulgare, și prin înlocuirea ei cu o altă supremațiă mai înaltă și mai depărtată, cea a patriarhulă de

Constantinople. prin a căruia autoritate în anul 1369 s'a rânduit celă întâiu ierarh al Ungrovlachiei și s'a ridicat la treapta de *mitropolită a totă Ungrovlachia*, sub voivodul Ungrovlachiei Alexandru. În anul 1370, patriarhul de Constantinople a înființat în Ungrovlachia a doua mitropoliă mai mică, cu scop, precum se crede, de a-și asigura mai bine autoritatea sa asupra unei provincii bisericesti din nouă agonisite, carea decă ar fi rămasă numai cu o autoritate mitropolitană, mai ușor s'ar fi pătrunsu de tendința la o deplină autocefaliă. Dar autoritatea patriarhului nu totu-dé-una s'a ținut asupra țerilor române, înlocuită fiindu cu autoritatea vecinului ierarh al Ochridei, mai cu sémă în Moldova. După deosebite influențe, mai multu seú mai puțin întemplătoare, această împrejurare esențială s'a manifestat în tendințele cătră autocefaliă ale Bisericii Moldovalache, semnele căreia întru adevăr se observă încă în véculul alú XVI^{lea}.

Legătura cu grecii a contribuită la pătrunderea în România a órecărur începători de cultura grecescă, al căreia iubitori întelnim și printre voivođii români, cultură, cu care în paralelu se ținea și cea bulgară. România, continuând tradițiunile orthodoxiei, posedând unu terenú bogatú, și o populațiune numerosă, forma unu membru însemnatú în alianța popórelorú și a statelorú orthodoxe-creștine. Spre părere de reú, că nici la sine, nici la cel mai de aprópe al seí vecinú și dascálú nu a găsitú principie solide de educațiune politică, de de multú era jertfa unorú netocmiri și intrigi bizare și a unorú lupte sângeróse între familiile ei princiare și boierești⁽¹⁾. De aceea după căderea staturilorú vecine slavone și a Bizanției, a cădutu și ea sub dominarea turcescă. Înșá ea și-a păstratú o parte din independența sa politică, a avutu proprii seí voivođi, cariú sta în relațiuni de vasalitate către Sultanú, cariú firesce tindeau a'í strâmtori în profitulú lorú și a specula cu superioritatea lorú asupra Româ-

(1) De-Tu așa se exprimă despre caracterul politic al Românilorú din timpulú seú, adică din ultimele decimii ale vécului alú XVI^{lea}: *Comme le genie de ces peuples est leger et inconstant, et q'un rien les révolte, de même qu'il faut peu de choses pour les gagner, il est ararivé de frequentes révolutions dans le gouvernement* T III p. 87.

nilorū, găsindū motive la acesta în turburările lăuntrice ale României înseși. Cu toate acestea Valachia și Moldavia, prin a lorū relativă neatârnaire și prin fidelitatea ortodoxiei, aū datū nu puținū ajutorū Orientului grecescū, celū cu totul robitū. ajutorū nu atâta spiritualū, pe câtū materialū. Voievozii Moldaviei și ai Valachiei, între cari erau unele orși și omeni distinși, îndemnați de pietatea lorū, seū de căința pentru nelegiuirile, ce apăsau consciința multorū dintre dēniți, aū fostū generoși bine-făcători ai bisericilor, ai scaunelor și mănăstirilor orientale, mai cu sēmă a Athonului și Sinaei.

Perspectiva pentru ajutorū materialū a fostū negreșitū unulū din cele mai puternice motive și în relațiunile patriarchiei de Constantinopole cu Biserica Moldovălachă. După căderea Bizanției se îndesescū aici călătoriile patriarhilor de Constantinopole, despre cari călătorii ne comunică cronicile : a lui Malaxū și a lui Dorotheū. Patriarhulū Nifonū chiarū socotise a se strămuta pe totū-dē-una în Valachia pe scaunulū de acolo, în loculū scaunului celui perdutū la Constantinopole. Ioachimū călătorise în Moldova spre a aduna milosteniă pentru plata datoriei patriarchiei, seū a sale, dar a fostū alungatū de acolo de cătră Voivodū (an. 1505) (1). Pachomie pentru același scopū a călătoritū în Moldavia și Valachia cu o mare suită de clerici, preoți și mireni, și făcândū o colectă mare, s'a refortnatū. Dar clericii lui, dorindū a profita ei de averea cea adunată, din îndemnulū lorū monachulū Theodulū a otrăvitū pe patriarhulū. Patriarhulū Ieremia I^o, la sfirșitulū cărnuierei sale, dându-se la iubirea de avere, precum se exprimă Dorotheū, s'a decisū a se duce spre adunare de milosteniă în Moldova și în Valachia cu suită de archei și de clerici, adaoge Malaxū, carea negreșitū, de asemenea voia a profita aici, dar pōte că acea suită era trebuitore și pentru a conclura cu patriarhulū spre întărirea autorității lui în Biserica Moldovălachă, autoritate, pe care totū încă l o disputa Archiepiscopulū de Ochrida. Pe cale fiindū, în Mitropolia de la Târnova, în casa unde găsduia Ieremia, și unde suita lui se pusese pe petreceri, s'a întemplatū incendiū, aū arsū lucrurile patriarhului, până și unū Sa-

(1) Atunci domnia în Moldova Bogdanū. fiulū lui Stefanū celū mare.

cosă admirabilă a Bisericii celei mari și alte odore bisericești. Patriarhul s'a bolnăvit și a murit în anul 1544, reîntorcându-se îndărăt la Constantinople. Așa istorisește Dorotheu, complinind pe Malaxu. Amintirea de aceste nenorociri a trebuit să le taie pe multu timp pofta de a călători în Moldovalachia. Dar legăturile dintre aceste țări cu Constantinople și cu patriarhia lui, nu s'a încurmat, cu atâta mai ales, că înriurirea elementului grecesc s'a imputernicit sub unii din voievozii, cari aveau la sine dascăli greci, și cari simpatisau cu interesele științei grecești chiar în Constantinople (!). Capii familiilor domnești de asemenea frecuenta Constantinoplea și au făcut cunoscință și s'au înrudit cu Grecii din Galata și din alte locuri, iară aceste cunoștințe și înruriri serviau de asemenea une ori și spre întărirea legăturilor patriarhiei cu Biserica Moldovalachiei, precum vedem sub patriarhul Iosafu. Chiar la începutul patriarhiei lui Ieremia al II-lea, după inițiativa istețului Ieraxu, marele Logofet al său; în sinodul patriarhal s'a propus ideea de a se supune catedrei Constantinopolitane arhiepiscopiele autocefale a Târnovei și a Ochridei din Bulgaria și a Ipecului din Serbia. «Rău au făcut împărații cei vechi, — declamă Ieraxu, — recunoscându-le autocefale; iară Biserica cea mare n'a putut atunci a se opune împăraților. Acum însă sub Turci a sosit timpul favorabil de a supune aceste catedre tronului Constantinopolitanu». S'au orânduit Arhiepiscopi pentru acele catedre, dar numai cel de la Târnova a ramas întru supunere, iară cel-l-altul doi, făgăduind Sultanului daruri din parte-le, cu ajutorul puterii esteriore au ramas în vechia schismă. Așa istorisește și tratăză în istoria sa (p. 1153) Dositheiu al Ierusalimului, strictul râvnitoriu al drepturilor, s'au mai exactu al pretențiunilor tronurilor patriarhale. Nereșita proiectului de a supune pe Arhiepiscopul Ochridei a îndemnat pe patriarhia ași păzi cu mai multă îngrijire nemijlocita sa autoritate în Moldavia și Valachia, de care nu voia a se lepăda cel d'ântăiu. Au sosit eveneminte, cându această autoritate a patriarhiei, în per-

(1) Turco-Graecia p. 247 - 9.

sóna celorlă mai bunl reprezentanți al sêi, s'a arătatú folositoare pentru aceste țeri, cu deosebire în interesulú păstrării ortodoxiei în ele.

Ca în tóte locurile, așa și în aceste țeri ortodoxia era amenințată de propaganda Romei. Elementulú latinú inerentú națiunii române, se părea că va putea înlesni calea înriuririi latine asupra ei din Roma și din apusulú romanú. Însă elementulú ortodoxú greco slavénú se întărise de ajunsú în sfera spirituală a vieței Românilorú, în câtú să pôta respinge năvălirile cele întârziate, de și încă totuși primejdióse ale propagandei romane. Mai bine cunoscute în această privire sunt încercările Papei Grigorie alú IX^{lea} de a înființa aici misiú și catedre episcopale romano-catolice, încercări întreprinse totú-o-datá (de la an. 1374) cu cele relative la o parte din Rusia sudică, care cădută fiindú sub unú guvernú eterodoxú, acele încercări au fostú mai cu succesú de câtú în România, unde cele mai mici urme nu au lăsatú. La sinodulú de Florența a fostú Mitropolitulú Moldovlachiei Damianú, împreună cu trinisulú Volvodului și au scrisú uniunea, negreșitú după esemplulú grecilorú; însă, asemenea Bizanției, patriarhielorú răsăritene, și altorú țeri ortodoxe, Ungrovlachia și Moldavia de asemenea au renunțatú la această uniune, precum mărturisesc Dositheiu — p. 910). Cele mai departe încercări ale propagandei romane de la jumătatea vécululú alú XV^{lea} până la anulú 80 alú vécululú alú XVI^{lea}, au fostú de puțină însemnătate în țerile acestea. Românii din Transilvania, de demultú subjugați de Ungurii, cu multú mai tare au suferitú de la propaganda latină și apoi de la cea protestantă, însă ortodoxia nu s'a stinsú nici la dênșil. O activitate nouă și mai puternică a propagandei romane se începe în țerele române de la timpulú papei Grigorie alú XIII^{lea}.

Ivirea sectanților protestanți în aceste țeri, și pe lângá aceea a celorlă mai extremi, îndemnă pe Roma a'și trimite aici campionii sêi; influența politică a ei, disordinele din România, i deschide calea la amesteculú în afacerile ei cu tendința de propagandă; nenorocirile patriarchiei de Constantinopole însuflă speranța succesulú propagandei. Dar patriarhia încă nu 'și perduse aici înriurirea sa.

Patriarchulú Ieremia cu Ierotheiú alú Monemvasiei și cu o suită

nu mică aŭ sosită în Valachia în primăvera anului 1588, sub Voivodul Michnea, nepotul lui Mircea al III-lea. Casa acestui Mircea era una din cele mai puternice în Valachia și în Moldavia, și atunci ea domnia peste amândouă țerile acestea. Mircea, fiul lui Michnea I-lea (1508—1510) a avut trei fi: Alexandru, Milisa și Petru. Alexandru după tatălul său a fost Voivod al Valahiei (până la an. 1577), Petru a dobândit voivodatul Moldaviei. Melisa a murit de tineră. Mircescii credincioși ortodocșii, se deosebeau prin óre-care cultură și iubiau a se apropia de Grecii cei însemnați și culti, cu respectu se referau și către păstorii grecesci, cu deosebire către patriarhi. Alexandru s'a însurat cu o grecă din Galata. Mama lui, veduva lui Mircea sau Mircioea, cum o numiau, prin o scrisore secretă a rugat pe patriarhul Iosafu să găsească în Constantinople pentru două fete ale sale logodnici din nemu însemnatu, bogat și puternic. Patriarhul pentru una a recomandat pe Constantin Cantacuzen, fratele cunoscutului Mihailu, pentru alta pe nepotul său Stamat, un tineru frumos. Cu o suită pompoasă de călărași dintre clerici, cei doi logodnici s'au dus în România, și împreună cu densusi și însuși patriarhul. Antea părăchia n'a reușit: logodnicul, deși bogat, dar avea 50 de ani și era slutu; mirsa avea 15 ani și era frumoasă. Cu greu a înduplecat-o patriarhul să se cunune. Însă tineră nevastă ura pe bărbat, și pentru aceea elu o a maltratatu. Încă fiindu pe cale spre Constantinople ea a scrisu maicei sale, că-și face sémă, dacă ea nu o va scăpa de bărbat. Muma grabnicu a trimis gonaci, cari ajungendú nóptea pe noii căsătoriți, au răpit pe tineră și zestrea, ba încă aŭ și jefuit pe Cantacuzen, carele cu defălmare s'a reînturnat în Constantinople.

În sfatul familiei Cantacuzenilor în residența lor Anchialu, sub președința puternicului de atunci Michailu, s'a decisu răsbunare pentru necinste. Precum se întâmplă în asemenea casuri prima nevoia cade pe capul peștorului (1). După stăruința lui Mich. Cantacuzen,

(1) Dorotheiu spune încă, că nevasta lui Cantacuzen, rămasă neprichănită (căci muma-sa, trimetind-o cu bărbatul la Constantinople, luase precauțiuni ca ea să nu cunoască pe bărbatul său până nu se va vedea cu muma și cu surorile lui, ca să nu fiă vre-o vorbă de

Iosafu fu depusă sinodicesce de pe tronul patriarhalu. Nu totu așa de lesne era a se achita cu Mircesci. Mich. Cantacuzenă a întinsu ore-care curse fiului celu mai tēnēru alu Mirciōei, carele venise în Constantinopole. Îndelungu păstrāndu simțulu resbunării, Cantacuzenă după 13 ani a produsu o turburare în Moldova și în Valachia, negreșitū cu scopu de a face rēu Mircescilorū : dar bētrānulu intrigantū a cădutu în grōpa ce o sāpa altora. Acusatū pentru acea turburare, elū fu spānzuratū inaintea porților casei sale în Anchialū, la 3 Martie, anulū 1578. Iară Mircesci aū domnitū cu norocire. Michnea chiar în anulū acesta a dobānditū domnia Valachiei, după tatālū sēu Alexandru. Numa luī, grēcā din Galata, era prietinā cu patriarhulu Ieremia, și în urmă chiar l'a visitatū în exilulū luī de la Rodosū. Ieremia a botezatū și pe fiulū luī Michnea. Petru fiulū luī Mircea, domnia, precum s'a dīsū în Moldavia sau Bogdania, cum o numiaū Turciī și Greciī. Moldavia se socotia în genere mai civilisatā de cātū Valachia : ore-cum în conformitate cu acēsta și Petru era celū mai cultū dintre Mircesci. După sinopsulū luī Dorotheiū, Petru era unū bărbatū plăcutū la vorbā, cu bune moravuri și tot-o-datā deprinsū la lupte. Scia limbele turcā, grēcā și romānā. Se îngrijia de toți și era extraordinarū de darnicū, bine făcea robilorū, sārăcilorū, mānastirilorū, bisericelorū și servitorilorū bisericesci, locali și străini. Toți se miraū, cum într'unu asemenea locū se găsia unū omū așa de bine dotatū de naturā, celū mai cu minte și mai dreptū în judecāți. Afară de aceste calitāți elū se slāvia inca prin iubirea de arte și de cărți. Iubia pe omenii invēțați, conversa cu dēnsii despre astronomiā, despre zodiacū și de alte asemenea lucruri. Iubia de asemenea pe cāntāreți și ținea unū iscusitū dascālū-cāntārețū. A cestū voivodū era iscusitū și intru tōte cele-lalte și tōte le organisa cu tăriā, pentru care și era temutū ; de elū se temeaū și boeriī și poporulū. A ziditū o mānastire lângā orașulū Iași (1). Din nebā-bānuēlā despre cinstea ei, s'a cununatū cu nepotulū celū frumosū alū luī Iosafū, cu Invoirea acestui din urmă, carele se afla încă în Valachia. Dacă este așa, atunci se înțelege tōtā pornirea Cantacuzenilorū asupra fostului pețitorū. Spunerea luī Dorotheiū trebuie a o alătura cu scrisōrea anonimului grēcū de la Curziū. Turco-Grēcica p. 274—5.

(1) Galata.

gare de sémă ziditorii au alesu pentru dēnsa unu locu rēu; fundamentul bisericei s'a aședatū, pāreșii s'au povērnitū; s'au cerutū nouē lucrārī, cheltuele și cele-lalte. Dar elū nu s'a opritū înaintea a ori-ce pedice: a alesū altū locu tare, și iarășī a ziditū unū templu minunatū, și la sfințirea lui a chematū pe Mitropolitulū, arhired și preoșī, și pe toșī i-a dārunitū cu largețā. Ast-felū de rege era vrednicū sā o cārnuēscā nu numai în Moldova, ci și în Constantinopole. Povestindū mai departe despre nēmūlū lui Petru și despre predīcerile mumei lui pentru însăși nascerea lui, Sinopsulū continuā: «elū a luatū o femeā fōrte cu minte, de bunū nēmū, a nāscutū feciorī și fete, dar cānd elū s'a dusū la Constantinopole ei toșī au muritū, rēmāindū numai o ficā, a nume Maria, saū, cum o numiaū, Dōmna Maria. Acēsta era o feciorā cu frumōse calitāșī, la numērulū cārora aparținea dragostea ei cātrā cārșī, cāct ea scia Scripturile grecesci și bulgare, de asemenea religiositatea, cu care ea în fiā-care dī cetia cāntārile și rugāciunile bisericesci. Mulșī boerī locali și de la Constantinopole, căutaū māna frumōsei Dōmne Maria. Dar tatālū, negreșitū învēțatū de esemplulū nu de demultū alū Mircioei, a lāsatū ei alegerea mirelui. La curtea lui era unū ōre-carele Zotosū fiulū lui Țigara și alū Ap-sarei, o familiā de la lanina din Albania, de bunū nēmū și nu sāracă. Zotosū, unū tēnērū frumosū, cu bune moravurī, sciindū carte turcēscā și grecēscā, carele totū-d'auna a slujitū Voivodului cu sinceritate, după alte boerī, fu cinstitū de Voivodū cu rangulū de Spātariū, și apoi cu celū de Vistiariū. Cu acestū tēnērū s'a cununatū Dōmna, spre bucuria lorū amēndorora și a tatālui, carele găsi în Zotosū Țigara pre fiulū celū mai respectuosū. La bētrāneșe Dumneșeū a datū Voivodului Petru încā unū fiū, carele s'a hotezatū de Archireulū (1) Anastasie, s'a numitū Ștefanū și a fostū mângāerea tatālui. •

Inrudișī cu grecii, stimāndū biserica ortodoxā a patriei, Mircescii n'au pututū scāpa de fașionile propagandei romane-iesuitice. În Valachia ea ș'a gāsitū sprijinū în Petru Cercelū, fiulū fostului Voivodū

(1) Mitropolitulū.

Petrașcu. Ore-când Petrașcu răpise voivodatul de la Mircea al III-lea; fiul lui Petrașcu voia să-l răpescă de la nepotul lui Mircea—de la Michnea. Petru Cercelul a stăruit la regele Franciel, ca cu ajutorul ambasadorului lui din Constantinopol, în casa cărui a viețuit el trei ani, să poată dobândi Voivodatul Valachiei, iară pre Papa Grigorie al III-lea l-a rugat să mijlocască pentru dânsul la regele, promițându pentru acesta a primi și a introduce în țera sa catholicismul. În anul 1583, Cercelul a căpătat domnia, îndatorindu-se a plăti Porții 80,000 de galbeni, ne avându de cât 20,000 și pentru aceea gata fiindu a primi or-ice felu de uniune ca să poată dobândi bani. Iesuitul Antoniu Posevin, acestu mai de pretutindenea agentu alu Papismului, în acelașu an 1583 fu trimis de Grigorie al III-lea în Transilvania, pentru convertirea la catholicismu a Maghiarilor și a Sașilor, cari trecuse de la elu în diferite secte protestante, și de acolo, din ordinul Papei, s'a dus în Valachia și în Moldavia, cu acelașu scopu, precum și pentru a face propagandă printre ortodoxi. De a reușitu Posevin să isprăvescă ceva cu ajutorul lui Petru, de a avutu elu vreun succesu în Moldova — nu se scie. Pote că planurile propagandei au fostu împedecate, celu puțin în Moldova, de prezența acolo a Exarchilor patriarhului Ieremia—Nichifor și Dionisie. Se scie mai departe, că încă mai înainte de luna Iuniu anul 1585, Cercelul, neputându a se achita de datoriă și acusat la guvernul turcescu, fu nevoitu să fugă în Transilvania, unde fu încă și prădat și închis de cătră Batorie, carele domni aici Papa Sixtu al V-lea s'a credu datoru a intreveni pentru proselitu. În epistola cătră Stefanu Batorie de la 21 Iunie anul 1586, insciințându că Petru fostul Voivodu alu Valachiei, vir catholicus, cumque Sancta Sede conjunctissimus, *mai multu* de unu anu de zile suferu o grea închisore, cere liberarea lui (1). După Petru Cercelul domnia Valachiei o a ocupatu a doua ora, la anul 1585 Michnea fiul lui Mircea, iară în anul urmatoru, fratele seü Petru Schiopulu, a ocupatu domnia Moldaviei. După cele ce scim noi despre dânsul din isvore grecesci, trebuia a ascepta că el să nu fiu partisan al propa-

(1) Theiner: Monumenta Poloniae et Lithuaniae. T. III. p. 2.

gandei romane, precum voiescū a-l reprezenta isvórele apusene. Dar trebuie să ne amintimū și acele triste turburări întemplate în Constantinopole sub Patriarhii Pachomie și Theoleptū, cari au pututū fi unū mare scandalū pentru Mircesci, și la care fórte comodū se puteau raporta agenții papali, spre a descepta disprețū cătră această patriarhia și evlaviā cătră Roma cea puternică. Trebuie mai departe să amintimū, că și Mircesci nu se puteau socoti siguri în domniū din cauza rivalilorū lorū, și aveau nevoie a se întări prin alianțe. Influența Romei aici se părea folositoare. Cu ajutorul ei nădăjduiau între altele a găsi unū nou sprijinū în puterniculū Stefanū Batorie, carele înainte fusese domnū alū Transilvaniei, iară acum era rege alū Poloniei, sprijinulū căruia ei erau deja datorī cu reînturnarea la domniā. Iubirea de sciință a lui Petru Mircea de asemenea a pututū deschide intrarea la dēnsulū invētaților agenți ai papismului, între cari și Iesuiților. În fine interesulū luptei cu sectele protestante între Sașii și Maghiarii din Transilvania, Valachia și Moldavia, era unū interesū comunū, prin carele mai întâi de tóte Voivodii și chiar păstorii Moldo-Valachi au venitū în acordū cu Roma și cu agenții ei. În anulū 1587, Voivodulū Moldaviei avea cămărașū mare pre unū grecū albanesū anume Bartholomeū Brutī, saū Brut —latinofronū ⁽¹⁾ saū chiar catholicū, unulū dintre invētații, de care iubia a fi încungiuratū Voivodulū. Elū s'a sirguitū a merita la Roma prin sirguința sa pentru propagandā în Moldavia. În epistola sa de la 5 Septembrie 1587 cătră Annibalū Archiepiscopulū de Neapole și Nunțiu alū Papiei în Polonia, Brutū mărturiscesce din partea Voivodulū simpatiele și conlucrările acestuia spre suprimarea ereticismului dintre Sașii și Maghiarii moldovenesci, se rógă a trāmite cățl-va Iesuiți, fāgāduindu-le o Biserică bogată în orașū (Iași), unde preponderēzā populația Sașilor și a Maghiarilorū ; vorbesce în genere despre dispozițiunea Voivodulū spre alianța cu Biserica romanā, încunosciințēndū totū-odatā despre estrema decadentā a patriarhiei Constantinopolitane,

(1) *Latinofronti* numiau grecii pre aceia dintre dēnșii, cari, cultivāți în scótele Italiei, propagau unirea Bisericei ortodoxe cu cea latinā.

carea este dărâmată, carea a perduto templul și Mănăstirea sa prefăcute în moschee Vineri la 18 August, și este bantuită de ceretele grecilor, cari ar fi alesu 4 patriarhi. Pentru convertirea Voivodului Moldaviei s'a contribuitu din diferite părți. Nunțiuul Annibalū și însuși Papa Sixtu alu V-lea i-au trâmisiu epistole grațiose. Ioanū Dimitrie Solicovski Archiepiscopulū latinū de la Liov, forte influentū sub Batorie, intermediarulū relațiunilorū lui cu Roma, de asemenea a luatū o parte însemnată în afacerea moldavă. Solicovski trâmiteă Voivodulū epistole de la Roma. însulū corespondeă cu densusulū și cu agențilū propagandei, mai alesu cu Brutū și cu cardinalulū Monaltū, în a căruia îngrijire era afacerea acēsta la Roma. Prin sirguința comună s'a isbititu, că Petru Mircea, nu mai currendū de cātū abia în anuariū anulū 1588, a scrisu epistole respundētore Papei și Nunțiuulū sēu Annibalū, exprimēndū mulțămire pentru epistolele lorū și rugāndu-se a-lū primi sub părintēasca sa ocrotire în rēndū cu cele-lalte statulū creștine, făgăduindū a conlucra atātū spre stērpirea eresurilorū în țera sa, cātū și în genere spre reformă în Biserica sa. Lui Annibalū a scrisu încă și aceea, că cu ajutorulū lui, elū nădăjduesce a găsi protecțiune la regele Poloniei și la Papa, și în fine, că speră a putē trâmite solilū sēlū la Roma. Epistola sa cātră Papa, Voivodulū o a trâmisiu lui Solicovski, spre a o preda la Roma. Acestū din urmă, trâmītēndū la Roma epistola Voivodulū, a alăturatū și pe ale sale, una cātră Papa, de la 26 Februarie, alta către Cardinalulū Monaltū—de la 28 Februarie, anulū 1588. În epistolele sale Solicovski se sirguesce a desvinovăși pre Voivodū pentru întârzierea răspunsulū cātră Papa, asigură că epistola Papei cātră Voivodū, acesta a primit-o cu cea mai adāncă evlaviă, în cātū a pus-o pe capulū sēu înaintea sfetnicilorū sēlū clerici și laici, că în genere elū a recunoscutū pe Papa de capū alū bisericei ecumenice, că acēstă convertire a unū statū puternicū va fi unū mare cāștigū pentru biserica catholică și pentru interesele ei în Orientū; înălțēndū cu laude pe Brutū, ca pe inițiatorulū principalū în acēstă afacere, rōgă a i-se face remunerațiunilū. Brutū și Solicovski vorbiau și promiteau mai multū de cātū

disese și gândise însuși Voivodul, în ale căruia epistole nu se p^ote a nu se observa mai pre sus^u de t^ote calculele politice (1). Totuși pe lângă nisce impuneri atât de stăruitoare asupra lui din diferite părți, putea fi t^omă pentru ortodoxia lui și a țerei lui. În acest^u moment^u periculos^u a venit^u în Valachia și în Moldavia Patriarchul Ieremia, în Aprilie sau Mai^u, anul^u 1588. Importantă a fost^u pentru interesele ortodoxiei în aceste țeri chiar însași renturnarea la patriarchiă a lui Ieremia, Ierarch^u respectat^u de toți, și pe lângă aceea legat^u cu Mircescii prin suvenirile familiare ale acestora și în deosebi după exilul^u de la Rodos^u al^u lui Ieremia. Scim^u, că după înturnarea de la Rodos^u în Constantinopole, Ieremia a găsd^uit^u la conacul^u Valachiei, carele de sigur^u aparține^u Voivodului valach^u, ceea-ce a și putut^u fi urmare a bunelor^u relațiuni ale acestuia cu patriarchul^u (2). În Valachia, ȃice Dorothei^u, Ieremia și Ierothei^u cu suita lor^u au fost^u primiți de Voivodul^u Michnea, dar fiind^u-că el^u era bolnav^u, de aceea «minunata» primire a patriarchului o a întocmit^u mama sa, vechia hrănit^uore (nutrice) a lui Ieremia (3). Însă Iesuitul^u Stanislav^u Warșevițik pune în Bănuelă acestă bolă a Michnei, ȃicend^u că, Ieremia, în călătoria sa la Moscva, sosind^u în Valachia, Voivodul^u nu a voit^u a avé cu el^u nic^u o afacere și i-a refusat^u milostenia cerută de d^onsul^u. Warșevițiki se înteméiază pe raportarea lui Brut^u și esplică r^océla lui Michnea cătră Patriarch^u, prin înclinarea aceluia cătră uniune (4). Brut^u și aici esageréză lucrul^u. Se p^ote însă admite, că Michnea, precum se pare, iubind^u a grămădi bogăȃia, s'a scumpit^u a da patriarchului ajutor^u material^u, pentru care acesta a r^omas^u nemulțumit^u. Ne zăbovind^u mult^u în Valachia, Ieremia, precum spune și Dorothei^u, s'a dust^u în Moldavia sau Bogdania, de și drumul^u era până la estremitate obositor^u din cauza arșitei cel^u mari. Petru Mir-

(1) T^ote epistolele amintite aici și mai jos^u despre relațiunile Moldaviei și Valachiei cu Roma sunt edate de Theiner. Ibid. p. 12—18. 45—51. 91—95. 104. 165—168.

(2) Despre conacele sau casele Domnilor^u Valachi și Moldoveni în Constantinopole și despre Bisericele de lângă ele, menționéză Šmid, de și mai târđid. De graecae Ecclesiae hodierno statu. p. 38. an. 1698.

(3) Συνοψις . . . βιλ. 446. — (4) Theiner. Ibid. N. I. p. 44.

cea, πανοβήτατος, cum-lă titluesce Dorotheiū, a întocmită patriarheului, cea mai generoasă primire : I-a destinată bucătari pentru dēnsulū și pentru suita lui și totū feliiulū de servitori, cu îmbelșugate tainuri de totū felulū ; însuși elū adese-orl visita pe patriarchulū, dāndū tōtā onōrea lui și considerațiune celorū ce-lū încungiuraū. Pe la acestū timpū aū venitū în Moldavia, afară de Ieremia și de Ierotheiū, Ioachimū patriarchulū Antiochiei, carele se înturnă din Rusia, și Sofronie alū Ierusalimului, carele aveā planū a se duce în Rusia (dar nu s'a mai dusū),—și pe toți aceștia, precum și pe cei ce erau cu dēnșil, I-a primitū Voivodulū și I-a dāruițū, cheltuindū cu ei 300 fortomate (pungi) de bani. Și de aceste cheltuele elū nu s'a îngreuiatū, adaoge Dorotheiū, ci le făcea cu inimă bună, bine-făcea obligatorū, în câtū Ierarchil orientalī se minunaū de mārinitia și îndurarea Voivodului (1). Acēstā mărturiā a lui Dorotheiū, pre carele nu putemū a nu-lū crede, iarāși arată, că relatările agențilorū papali despre inclinarea lui Petru cătră uniune aū exageratū lucrulū, că corespundēndu-se cu reprezentanțil Bisericei romano-catholice, Petru nu s'a înstreinatū de cea ortodoxă, despre alianța cu carea atātū de apropo I-a arințitū sosirea patriarchului Ieremia și a celorū-l-alți patriarchi. Dar agențil papismului anume în acēstā din urmă împrejurare aū găsitū unū nouū motivū și pretextū de a imputernici tripotagele lorū pe lângă principe. După ducerea lui Ieremia în Rusia, cea d'ântēiū trebă a lorū a fostū de a renoi relațiunile Voivodului cu Roma, de la carea Voivodulū continua a spera conlucrarea la scopurile sale politice. Cămărașulū său Brutū celū antēiū se pune pe lucru. Fără indoelā sub inriurirea lui Voivodulū dejā la 1° Iunie, prin urmare îndatā după plecarea lui Ieremia, a scrisū lui Annibalū nunțiuului papalū din Polonia, ca să fiā intermediarulū lui în relațiunile cu papa, despre care totū atunci I-a scrisū și Brutū. În Roma și în Polonia, unde domnia dejā zelosulū ajutătorū alū propagandei Sigismundū alū III°, s'aū efectuatū o grāmadā de scrisori cătră Voivodulū Moldovei, de la

(1) Σελ. 447. Lui Sofronie alū Ierusalimului, Voivodulū Valachiei I-a chărāzītū în Valahia Mănāstirea Grui. Acēsta de asemenea dovedesce fidelitatea lui Ortodoxiei. Dosith. — Istor. patr. Ierusal. p. 1168.

Papa, de la rege, de la cardinalul Albotrandi, nunțiul Papei, carele din nou sosise în Polonia, și dela alții. La începutul lui Septembrie a adus lui Petruac este scrisori, iesuitul polon Stanislav Warșevițki, carele a sosit atunci cu alți doi iesuiți, spre a fonda în Moldavia o misiune stabilă. Scopul primordial și al scrisorilor și al misiunii, era iarăși stărpirea sectelor dintre Sașii și Maghiarii moldovalachi și transilvani, apoi și convertirea Românilor ortodoci la uniune. În epistolele de la 7 Septembrie către Papa și către nunțiul Annibal, Warșevițki cu entuziasm anunță despre succesul în prima afacere, și despre speranța în cea de a doua. Voivodul, le spunea el, recunoște deplină primăția sântului Petru și a succesorilor lui. De aceeași opinie cu dânsul este Mitropolitul și Episcopii. Mitropolitul nu voiesce a se supune patriarhului de Constantinople. Patriarhul actualu Ieremia, s'a dus la Moscova, nu atât pentru că este detronat, pe cât pentru că Sultanul l-a luat patriarhia și templul și l'a prefăcut în moschee, ceea-ce până acum nici-o dată nu s'a mai întâmplat. Pe lângă aceea, în patriarhia s'a înmulțit simonia până la extremitate. De acum nime nu va căpeta patriarhia, de nu va plăti 105 mil galbeni unguresci. Dar o asemenea sumă nimeni dintre ei nu poate da, căci l-au părăsit și aceia, cari până acum le da milostenia.

Cu modul acesta patriarhia lor orî se va nimici, orî se va înjosi cu totul. Trebuie să profităm de această ocazie atât de norocită, pe care ne o trimite însuși Dumnezeu, spre a aduce Moldova la supunerea tronului roman. După Moldova va urma și Valachia, ală căreia Voivodă a arătat despreț către Ieremia, iară apoi și Rusia, care este omodoxă cu aceste țeri. Trebuie de-o-cam-dată a funda în Moldova colegiul *pe socotela Papei*, căci Voivodul, pe lângă cheltueele sale actuale cu tributul Sultanului și cu ținerea ostirii, nu va lua acesta pe socotela sa; iară arhiepiscopul vecin Solicovski ală Liovului să i se încredințeze jurisdicțiunea asupra bisericilor catholice din Moldova. Se înțelege, cât de îmbucurătoare erau aceste vesti pentru Roma și agenții ei. Se pareă în fine, că uniunea în adevăr s'a prins în Moldavia. La 3 Octombriu, anul 1588,

Petru Mircea a scrisu Paper despre zelosa conlucrare a sa spre stérpirea ereticiloru din posesiunile sale, la care cu asprime a îndatoritù pe Mitropolitulu sêu și pe Episcopù, a lăudatù în acéstă afacere ostenelele lui Brutù, ale lui Solicovski, de asemenea ale Franciscanilorù și ale Iesuițilorù, cărora din partea sa elù le a datù totù sprinulù putinciosù; a rugatù pe Papa ca să-lù primescă pe dënsulù și țera lui sub protecțiunea sa; negăsindù posibilù a trãmite *soli* sêi dëdreptulù la Roma, elù i trimite în Polonia la nunțiulù Paper, căruia el arată din partea Voivodului supunere tronului romanù, înmânându-l și scrisoarea cătră Papa. Totù în acestù tonù și negreșitù după inspirarea Voivodului, și Mitropolitulù Georgie Movilă, la 15 Octombriù, a scrisu epistole Paper și nunțiului lui din Polonia, Annibalù. Epistolele Voivodului și ale Mitropolitului le a dusù în Polonia Ieremia, fratele Mitropolitului, mărășalulù superiorù alù Voivodului, împreună cu marele cămărășù Brutù — destinați ca soli al Voivodului cătră regele Poloniei, și carilù aveatù a le înmână Cardinalulù Albotrandi. Sosindù în Zamostz la renumitulù Cancelarù Iônù Zamoiski, solil s'aù informatù, că Albotrandi în acelu timpù se dusesse din Polonia ôre-unde, iară regele se află la Brest-litovski, pentru care solil s'aù și dusù acolo, iară epistolele le-aù înmănatù secretarului lui Albotrandi, carele se întemplant în Zamostz, scriindù de asemenea și din partea lorù epistole, la 15 Noembriù, cătră Papa și cătră legatulù Annibalù, în tonulù epistolei Voivodului. Pe cale solil s'aù dusù și la Solicovski. Precum mai înainte Warșevițki așa acum Solicovski s'a entusiasmatù de speranțele pentru uniune în Moldova, împreunându și speranțele pentru uniune în Valachia și Rusia și în genere în Orientù, în fine speranțele pentru alungarea Turcilorù. Tôte acestea le a esprimatù elù în epistolele sale cătră Papa și cătră cardinalulù Monaltù de la 10 Decembriù anulù 1588, cu înfocare îndemnându-l a grăbi cu ultimele opintiri spre ajungerea scopului. «Vita brevis, ars longa!», esclamă elù. Bis facit, qui cito facit. Alexandru alù Macedoniei, carele nu lăsa pe mâne ceea-ce puteă face astăđl, a devenitù prin acéstă stăpânulù lumil și a meritatù numirea de Mare! » Lucru însă s'a făcutù nu așa de repede,

precum voia Solicovski. În adevăr încă nu se primise la Roma epistolele — a lui Petru Mircea, a Mitropolitului Georgie Moghila, a solilor moldovenesci și a lui Solicovski, când, la Ianuarie a anului 1589, Cardinalul Monaltu a expediat epistole în afacerea moldovenescă către Voivodu și către Solicovski, adresate nuniului papal din Polonia. Însă aceste epistole le-au primit tocmai la Martie în Varșava solul Voivodului, ce se află acolo, și Solicovski. Acestui din urmă fu nemulțămît de atâta întârziere. În luna lui Aprilie scrie el lui Monaltu, amintindu-i despre starea lucrurilor în Moldova, despre lucrările și succesele propagandei în ea : dacă Voivodul, dîse el, încă nu a trimis solii săi la Roma, cauza sunt necontenitele turburări resboinice din această țară, de la năvălirile Cazacilor, Tătarilor, de la amenințările Turcilor, dar că Voivodul, instruit în privința doctrinei despre sântul duh, nu va amăgi pe Papa, și, trebuie a spera, că nu-și va schimba gândul său de supunere scaunului apostolic. Trebuie numai a-l ajuta ; trebuie să fim și noi ajutați, începîndu cu remunerarea lui Brutu ⁽¹⁾ : căci pînă acum se vedu numai lăgăduinți, dar nu împlinirea lor, din care cauză se neglige însuși lucrul, așa de bine început. În fine Solicovski destul de clar face alusiune, că privigherea asupra bisericii Moldaviei ar fi cel mai bun lucru dacă i s'ar încredința lui, «carele trăesce în vecinătate cu Moldova și cu țerile megieșite,» lăgăduind că nu va cruța silinți și ostenele pentru progresele bisericii catholice în ea. Cu modul acesta rîvnitorul propagandei s'a dat pe față, că rîvna lui se inspiră și de interesul întinderii autorității sale eparchiale, care interesu fără indoelă mai întăiu de tôte inspiră și pe curia romană în planurile sale de cuceriri spirituale. Papa Sixtu alu V^{lea} întru adevăr, de și nu ingrabă, a trimis lui Solicovski un brevê, prin carele-i încredința «cura et inspectio» bisericilor din Moldavia. În scrisorile sale către Papa și către Cardinalul Monalto, de la 13 Decembrie, anul 1589,

(1) Despre remunerarea lui Brutu nu odată s'a vorbit și în alte epistole, între altele, și în epistolele însuși Voivodului. Remunerată cerea în persóna fiului lui Brutu, carele se dușese în Italia. Solicovski a cerut să i se dea acolo un bun beneficiu bisericesc.

Solicovski mulțămesc pentru această grație, de carea însă nu a fost așa de vesel, precum trebuia a se aștepta. Cu o adâncă smereniă, dice el, că o astă-lelă de sarcină nouă s'ar fi cuvenit altuia mai tare de câtă dănsul, dar cu toate acestea o primesc asupra sa fără pregetare. Cestiunea era că cu această plenipotență Solicovski nu căpătase încă nici un avantaj material, și de aceea cere a i se da vre-o abația de ajutor, arhiepiscopiei lui, carea este săracă și situată așa dîcîndu chiar în gătlejul vrăjmașilor crucii: «Alioquin, observă el, instrumento debili fortia non fiant opera». Să observăm că acesta o dice unul dintre cei mai bogați prelați ai Poloniei. Nu era mulțămît și de aceea, că Brut și fiul lui încă nu se remunerase, și iarăși amintesc despre acesta. Și însăși afacerea Moldaviei nu mai prezenta acum ceva cu deosebire îmbucurător. Solicovski nu mai vorbește, ca înainte, cu expresiuni așa de energice și îmbucurătoare despre fidelitatea Voivodului către Roma, mai ales că acum Voivodului nu-i mai era Roma în minte. Din contra el acum trebuia să-și dregă relațiile sale cu Constantinople, de unde Sultanul îl amenința, pte că chiar pentru aceste relații cu Apusul. În fine sosirea în Moldova a Patriarchului Ieremia, carele s'a întors din Rusia chiar la sfârșitul anului 1589, se mai bine la începutul anului 1590, trebui să amintescă lui Petru Mircea, că a sosită ora de a curma aceste nerodite se necuvenite relații cu Roma în cestiunea uniunii. Voivodul iarăși a primit pre patriarchul Ieremia cu mare cinste, ca un fiu credincios al bisericii ortodoxe, și i-a dat o milostenie bogată de 2,000 galbeni. Mitropolitul Georgie Moghilă de asemenea a renunțat la ideea de uniune, și, în același an 1590, a scris împreună cu cei-alți arhieri orthodoxi gramata pentru înființarea patriarhiei în Rusia. În anii 1590—91 nu se mai vedu relații de ale lui Petru cu Roma: influența la curtea lui din partea principalului inițiator al uniunii Bartholomeu Brut, s'a înlocuit, precum trebuia a se aștepta prin influența lui Zotosu Țigara. În Roma nu puteau fi mulțămiți cu un asemenea rezultat al afacerii, și erau gata a-și resbuna asupra lui Petru Mircea. Ocasia a venit singură de sine. Încă în lu-

nie anul 1589, se formase în Moldova unu partitū, dușmanū lui Petru, în capulū căruia era Ștefanū, fiulū fostulū Voivodū Alexandru. La elū s'a atașatū Mitropolitulū Anastasie, carele se titluia Mitropolitū alū Sucevei ca și Mitropolitulū Georgi Moghila, prin urmare rivalū acestuia, și Grigorie episcopulū Romanulū, carele tott-o-datā se titluia prepositū alū tuturorū Mănăstirilorū și alū divanulū țerei Moldovei. La 15 Iunie ei aū compusū o epistolā cātrā Papa cu cele mai măgulitōre și servile espresiuni, declarāndu-l totalā supunere, și cerāndū conlucrarea lui spre a se pune la Domniā Ștefanū în loculū lui Petru, carele s'a încungiuratū cu Turci, cu Greci, cu Unguri și împilēzā țera lorū. Acēstā epistolā o dudușū la Roma însuși Ștefanū, dar abia pe la luna Aprilie anulū 1590, cānd și la Roma se putuse deja desilusiona de Petru. Cu voiciciune s'a apucatū Papa de acēstā cestiune, și în Aprilie a scrisū epistolā lui Anastasie și episcopilorū, întārindu-l în cugetarea lorū despre uniune, și pentru Ștefanū a intrevenitū cu deosebite epistole cātrā regele Poloniei, cātrā cancelariulū Zamoiski, a scrisū pentru acēsta și cardinalulū Andreiū Batorie, nunțiuulū Annibali, împēratulū Rudolfū, lui Ernestū fratelulū lui. Așa a voitū elū să susținā pre noulū proselitū și să pedepsēcā pre pārutulū renegatū. Spāimāntatū de conspirațiunile rivalulū, Petru a plātītū marelui vizirū 60,000 de galbeni, iarā Sultanulū 200,000 și a dobānditū confirmarea succesiunii la tronulū Moldovei fiululū sēu Ștefanū, carele era în vārstā de 7 ani. Ruinatū prin acēsta, amenințatū la apusū, unde Papa a provocatū asupra lui noi vrājmași, Petru preste asteptare a vēdūtū la finele anulul 1591 sēu la începutulū anulul 1592, cā și fiululū sēu este înlăturatū de la Domniā. Petru în desperare, după luna lui Ianuariū a anulul 1592, a trimisū pre Antoniū, fiulū lui Bartholomeū Brutū, la Papa Clementū alū-VIII^{lea} cu rugāmintē de ajutoriū, făgāduindū a se duce și insulū la Roma. Papa cu bucuriā l'a chiam tū acolo. Elū însă nu s'a dusū la Roma, ci fu ucisū prin Turci. În același anū și Micinea a lāsātū domniā fiululū sēu Radu, de la carele ea îndatā fu luatā. Catastrofa venitā asupra Mircescilorū lāmuriilū caracterisēzā starea de atunci a Romāniei, escusā încercāriile pentru uniune, prin care re-

prezentații ei sperău a se mântui, precum făcuse ôre-când și Bizanția. Dar Roma nu a isbitit a produce uniunea din turburările României. Autoritatea neputinciosului patriarhă Ieremia, care se baza pe tradițiunile seculare, a fostă mai puternică de câtă pretențiunile cele nouă ale puternicei Rome. Ea mai departe în sôrta Moldaviei și a Valachiei va găsi nouă ocaziune de a-și renouă pretențiunile sale, dar și din partea patriarhiei de Constantinopole va întâmpina nouă opozițiune».

Autorul operei, din care amă estrasă cele până acum eveneminte privitoare la Istoria României, continuă evenemintele atîngătore de Biserica Orientală din Turcia, Grecia, Italia, apoi de la pagina 586—630, iarăși revine la istoria României, și continuă de la căderea Mirceșilor înaintea.

«După catastrofa ce a venită asupra casei Mirceșilor în Moldova și în Valachia, au urmată în ele nișce sguodiri nouă, mai silnice, cari, se păreaă, voră prefăce de istovă sôrta loră. Pôrta, încuragiată prin lăuntrica loră disordine, bănuitoare pentru relațiunile loră, care se împuterniceau cu apusul, ș'a plănuită de a le aservi de istovă și pre volvođii creștini a-i înlocui cu pașale turcesci. Fôrte s'au înfiorată de acêsta și creștini ortodoxi din România și din Constantinopole și vecinii apuseni ai celei dântăi. Toți s'au înfricoșată de ideea prefăcerii în pașalie turcescă a unei țeri, care situată între hotarele imperiului turcesc și ale țerelor creștine, se socotia ca «o pôrtă» între dênșul și ele. Dar părțile interesate se desbinau în privirea mijlocului de preîntâmpinare a acestei nenorociri. Politicii creștini-orthodoxi ai Constantinopolei socotiau că este în destulă a păstra Statu quo, adică a ține în Moldova și în Valachia Volvođii creștini sub suprema autoritate a Porței; politiciii apuseni preferau negreșită a o înlocui cu autoritatea loră.

Românii înșii erau desbinați întru o parte și întru alta. Dar între dênșii, anume în Valachia, s'a destepată o mișcare națională, tindendă la deplina neatârănare politică. Prin astă-fel de ciocnire a intereselor și a tendințelor, aceste nenorocite țeri au devenită arena unei lupte crâncene și îndelungate, care s'a distinsă cu deose-

bire în Valachia, prin o ultimă încordare a puterilor, carea se părea că le amenință în fine cu o totală istovire, iară Romei, care din depărtare ținea pe îndelete stégulă acesteia lupte, i se da motive de a reînvi pretențiunile sale pentru autoritatea spirituală asupra lor. Cine ôre în această epocă va fi celă mai bun sftinică ală României și ală Bisericeii ei? Dar să espunem în scurtă evenemintele principale ale epocei (1).

Încă în ultimul ani al Voivodatului Mircescilor Pôrta cugeta a înlocui pre voivođii creștinii cu pașale. Însă în Moldova după Petru Mircea și fiulă lui, s'a făcută voivođu de la anulă 1592 ôre-carele Aaronă, dintre boierii moldovenesci. La înălțarea lui la Voivodată a conlucrată Nichiforă protosinghelulă patriarchiei. Amesteculă acestuia în afacerile Moldaviei nu a fostă întâmplătoriu. Încă din luna Noembriă, anulă 1592, prin urmare în dată după căderea casei Mircescilor, elă prin o gramată sinodală fuse numită Exarchă ală patriarchiei pentru provinciile patriarchiei Constantinopolitane. După acea gramată plenipotența Exarchului trebuia să covârșescă autoritatea chiar și a arhiepiscopieloră autocefale, a Chirprului, Ipecului și Ochridel. Credemă, că la acesta s'a avută în vedere cu deosebire acestă din urmă (ală Ochridel), carele se socotia capulă supremă ală Bisericiloră Moldaviei și Valachiei. Patriarhia ținea a reînturna aceste țeri sub nemijlocita sa jurisdicțiune.

Acastă dată tendința ei se puteă justifica prin tēma de orthodo-

(1) Autorulă arată isvôrele din care a împrumutată noțiunile sale istorice despre România, anume : Слѣдственное дѣло объ Экзархѣ Никифорѣ и Пересторга edat în Акты запад. рос. Т. IV. No. 117 și 149. — 2) Theiner. Monumenta Т. III. p. 210. — 3) Epistolele lui Meletie Pigas (Manusc. Halki), care se citează mai josă. — 4) Marca însemnătală, ce a avută România în această epocă, cu deosebire Valachia, în istoria generală a Europei sud-ostice și chiar a Europei mijlocii, a fostă cauza, că despre această epocă a istoriei României, mai multă de câtă despre cele-l-alte, se vorhesc în istoriile generale contemporane și mai târđii. Astă-felă este cu deosebire : De Tu. Histoire universelle. Т. VIII 666—571. Т. IX. 246—7. 371—75. 468.—5). Hammer. Hist. de l'empire ottomane. Т. VII—VIII. —) Dintre istoricilă poloni : Nemțevici (Dzieje panowania Zygmunta III. Warszawa. 1819) Bantke s. a.—7) Dintre istoricilă ruși mai însemnați sunt : Патризозъ : Румынскія Государства — Валахія и Молдавія și istoră bisericescă a profesorului E. Golubinski.

xia lorü, după opistitöarele încercări ale propagandei romane sub Mircesci. Patriarchia ar fi pututü fi mai liniscitü, dacü în loculü Volvoðilorü crestinü s'ar fi aşedatü în Moldavia şi în Valachia paşale, sub cariü nu ş'ar fi găsitü locü Bruþii, Warşeviþkiü, s. a. Dar spre cinstea ei trebuie sä spunemü, cü ea nu a doritü acüsta. Ea a voitü numai sä albü influenþä asupra Volvoðilorü crestinü, influenþä, carea trebuia sä se începä prin conlucrarea spre înälþarea la Domniä a persönelorü favorite de dënsa. Dibaciulü Exarchü, chiar prin diregëtoria sa fu împinsü öre-cum la astü-felü de conlucrare, carea nu era pentru dënsulü neaccesibilä pe längä relaþiunile sale cu Sultana şi cu Sinan-Paşa. Când Nichiforü fu acusatü în Polonia pentru susþinerea lui Aaronü, carele s'a vëditü nevrednicü, Exarchulü spre justificarea sa a spusü, cü elü tocmise lucrulü acela în înþelegere cu alii crestinü, cu scopü ca volvodatulü sä nu se dea unü paşä musulmanü, precum gândeä Sultanulü, cü elü a trebuitü sä alle vre-unü Volvodü, numai sä fiä Volvodü crestinü. Cu töte acestea Aaronü scumpü a plätitü Domniä sa Sultauiulü şi Ianiciarilorü, şi a cădütü în datorii mari. Cea d'ântëiu trebä a lui după sosirea la Domniä a fostü — jafulü ðerei pentru plata datoriei. Cu o sumä colosalä (de 3 miliónë aspri, după spusa lui Hammer), Aaronü, în anulü 1594, s'a dusü la Constantinopole pentru a se pläti de creditorü şi s'a opritü în Galata, dar acolo insulü a fostü prædatü de Ianiciari. Acum Aaronü, asediatü de creditorü, a avutü nevoiä de chizëşia influentului Nichiforü, ceea-ce acesta i-a şi acordatü. Lui Aaronü i-a fostü mai uşorü, dar nu ðerei, dintru carea elü iaräşi trebuia sä störcä baniü pentru plata datoriei. În Valachia după Michnea, şi după repedeä schimbare în curgerea unü anü a doi domni, se rëdicä la Volvodatü, de la anulü 1592, *Michailü Vüezulü*, fiulü lui Pëtraşcu. Legenda Valachä i dä origine grëcä (?) şi educaþiune între Grecii din Constantinopole. La dobândirea Domniei elü fu ajutatü de acelaşü Sinan-paşa, protectorulü lui Nichiforü, şi de ambasadorulü Angliei Eduardü Burton. Pärtäşia acestui din urinä în o afacere, carea pentru elü în aparenþä era sträinä, pöte a se esplica prin dorinþa de a vedë în Michailü unü antagonistü alü propagandei romane, ale cäreia

lucrări în România erau cunoscute și foarte neplăcute ambasadorului Elisabetei. Iesuitul St. Warszewicky, în epistola către Annibală nunțitul Papei în Polonia. încă de la Septembrie anul 1588, dăce cu triumf, că ambasadorul englesu. trecându prin Moldova. a fostu foarte confusiatu pentru sine și pentru regina sa. când a văduțu aici Iesuiti, și că ereticii se alungă de aici, că Moldova primesce aceeași credință catholică romană, carea fără pietate fu alungată din Anglia. Judecându duple toate acestea noulu Voivodu a fostu candidatulu doritu și de patriarhia. Elu a venitulu la domnia incungjuratu de ianiciari și de creditori. cari au începutulu a jăfui țera. Rēu a fostu începutulu, dar acēsta a fostu numai începutulu. Cutezătoriu până la selbătăciă, ca unu atamanu căzăcescu, viclenu ca unu Bizantinū, Michailu a sciutu a se redica la înălțimea unei căpitenii populare a României, și a redica stégulu luptei naționale pentru credință și libertate. Aprupe doi ani, supusu la ivelă Turciloru, elu în talnă găteă mijlōce de luptă, intră în alianțe, astepta timpu favorabilu pentru isbucnirea luptei. În luna lui Noembre, anul 1593, Papa Climentu alu VIII^{ma}, a proclamatulu resbelulu sacru contra Turciloru. Nunțitul Papei Alexandru Comulei, de origine ilirică, fu trimisulu cu gramatele Papei către Michailu, Aaronu, Sigismundu Batorie principele Transilvaniei, către fratele lui — Cardinalulu Andreu Batorie, către regele Poloniei Sigismundu, către marele Cancelaru alu Poloniei Ianu Zamolski. către Ianușu principele de Ostrog (fiulu lui Constantinū, convertitulu la latinismū), către Cardinalulu Radzivilu, în fine către Cazaci și Atamanulu lorū. Acēsta a fostu una dintre ultimele încercări ale Romei de a se pune în fruntea sacrei ligi contra necredincioșiloru, concentrată acum asupra României și a Rusiei sudice și nedespărțită de tendința la uniune, carea, se păreă, s'a începutulu în România și s'a isprăvitulu în Rusia. În gramata către Michailu, Papa, amintindulu de calitatea sa și de datoria de supremu păstoriu alu tuturorū crestiniloru. exprimate în cuvintele Mântuitoriulu către Petru : *pasce oile mele*, — atinge. în interesele propagandei, ambiția națională a Românilorū, — urmași ai Romanilorū și Italianilorū. cari sunt datorii a imita pe strămoșii lorū. Michailu, pe câtu se cunōce, nu a

răspunsu Papei; dar idea de ligă a fostu bine-venită pentru dănsul. În Noembrie, anul 1594. convocându în Bucuresci pe laniciari și pe creditorî, pentru a se socoti cu dănsul, precum ei cereau, elu l-a socotitū așa de bine. că l-a ncisū pe toți. Aaronū a urmatū esemplulū lū în lași. Iute s'a repeđitū apoi Michailū asupra cetăților turcesci de pe Dunăre. a cuprinsū pe unele, uciđendū pretutindenea pe Turci. Noulū Sultanū Mahometū alū III^{lea}, din primăvera an. 1595, a trimesū de o dată o oște de 180 de mil contra Valachiei și a Moldaviei, de asemenea contra Transilvaniei și Ungariei, saū în genere asupra imperiului nemșescū, pe carele încă tatălū sēu se gâtea a-lū cucerî. Resbelulū s'a declaratū sacru, în oște s'a dusū stēgulū celū sacru alū Musulmanilorū. Dar vai! cei mai principali capi ai ostirei, începēndū cu Ferhad-pașa și Sinan-pașa, carele în curēndū l'a înlocuitū, erau renegați și încă mai toți dintre creștinii apusenî! Cea d'ântēiū lovire fu îndreptată contra lū Michailū alū Valachiei. Michailū încheiase alianță cu Aaronū; însă în Maiū 1595, boiarulū Stefanū Răsvanū, a jăfuitū și alungatū pe Aaronū și a ocupatū domnia Moldovei, dar și elū s'a aliatū cu Michailū. Inșă acēstă alianță era puținū lucru. Totū în luna lūl Maiū, Michailū a încheiatū alianță cu Sigismundū Batorie și a fostū nevoitū a se declara vasalū alū lū, aceeași a făcutū încă și mai cu plăcere Răsvanū. Acēsta a fostū de asemenea alianță și cu Impēratulū nemșescū Rudolfū alū II^{lea}, alū căruia vasalū a promisū a se recunōsce pe sine Batorie, carele era în-suratū cu o soră a aceluia. Până ce egoistii aliați s'aū rēdicatū în ajutorulū lū Michailū, elū singurū a reeșitū a dobāndi o victoriă strălucită asupra lū Sinan-pașa, în luna lūl Augustū, an. 1595. Dar mai departe elū nu s'a pututū ține singurū. Turcii ocupase amāndouē capitalele Valachiei, Bucuresci și Tērgovistea. Templurile fură prefăcute în moschee. și mânăstirile în forturi; crucile de pe ele s'aū luatū. Valachia și Moldavia s'aū declaratū pašalicuri și din Constantinopole s'aū destinatū pentru dēnsele pašale-turci. Sinan-pașa s'a îndreplatū asupra Transilvaniei. Atunci s'a rēdicatū oștea aliată sub conducerea lūl Batorie. Michailū și Răsvanū ș'aū intrunitū puterile, capitalele Valachiei și Moldaviei s'aū reluatū de la Turci, iară Mi-

chailă a isbutit elu singur de câte-va ori a bate bataliunile turcesci. Inșă, istovit de puteri, elu se vedeă încă mai tare atârnatu de aliați, și voia să înlocuască vasalitatea cătră Batorie cu vasalitatea cătră însuși Rudolf. Inșă aliații apusenți, mai cu semă Batorie, începuse a fi bănuitori cătră îndrăsnețulu și întreprindătorulu Voivodă, și între acestea elu a perdut aliatulu său și a găsit un dușman în Moldova conațională a sa, la carea trebuie să ne oprim.

Se părea, că gramatele papale cătră regele Poloniei, cătră Zamolski s. a. produsese efectulu lor. Polonia s'a amestecat în război; Zamolski în August 1595, a intrat cu oștea în Moldavia. Dar ce a făcut acestu pre însemnat om de stat al Poloniei? Elu de asemenea, ca și cei-l-alți, nu doria să vedă Moldavia și Valachia prefăcute în pašalicuri turcesci; dar nu dorea să le vedă nici sub autoritatea principelui Transilvaniei și a împăratului nemțesc; nu doria să nu spera a le vedă nici statulu de sine stătătoare: se părea că mai bine de câtu toate era a le lua sub protecțiunea polonă. Elu a înlăturat atâtu pe Aaron, câtu și pe Răsvan, caru încă totu se certau despre tronulu voivodală, însă nu altmintelega, de câtu după o luptă înderețnică cu celu din urmă, pe care lu susțineă Batorie, ca pre vasalulu său. Zamolski a dechiarat Voivodă al Moldaviei pe cunoscutulu noua boiară Ieremia Moghilă, pe carele elu lu cunoscea din timpul soliei lui în Polonia sub Petru Mircea, și carele acum se află în tabăra lui Zamolski. Cu triumf a intrat Zamolski cu Ieremia în Iași, unde Mitropolitulu a întâmpinat pe noul Voivodă în Biserica cathedrală, și apoi Zamolski l'a suit pe tronulu princiară, dîcîndu la această ocași: «principe! arma polonă te-a rădicat pe acestu tron: aceeași armă, cu ajutorulu lui Dumnezeu, te va păzi și apăra. De acum tu nu mai ești slugă a varvarilor-tirani, ci a regelui unu popor glorios și liber. De aceea întru totă conduita ta fii credincios și recunoscător.» Zamolski avea de gând să detroneze și pe Michail și să dea și Valachiei un Voivodă din partea Poloniei. Dar toate calculele acestea erau prea pripite.

Sinan-pașa a mișcat forțele spre Moldova, hanulu Pericopolul, din

ordinul Sultanului, venia cu o oște de 80 mii, socotindu-se și elu pretendentu la voivodată, pentru care și stăruia la Sultanul. Micul detașamentu polono-rusă alu lui Zamoiski fu pusă într'o dificultate extremă, iară Moldova întregă era amenințată de o nouă devastare și vërsare de sânge pentru supunerea ei sub autoritatea Poloniei. Cine a ajutată pe toți să scape din această dificultate și primejdiă? Protosinchelulă Nichiforă, carele atunci era locotenentă alu tronulă patriarchală. Elu a venită atunci în Moldavia, atătă pentru afacerile ei, câtă și trecendă în Rusia. Legatū cu îndatoririle de chizașă pentru Aaronă, elu trebuia intru câtă-va să-lă susțină. După condiția cu Nichiforă, Aaronă era datoră a-lă înlămpina cu banii pentru plata chizeșlulă. Dar Aaronă, de două ori jăfuită, a fostă silită să-lă înlămpine cu mânele gôle, de și elu totă se socotia Voivodă și-si întorsese ceva din cele jăfuite de Răsvană. Definitiva înlăturare de la Voivodată atătă a lui Răsvană, câtă și a lui Aaronă prin Zamoiski, a făcută pozițiunea lui Nichiforă încă mai dificilă. Se pare că elu dintr'ântăiă voia să susțină pe Aaronă, rezământu-se pe Sinan-pașă. Dar însuși Ieremia și boierii, cari formaă partitulă lui, s'au adresatū la Nichiforă și «cu plângere,» ea pe unū părinte, l'au rugatū să se ducă la Sinan-pașă, la vechiulă sêu prietenă, și apoi la hanulă de Perecopă și să-lă împace cu dănsū (1). Spre onôrea sa, locotenentulă tronulă patriarchală a avută în momentulă acestū critică, destulă bărbătiă și bună dispozițiune, în câtă se preferă dificultățiloră personale strigătorele nevoi ale unei țeri crestine, carea era amenințată de o nouă vërsare de sânge după atâtea altele de mai înainte. Elu s'a dusă la Sinan-pașă și l'a rugatū, să oprăscă pe hanulă de la Perecopă de la invasiunea lui în Moldavia și asupra detașamentulă polono-rusă. Se țice că elu s'ar li dusă și la hanulă de Perecopă, pôte că cu trimisulă lui Sinan-pașă, spre a preda aceluia ordinele

(1) Fiindă tradusă la judecată înaintea dietei polone, la 11 Martie, an. 1597, Nichiforă justificându-se de acuzările pentru amestecă în afacerea lui Ieremia Moghilă, spune, că are în mână și este gata a arăta chiar scrisorile lui Ieremia și ale boieriloră moldovenesci, în cari se cuprinde această rugămintă a loră cătră dănsulă. АКТ. 3811. р.с. IV, стр. p. 163.

acestui (1). Mijlocirea a fost ținută în sēmă, însă negreșitū nu pentru vechia prietenie a pașei cu protosinelulū. Nichiforū a trebuitū să se pună chizașū și să iea asupra-și de a face, ca noulū Voivodū să se recunoscă ca mai înainte vasalū alū Sultanulū, și ca în această calitate să fiă recunoscutū și de cel-al-alti boieri moldovenesci, caril încă nu recunoscuse pe Ieremia, de asemena și de cătră reprezentanții Poloniei cu Zamoiski in frunte (2).

Iscusitulū protosinelū a negociatū atâtū cu Ieremia și cu boieril moldovenesci, câtū și cu Zamoiski, și, precum se pare, din nou s'a corespunsū cu Pașa și cu hanulū, și a reeșitū a aduce părțile la conglăsuire și pace. Ieremia fu recunoscutū și de boieril Moldovei și de Pōrtā, la carea a promisū a mijloci, și, precum spunū isvōrēle polone, în adevēru a mijlocitū pentru dēnsulū Zamoiski, sau mai exactū dīcēndū — regele Poloniei prin ambasadorulū sēu la Constantinopole. Cătră iērna anulū 1595 Moldova era linișcitā, ostirea turcescā și lātārēscā s'a depārtatū de la ea, și Zamoiski a pututū cu bunū succesū să se întōrcā în țera sa. De sigurū elū nu puteā să se prea bucure de astū-felū de reeșitā a expedițiunii sale, pe carea o începuse întrunū modū așa de cutezătorū. Dar carea totuși l-a reeșitū măcarū pe jumătate, adică prin aceea, că a rēmasū Voivodū persōna pusā de dēnsulū, carele pe lângā vasalitatea Porței a recunoscutū și protecțiunea Poloniei, de carea de acum înainte se vor și țineā Mo-

(1) Nichiforū însuși vorbește numai despre ducerea sa la Sinan-pașa. (Акт. зап. р.с. р. 163). Perestorga vorbește și despre ducerea lui la hanulū de Perecopū — (р. 213).

(2) Așa negreșitū, trebuie să împăcămū ōre-care contradicere între spusel din «Слѣдственное дѣло» și din «Perestorga». În celū d'antējū se dīce, că pentru Ieremia a rugatū pe Nichiforū boieril moldovenesci; iarā în celū de alū doilea, că după negociările lui Nichiforū, «Moldovenii, de voie de nevoie, s'aū pronunțatū pentru panulū Ieremia Moghilā, carele fusese însoțitū de ōstea corōnei polone». Negreșitū între boieril moldovenesci erāu părțile : unil nu voiaū să recunoscā pe Ieremia, ca unulū ce era pusū de Polonia; alții nu voiaū s'ā-lū recunoscā Voivodū, ca vasalū alū Porței. Altā contradicere se represintā întrū aceea, că lui Zamoiski, carele însulū pusese pe Ieremia în Domniā, s'ā silise pe o parte din boieril s'ā-lū alēgā, Nichiforū a trebuitū s'ā-l vorbească ceva în favōrea lui Ieremia. De bunā sēmā elū a vorbitū lui Zamoiski, ca s'ā se unescā și elū, și s'ā îndemne și pe boieril partisanil al sēi, ca s'ā recunoscā pe Ieremia vasalū alū Porței, și în genere s'ā se punā lu acordū pentru acestā cu Pōrta.

vilescii. Ca unu omu de statu cu minte, Zamolski s'a impacatu cu fatalitatea acestui rezultat, sciindu a aprecia si meritulu lui Nichiforu in acestu afacere, meritu in esenta forte insemnatu. Dar nu asa gandiau cei multii in Polonia, si Nichiforu are sa platesca scumpu acestu meritu alu sau, precum vom vedea despre sorta lui in Polonia. Nemulțămire era si din alta parte. Sigismundu Batorie si imperatulü Rudolfu s'au jaluitu Papel asupra lui Zamolski, si asupra Poloniei, pentru amesteculu in afacerea Moldaviei si a Valachiei si pentru tendinta de a lua sub autoritatea loru aceste țeri, cari aru fi aparținendu lui Batorie si prin elu lui Rudolfu. Papa Climentu alu III^{lea} a scris o epistolă măniosă cătră Sigismundu alu III^{lea}, dicendu, că prin pretenția asupra Moldaviei si Valachiei, Polonia distruge interesele nu numai ale casei austriace, credincioasa slugă a Bisericii catholice, dar si ale intregii crestinității. Sigismundu s'a grabitu a trimite la Papa pe secretariulu sau de coronă, cu esplanția, că țerile aceste din vechime ar fi mostenire a Poloniei, că mântuite de cătră densa de jugulu turcescu, ele in mânele ei vor fi o apărare chiar pentru Austria si Ungaria. Papa nu s'a induplecatu. Certele acestea au trebuit să slăbescă, când s'a cunoscutu rezultatulu espedițiunii moldovenesci, carele a arătat, că atâtu Papa câtu si ceilalți membri ai ligei cei noue, prea de timpuriu se apucase a împărți ceea ce nu aparțineă nici unuia dintr'ensii.

Certele acestea de-o-cam-dată au manifestatū numai egoismulu împărțitorilorū, dintre carii s'au vădit carele gândia peste măsură mai multu la sine si la interesele lorū, de cătu la interesele nenorociților lorū clienți. De sine numitulū capu alu ligei — Papa, celū întâiu a datū esemplu de acestu egoismu. Intru adevărū, pentru ce se turmenta elu? Pentru autoritatea sa asupra Moldaviei si a Valachiei prin uniune, carea aici zimbise Romei încă sub Mircesci. Când Zamolski a pusū pe Ieremia in Domniă, intre altele s'a stabilitu, ca biserica grecăscă să rămână in Moldova ca mai înainte, dar alătura cu densa. «să înflorască» in libertate si cea romană. Acesta a fostu in spiritulu politicei lui Zamolski, bărbatu forte cultu, carele se distingeă prin toleranță, si respecta si pe învățații greci. Acesta însă nici

de cum nu se potrivía cu scopurile Papei carele vedeá cá cu modulú acesta se perdú ostenelele lui Sixtú alú V^{lea}, ale lui Monaltú, Albotrandi, Solicovski, Warszewicky și ale celorú doi Bruți. Negreșítú acéstá córdá a Papei aú atins'o Balorie și Rudolfú, ca să provóce strigátulú de mániá alú lui contra lui Zamoiski, și prin elú și contra lui Sigismundú. Istorículú Nemțevici díce, cá Papa nu s'a ostoiatú, de cáttú dupá sosirea altei ambasade de la Sigismundú mai plăcute, adicá cea a lui Poțel și Terlețiki, carií aú adusú uniunea ruséscá în loculú celei moldovalache.

Precum înainte la neisbutirea acestei din urmă conclucrase patriarculú Ieremia, așa acum protosinelulú Nichiforú. Fără îndoiálá, opunerea la acéstá uniune a fostú una din cauzele, și póte cea principalá, a îndelungatei lui petreceri în Moldavia. În calitate de locotenentú alú tronulú patriarchalú, elú socotia de cea mai mare datoriá și dreptú alú sétu, ceea ce i se încredințase lui prin gramata sinodalá din anulú 1592, adicá a pázi învėtųtura și tradițiunile Sántel Biserice răsáritene, a depúne pe cálcătorilú lorú din clerulú înaltú și inferiorú, și a pune în loculú lorú pe cei vrednici și credincioși orthodoxiei. În afacerea lui Aarontú și a lui Ieremia se pare de asemenea, cá elú n'a perdutú din vedere interesele orthodoxiei. În celú d'ântéiú elú stima fidelitatea cátrá orthodoxyá, carea în ochilú lui Nichiforú acoperia cele-l-alle defecte ale acestui Voivodú. La Ieremia Moghilá, carele încá sub Petru Mircea ámblyase ca solú la nunțíulú papalú din Polonia, și alú cáruia frate Mitropolitulú Georgie scrisese Papei pentru uniune, — Nichiforú a pututú dintr'ántéiú să se uite cu neîncredere. Este temeíú a presupune cá, încá înainte de intrarea lui Zamoiski în Moldova, carea s'a întéplatú la 26 Augustú an. 1595, Nichiforú s'a luptatú cu uniunea aici și în Valachia. Acéstá conchidemú noi pe temeíulú gramatei lui sinodale, datá de elú la 17 Augustú același anul, la sinodulú din Iași, împreună cu *Mitropolitulú Michailú alú Ungro-Vlachiei, cu Mardarie alú Moldaviei și cu patru Episcopí* (1). Sinodulú în gramata acéstá vorbesce numai despre Ruși

(1). Петрушевича Акты, относящиеся къ истории западной реч. 1568 года. стр. 127—128.

sudicii uniți din Polonia; dar noi nu ne îndoim, că el înainte tractase și despre uniți Moldovalachii, că a existat vre un act în această afacere, carele s'a perdut ori încă nu s'a găsit. La acesta arată chiar numele Mitropoliților: Michailu și Mardarie. Nu este îndolală, că atunci erau și alți Mitropoliți: Euthimie alu Ungrovlachiei, carele nu de multu fusese trimesu de Michailu Vitezulu în solia la Batorie, și alu Moldaviei sau alu Sucevei, Georgie Moghilă și Anastasie Crymka. De unde acei noi Mitropoliți? Din ce motiv și de cine au fostu puși sau proclamați, trăind încă cei mai dinainte, nedemisionați din autoritatea lor? Împregiurarea că la sinodul împreună cu Nichiforu se arată Michailu rivalulu lui Euthimie, și Mardarie rivalulu lui Georgie Moghilă și alu lui Anastasie, vedesce că Nichiforu ținea parte celor d'ânteu contra celor de ai doilea, sau poțe chiar că elu numise pe cel d'ânteu (Michailu și Mardarie) după dreptulu de exarchu, și locotenentu alu tronulu patriarhalu. Ce l'a indemnatu la acesta? A putulu să-lu indemne și simpla dorință de a da Valachiei și Moldaviei Mitropoliți de la sine, adică din partea tronulu constantinopolitanu, spre a împuternici autoritatea lui în aceste țeri. Dar mai de credutu este, că mitropoliți cel noi s'au pus în contra celor ce erau bănuți cu simpatii cătră uniune. Într'unu timp, când Volvoșii moldovalachii căuta alianța cu țerile catholice în lupta cu Turcii, luptă de care se interesa Papa, carele întocmise liga sacră, era foarte posibilu, că unii dintre vlădici erau dispuși a exprima adesiunea lor la alianța politică — prin alianța bisericască. Acesta d. e. s'a putulu astepta de la Georgie Moghilă, carele de și părăsise idea uniunii, carea-lu ocupase în 1589, dar apoi în noulle evenimente politice ale țerei a putulu iarăși să revină la idea de mai înainte, cu deosebire pentru scopulu domniei fratelui său ce o astepta de la Polonia. Totu aceea se putea astepta și dela Anastasie, carele cu unu extremu servilismu scrisese pentru uniune încă cătră Sixtu alu V^{les}. Avemu o mărturie directă chiar la Nichiforu, că în vremea petrecerii sale în Moldova, a avut de lucru cu ore care «Vlădică apostat», și din această cauză a fostu persecutat, închis în celateea Hotin, închisore pretextată de o acuzare

nedrăptă, că Nichiforū ar fi voitū să otrăvască pe Voivodulū Ieremia Moghilă (1). Cine a fostū acelū Vlădică-apostatū? Este de cređutū că acesta era Georgie Moghilă, pe carele credemū, Nichiforū lū inlăturase de la scaunulū mitropolitanū, înlocuindu-lū cu Mardarie, și carele acum, fiindū fratele sēu Voivodū, din noū voia să ocupe scaunulū, și Nichiforū împotrivindu-i-se, elū a urđitū asupra lū persecuțiune. Mai departe, impregiurarea, ca pretextū pentru exilulū lū Nichiforū, se puneă acuzarea, că acesta ar fi avutū intențiunea de a otrăvi pe Voivodulū Ieremia, arată că între dēnșil fusesse vre unū conflictū, cu tōte că nu de multū Nichiforū făcuse serviciul lū Ieremia. Se vede că Voivodulū, spălmēntatū de cunoscutele demonstrațiunil ale Papei contra faptei lū Zamoiski în Moldova, carea totū o dată era faptă și a Voivodulū, era gata a plăcē Papei cu ceva, asemenea lū Sigismundū alū III^{lea}, carele cu același scopū se grăbise a trimite la Roma pe Poiei și Terlețiki cu uniunea rusescă. Înșă dacā Nichiforū a sciutū să adune pe Ierarchil Moldaviei la sinodū, spre a protesta contra uniunil din Rusia sudică, este fără indoială, că, pentru serviciile aduse Voivodulū, elū nu numai l-a făcutū o impunătōre amintire de fidelitate cătră orthodoxiă, fără a se abate când într'o parte, când într'alta, dar a și organizatū opoșițiunea trebuitōre din partea represintanților Bisericei Moldaviei, în contra tuturorū fațiunilorū pentru uniune. Acestea tōte aū pututū în fine aduce nevoia asupra Protosinchelulul, nevoiă, carea s'a încheiatū cu închisōre. Acesta negreșitū a pututū să se întēple atunci, când Voivodulū și Moldavia scăpase cu totulū de furtuna ce-l amenința din partea Turcilorū și a Tătarilorū, când prin urmare Nichiforū nu mai era trebuitōrū, saū nu mai era de temutū din punctulū de vedere politicū, adică cătră finele anului 1595 saū începutulū lū 1596. Iară închisōrea lū Nichiforū în cetatea Hotinulū, carea era la fruntaria Moldovei despre Polonia și pe calea carea duceă în Polonia,

(1) АЕТ. зап. рyc. Т IV. стр. 162. Spre părere de rău în acestū locū alū actulū citatū, din cauza vechimei manuscrisulū, de pe care elū s'a tipăritū, lipsescū câte-va cuvinte, și precum se pare, prețiosc pentru istoria faptulū. În genere însă idea este destulū de înțelēsă.

sau mai esactu în Rusia sudică, unde orthodoxii cu nerăbdare lă așteptau pentru lupta contra uniunii, carea se urdă. dă ai ntelege că la acesta a participat și dispozițiunii din Polonia, și pte că chiar mai multă de câtă din Moldova, precum trebuie a conchide chiar din spunerea despre acesta din actă (1).

Exilul lui Nichiforū la Hotinū era deja ală doilea după celū de la Cipru. Și trebuie să spunemū, că atât acolo, câtū și aici elū a suferitū pentru o causă drăptă, în casulū din urmă anume pentru orthodoxiă, ceea ce în ochii istoricului trebuie să scuseze greșele și delictele, cari nu erau străine multū turmentatei vieții a acestul omū. În exilū Nichiforū a petrecutū ca la o jumătate de anū. Dar elū nu era de aceia, cari potū a se preda pasivū sōrtel lorū. Omū āmblatū și istețū, elū a sciutū să scape din exilulū de la Hotinū, precum și înainte scāpase din celū de la Cipru. În casulū acesta. elū, precum insulū spune, a imitatū esemplulū Sāntului Apostolū Pavelū, carele în Damascū *prin ferestă într'o coșnită fu slobođitū preste zilū* (2 Cor. 11. 32). De sigurū și lui Nichiforū i-au ajutatū aicea favoritorii sēi dintre rāvniitorii orthodoxiei, cu deosebire cel din Rusia, unde elū s'a și grābitū acum a se duce pentru nouē lupte.

Insă lupta politică, carea atrāsese pe Nichiforū în afacerile Romāniei, era departe de a se isprāvi. Michaelū Vitezulū o a continuatū și în anii 1595 și 1596. Elū perduse pe aliatulū din Moldova, dar retragerea din ea a puterilor turco-tatare, care, de s'ar fi intāritū aici, arū fi pututū mai multū sālū amenințe, totuși fusese pentru dēnsulū de folosū. Intre acestea elū a vēđutū o nouā indreptare a puterilor turcesci asupra imperiulū nemțescū. Turcia încă din anulū 1595 se socotia în resbelū cu acesta din urmă, atâtū după calculele cele vechi, câtū și prin noua rivalitate pentru autoritatea asupra țerelorū romānesci. În a dōua jumătate a anului 1596 s'a deschisū o expedițiā nouā, mai amenințelōriā asupra imperiului, indreptatā mai āntēitū asupra Transilvaniei și Ungariei. Stēgulū celū

(1) АКТ. ЗАУ. РУС. IV. 162. Despre modulū de lucrare alū Polonilorū în raportū cu Nichiforū, se va vorbi pe urmā.

sacru iarăși s'a pus în expediția, însuși ténérul padîsachû era în fruntea ei, ceea ce de multu nu se mai vîduse. Fanatismul turcesc era la culmea escitării. În Constantinopole era tēmă, a nu fi uciși creștinii pe unu capu de cătră plebea musulmană. Expediția asupra imperiului s'a isprăvită totuși cu ore-care precumpănire a Turcilor, și padîsachul s'a re'turnat în capitală cu bunu succesu, ca victoriosu, ceea ce a servit la o nouă iritare a fanatismului musulmanu. La acêsta a contribuit și acum, ca și înainte, ambasada ce nu de multu sosise de la Meca cu lucruri sante de la mormentu lui Mahometu, lucruri aduse Sultanului spre felicitare. Molima fanatismului era așa de puternică, în cătu unii dintre judei și creștinii, rădicându degetulu, aū pronunțatū cuventu *esghed* și aū primitū musulmanismulu, noi adeptii ai căruia s'aū arătatū nu numai dintre captivi, dar și dintre rudeniile dirigătorilor renegații dintre creștinii apusenii. Astū-lelu aū fost de o can dată fructele sacrei lige, întocmirea căreia și-o însușia Papa și, întru speranță de a profita de rōdele ei.

După acêsta Michailu nu a prea pututu conta pe ajutoriul aliaților apusenii, cari se rēcise despre dēnsulu. Dar lui i s'a înfățișat unu nou aliatu în Sērbii, cari se resculase pe alocurea, și cari, precum și Bulgarii, nu o-dată întărise bataliōnele lui cele slăbite. Spre părere de rēu, aceste companii aventuriere, distingēndu-se prin vitejiă, nu se supuneaū disciplinei, și în timpul resbelului nu cruțau pe nimene, precum aū făcutū și Cozaciū nostrii, cari participase în acēstu resbelu în anul 1595 cu atamanul loru Lobodă, și cari la acēstă ocași aū jăfuitū Iașii. De altă parte Turcii, în vederea luptei ce se continua, erau gata iarăși a rădica pe hanulu de la Perecopu cu orda lui tătărescă, carele totu încă spera la Volvodatul Valachiei și alu Moldaviei. În fine Polonia, ca și mai înainte, nu recunoscă pe Michailu și de acea politică trebuia să se țină și favoritul ei Ieremia Moghilă, pe carele pentru acēsta Michailu lu amenința cu resbunare, așa în cătu, spre culmea relelor, trebuia să isbucnescă lupta lăuntrică între cele două țeri de aceeași națiă și credință.

Nu se vedeă capetulu luptei, carea așa de tare se incurcase, dar

forțe cumplite au fost devastările, nenorocirile de pretutindenea, pe care această luptă le-a adus asupra creștinilor mai că mai mult decât asupra Musulmanilor. Se cerea un împăciuitoare. Un asemenea, după Nichifor, se arată Meletie Pigas, locotenentul patriarhiei de Constantinople.

Nu odată a spus el, că a fost chemat în Constantinople la locotenința tronului patriarhal, nu numai prin votul Arhierilor, ci și din ordinul Sultanului. Putem presupune, că Sultanul în chemase, între altele, cu scop de a-l pune mijlocitor în afacerile politice de atunci ale Valachiei și Moldaviei, îndemnat de reșita nu de mult a unei astu-fel de mijlociri a lui Nichifor. Trebuie a însemna, că îndată după sosirea lui Meletie în Constantinople, ceea ce a urmat înainte de luna lui Martie, anul 1597, Porța a făcut cel d'ânteu pas de împăcare cu Michail Vitzeșul. În Târgoviste a sosit un ceauș al Sultanului cu un semn roșu, carele însemna anume propunere de pace. În epistola către Michail, din anul 1597, Meletie dăce, că cu mult înainte de acesta și de multe ori, l-a scris sfătuindu-l a precurma resboiul și a se împăca (1). Prin urmare a început a se corespunde cu dânsul despre acesta. îndată după sosirea sa în Constantinople. Se pare că ceaușul Sultanului cu semnul cel roșu, s'a dus la Michail însoțit de trimesul cu scrisoarea lui Meletie. Apropos de acesta observăm, că Divanul așa se interesa de corespondența lui Meletie și a lui Michail, în cât scrisorile unuia și ale altuia se traduceau pentru dânsul din grecesce în limba turcă, și că le cetia și Sultanul. Michail s'a învoit la pace, a scris despre acesta o scrisoare Sărdariului, Sadrazamului Mehmet pașa, precum și lui Meletie, pe carele l'a rugat să vină în Valachia spre a trata în persoană. Dar Sărdariul nu a permis acesta lui Meletie, dorind, precum se vede, a avé lângă sine pe acest intermediator. Michail a început a se îndoi, neîncredându-se Porței, carea întru adevăr ținea pe Tătari la granițele României, din cauză că și la Michail veniau detașamente de Sărbî insurgenți. Neîncrederea era reciprocă, ceea ce nelinisce

(1) Manuscrisul de la Chalki. Epistola a 173-a.

pe Meletie. La 23 Maiu an. 1597, elu a scrisu lui Michailu următoria epistolă : «Prea evseviosului și prea strălucitului Voivodu Michailu. Moderatia noastră cu rugăciune bine-cuvinteză potestatea ta, necontenitū strigă cătră Domnulū, ca elu să te păzescă în pace, siguranță și sănătate, sub acoperemētulū dumnezeescului său charū. Michaille, fiulū meu prea iubite! Tare dorimū noi împăcarea și iubirea, le dorimū, pentru ca sermanii omeni să nu sufere din cauza ispitelorū celorū enorme, ca atâtū de multe țeri să nu se istovescă de devastări, și să nu pieră suflete omenesci. Acastă dorință ne îndemnă a ne adresa pretutindenea cătră prea străluciții potentati din acestū mare imperiū, de asemenea a scrie și ție și a te ruga, ca să vē sirguiti a păstra iubirea, precum o doresce și acastă mare curte, și promite și însuși Impēratulū. Sperū și rogū, ca acastă iubire să se păzescă din amândoue părțile nestrictă și nebântuită. În acestū chipū se va izbăvi și lumea de peire, și se va proslăvi prea bunulū Dumnedeū. Causa pentru care eū nu am venitū la tine este, că prea strălucita căpiteniā a oștirilorū, Serdariulū, a asteplatū și a voitū să vedă a doua scrisore a potestății tale, și apoi are de gândū îndată a-mi permite să vinū, precum *ți-am scrisū și mai înainte*. Iară tu nu te indoi de favorea cătră tine a prea puternicului impēratū. Detașamentulū de oștire alū Ianicerilorū, carele, precum am auđitū. s'a adunatū la Dunăre, nicidecum să nu te neliniscescă. Îndată ce am auđitū, că în ziua S-tului Georgie, la 23 Aprilie, a sositū de la Voivodulū Ieremia unū ceaușū impērătescū cu rugămintē, ca să se adune oștea, eū îndată m'am dusū la prea strălucitulū Sadrazamū Mehmetū-pașa, ca să aflu cauza acestei întâmplări, închipuindu-mi, ca cu modulū acesta să potū distruge relațiunile amicale cele incepute. Elū m'i-a spusū : «precum am hotăritū să păstrămū prietenia cu Voivodulū, așa păzinū și acum, numai din partea lui să nu se săvērșescă vreo faptă de dușmăniā. Iară cauza pentru carea eū am poruncitū să se adune unū detașamentū de oște, este următoria : Voivodulū Ieremia ne-a însciințatū, că principele Transilvaniei ilū amenință cu alungare și a cerutū ajutoriū; eū am ăisū să plece acolo oște, însă așa, ca să fie gata de ajutoriū, dacă se va mișca

principele Transilvaniei... «Eû, continuă Meletie, și insumi găsecu raționalu o astû-felû de precauțiune, căci fiă-carele este datorû a fi gata spre a se apêra, numai să nu năvâlêscă asupra altuia... Și așa, nu te spăimênta. În genere trebuie a-ți aminti, că resbelulû nu este bine-cuvêntare, ci urgia lui Dumneđeû. Pacea însă este plăcută lui Dumneđeû, și cel ce o păzescû vor fi păziți de Dumneđeû. Charulû lui să fiă cu voi⁽¹⁾.» În fine tratările de pace au avutû succesû. În Iulie, an. 1595, a doua ôră a venitû la Michailû ceaușulû Sultanulû, și la 21 s'a încheatû unû tratatû de pace, prin carele Sultanulû a recunoscutû Volvodatulû lui Michailû, micșorândû cu jumêtate tributulû de mai înainte, promiteă protecțiunea Porței despre toți dușmanii și conlucrare la cucerirea Transilvaniei, despre carea gândea Michailû, carele dejă se desbinase de Batorie. Dar pacea abia încheiată, câtû pe ce era să se strice chiar la începutû. Pașa carele sta la Dunăre, a maltratatu pe ôre-care doi ômenî ai lui Michailû, iară Tătarii se gătiaû a se duce unde-va prin Valachia. Michailû a scrisû de acêsta lui Meletie. Acesta a respunsû : «Ne scrii că Pașa, carele se afla la granițele posesiunilorû tale, în timpû de pace a maltratatu pe doi ômenî ai teli, și că Tătarii, precum ai auditû, voescû să trecă prin țera ta, și ceri că eu să spunû de acêsta Marelui Vizirû Ibrahimû-Pașa. Eu amû făcutû acêsta. Vizirulû a esprimatû părere de rêu pentru acêsta. Sultanulû nici de cum nu doresce, ca la dên-sulû să se maltrateze poporulû. Elû nu numai nu asupresce lumea lui Dumneđeû, ci pârintesce iubescce poporulû. Astû-feliû este și prea strălucitulû Vizirû. Elû cu drêptă judecată și cu iubire de ômenî cîrmuesce poporulû lui Dumneđeû și tótă împărăția, așa că noi trăimû în pace și mulțămimû lui Dumneđeû⁽²⁾. Elû, conformû dorinței tale, îndatâ a poruncitû să se destitue Pașa din comanda ôstei, iară Tătariilorû a promisû a le trimite ordinû să nu între în țera ta, elû așteptă numai unû îndemânicû pretextû pentru acêsta. Sperû întru

(1) Manuser. de la Chalki. Scrisôrea 139-4.

(2) Negreșitû aceste laude Sultanulû și Pașei, se esplică și prin aceea, că scrierile lui Meletie se arêtau Divanulû în traducerea turcă : acêsta era o tristă necesitate. Însă, și Nichiforû în Polonia lăuda drêpta judecată turcêscă.

Domnul, că elu va împlini acésta. Inșă sirguesce-te și tu a păzi priința câtră împăratul. Pentru abusurile slugelorū împărătesci nu călca ascultarea câtră împăratul. . . Nu ulta că pacea o iubesc și Dumneđeū, că resbotulū este urgia lui Dumneđeū. . . Iată pentru ce eū atătū pe alți, câtū și pe tine, te rogū a păzi pacea, precum de multū și de multe ori ți-am scrisū. Ți mulțamescū că acum m'ai ascultatū : dorescū și te rogū, ca să mă ascuți și până în fine, ca noi toți să trăimū în pace sub protecția îndelungū dilitulul împăratū și a Vizirului sēū, carele ne iubescē (1). Înainte de ce acéstă scrisóre, trimisă prin óre-carele Ioan, să fi pututū ajunge la Michailū, Meletie i trimite a treea scrisóre, de la 29 Augustū an. 1597, cu scirea, că Pașa, carele a maltratatū pe ómenil lui Michailū, s'a destituitū din diregētorie, și că Tătarilorū li s'a trimisū ordinū de a nu intra în posesiunile lui. Aflândū în acésta o nouă încuragiare pentru Michailū de a păzi și din partea sa condițiunile păcii, lū îndemnă, ca semnū de acésta, măcar câtū-și de puținū haraci să trimită Sultanulū în socotēla tributului prevēdutū în tractatū, dacă inșă acésta în timpulū presentū este posibilū pentru Michailū (2). Impăcândū pe Michailū Vitēzulū cu Pórta, Meletie s'a sirguitū a-lū împăca și cu Ieremia alū Moldaviei și cu Rudollū împăratulū nemțescū, carele acum cu dușmăniă priveă la Michailū pentru alianța cu Pórta.

Dar dirigindū spre pace afacerile politice ale României, Meletie încă mai multū se îngrijeă despre afacerile bisericesci. Relațiunile pentru aceste afaceri cu Volvođil și cu Mitropoliți Moldaviei și ai Valachiei, aveău de scopū : apērarea orthodoxiei lorū de urmele celorū mai dinainte și de nōuele încercări ale propagandei, organizarea lăuntrică a acestorū biseric, căpētarea de ajutorințe pentru nenorocita biserică a Constantinopolei și în fine ocrotirea, prin conlucrarea și intrevenirea Volvođilorū Moldaviei și ai Valachiei, orthodoxilorū din Rusia apusenă, caril eraū persecutați de guvernulū

(1) Manuscip. dela Chalki. Scrisóre 174 — Ibrahim-Pașa era căsătoritū cu sora Sultanulū și amicū cu Valide Vaffa, pe carea o lăuda Nichiforū.

(2) Aseeași Epistolă 208.

polonă. Aceste scopuri anume se exprimă în următoarele epistole, din care prezentăm aici estrase.

Dacă frații Moghilescii, Voivodul și Mitropolitul, precum noi am presupus, erau în neînțelegere cu Nichifor, apoi către Meletie și amândoi nutria o adâncă stimă, carea totu-o-dată exprima, că de și ei înainte lucrase pentru uniune și pentru alianța cu Polonia, ei totuși în sufletele lor voiau să rămână credincioși orthodoxiei. Voivodul îndată s'a pus în relațiune cu Meletie carele sosise în Constantinopole, și l'a rugat forțe ca să vină în Moldova, făgăduindu-l a-l conduce și în Polonia. Meletie a făgăduit, însuși doreă, dar n'a putut întreprinde această călătorie. El însă povățuesce pe Voivodă prin scrisore în modul următor :

«Din scrisorile Potestății tale eu cu deseversire m'am încredințat despre sincera ta dispozițiune către noi. Vede Dumneșeu, că și noi suntem întristați, că n'am putut veni acolo. Ne rogi ca să nu lăsăm intențiunea acesta și iarăși a veni acolo. Din prisosința dragostei, Potestatea ta ne făgăduiesce a ne da ajutoriul, și acompaniați de o mare câtime de oameni înarmați a ne conduce în acele țări unde la ai noștri acum li se arată un mare dispreț, iară Papele de la Roma cea veche — o mare stimă. Înțeleg lucrările așa numiților Iesuiți, cari în locul lui Iisus cel restignit predică pe Papa, carele se cufundă în lux și se prea înalță peste totă autoritatea. Astu-fel de prea înălțare arată *silabus-urile* lui, în care el, cu un ton de oare-care egalitate cu Dumneșeu, cum ar dice ei, se mai bine de nedumneșeire, cum trebuie să se dică, decide ca prin diplome, când una, când alta, decide, pentru că așa dorește. Pentru că la închinătorii vechei Rome dogma principală este, că Papa, poate eda decisiuni nu numai afară de dogme, dar și contra dogmelor, ca egal nu numai cu Sântii Apostoli, ci însuși cu Mântuitorul Christos. Dar despre acesta altă dată.» Mulțămindu-l Ieremia pentru chemarea lui în Moldova și pentru gătirea de a-l ajuta să se ducă în Polonia, pentru fidelitatea lui către ortodoxie, dice mai departe că nici de cum nu poate face acesta acum, nu poate veni să bine cuvinteze pe principe el cere. Căci lă rețină în Constanti-

nopole nu numai afacerile bisericesci, ci și cele politice, cu deosebire intermedierea între Sultanul și evgeniștii *voievođi*, Michailu și alții. Făcându alusia iarăși la exemplul luptei Rușilor apuseni pentru orthodoxie, citeză la acesta adevărul cuvintelor lui Pavel: *cele neputincioase ale lumii a alesu Dumneđu, pentru ca să rușineze pe cele tari*. Vorbind despre scârbele, nenorocirile, nevoile vieții sale în Constantinopole, la care obicnuitu și nu fără o bucurie reütăciosă se raportaü agenții Papismului, arătându în acesta unü contrastü cu pozițiunea cea strălucită a Papei, Meletie se mângăe cu gândirea, că Domnulü carele duce pe cei de apröpe al söl în lăcașurile cele vecñnice pe calea multorü scârbe, 'lū întăresce și pre dñsulü, și că elü, amintindu-și cele ñise despre Moisi, preferă a *pđtini cu poporulü lü Dumneđu, de câtü a avea dulcēța pēcatului cea vremelnică (în Evr. XI. 25)*.

Incheiă epistola cu cuvintele: «*đia și nöptea rugămü pre Domnulü, ca să păzescă pe potestatea la întru sănătate, prosperitate, pace, linisce și mântuire sufletescă sub acoperemēntulü charului seü. Aminü*».

În același anü Meletie a scrisü și fratelui Voivodului, lui George Moghilă, carele, noi credem, anume de către Meletie fu restabilitü în demnitatea de Mitropolitü și, negreșitü, pentru că împreună cu frațele seü a manifestatü fidelitatea sa orthodoxiei, întru carea însă Meletie a cređutü de trebuință a-lü întări, precum și în genere întru fidelitatea datorințelorü păstorale.

«*Prea sântitulü Mitropolitü alü Moldo-vlachiei Georgie, fratelui și conliturgistoriului, iubitului întru Domnulü, charü, milă și pace. Mi scrii ca să-ți concedü öre care chărții: Iată 'ți trimitü. Mantia, ce ai cerutü să-ți-o trimitü prin vre unü Archiereü, deaseminea și-o trimitü dar nu prin Archiereü, căci acesta n'a fostü cu puțință, din cauza greutății timpului. Primesce-o cu rugăciune și cu binecuvēntare, cinstesce acestü darü, și anume — prin o fidelă păstrare a tesaurului credinței orthodoxe. Prin conlucrarea lui Dumneđu, prin sprijinulü prea evseviosului Voivodü, fratelui tēü, vei putē pașce poporulü lui Dumneđu întru dreptate și santitate, și a-lü educa în*

orthodoxia Ajută și celor nevoiași pentru cele vecinice cheltuesce cele putregioase. Fi! iconom credincios al casei lui Dumnezeu; disprețuesce slava cea vremelnică, imitându pre părinții cei orthodoxi, ca să moștenesci cu dênșii și viața cea vecinică. Mai mult de câtu tôte păzesce-te de novismele Romei, căci ele turbură apele cele curate ale credinței cei orthodoxe. Cei ce o vor justifica prin fapte bune se vor încununa de Dumnezeu, căruia este slava și puterea în veci. Dumnezeu se vă păzescă pre toți întru prosperitate».

În anul următor Volvodul Ieremia a trimis lui Meletie și milostenia în ajutorul marel Biserici. Mulțămindu-I cordial pentru această, dorindu-I respătire însutită de sus pentru această filantropia, Meletie iarăși îndemna pe Volvod, a se lupta pentru dreapta credință, lucrându mântuirea cu frică. . . . «Eu ți-am scrisu dejă, continuă Meletie, și iarăși îți scriu — a te reținea de la vearsarea sângelui creștinesc și a depărta totă cërta, și, avându pe Dumnezeu ajutoru, a trăi în pace.» Acesta de siguru este unu avertismentu pentru resboiul lăuntric, carele, precum am observat, era gata să izbucnescă între Ieremia cu Michailu Vitezulu, carele 'lă amenința. Mai departe, amintindu despre afacerile orthodoxiei în hotarele Poloniei, Meletie dă lui Ieremia încă și următorul importantu consiliu: «Sirguesce-te a arăta totă stima și totu serviciul prea luminatului ambasadoru anglesu: căci elu pôte face multu, iară timpul este schimbăciosu. Ascultă, dîc, sfaturile mele, pentru că eu te iubesc, și te sfătuesc spre folos. Eu te ajut indata ce mi se înfățișeză ocașiă, în audiență la dirigătorii cei înalți ai imperiului, și încă cu Dumnezeu te volu ajuta. Charulu lui să fiă cu potestatea ta. Aminu» (1). Anume din aceste cuvinte ale scrisorii se vede, că Meletie făcea serviciul lui Ieremia și în afacerile politice, că în ele, precum înainte, așa și acum continuă a participa și ambasadorul Anglesu Ed. Burton, și că politica acestui din urmă se conglăsuia și cu politica lui Meletie.

Cu astu-fel de relațiuni părintesci și fieșci ale lui Meletie cătră Ieremia, acesta din dragoste cătră cel d'ânteu voia să construască

(1) Manuscript. de la Chalki epistol. 211.

din-nou în Constantinopole casa patriarhală, carea atunci încă nu era construită. Pe de altă parte, fiindu zelesu pentru cinstea Bisericei sale, Ieremia, împreună cu fratele seü Mitropolitulu Georgie, voiaü ca Mitropolia moldo-vlachă să se ridice la trepta de arhiepiscopieä deplină autocefală, și chiar la cea de patriarhieä. Dar, precum se vede, chiar la începutulu acestorü pertractări] Meletie a fostü silitü să lase locotenența cathedrei constantinopolitane și să se depărteze în Egiptü. Acesta förte a intristatü și pe Voevodü și pe Mitropolitü. Celü d'ânteiü chiar a refusatü construcția casei patriarhale din Constantinopole, socotindü nedemnü de astü serviciü pre ömenil caril remăsese în patriarhieä după depärtarea lui Meletie. Despre töte acestea Voivodulu și Mitropolitulu äd scrisü lui Meletie, după ducerea lui în Egiptü. Rspunsurile lui Meletie sunt interesante și aici. Voivodulu a scrisü : «Cu lacreme am cetitü eü epistola potestății tale, vedëndü câtü te ai intristatü de eşirea mea din Constantinopole, potestatea ta deja refusă a construi patriarhieä din Constantinopole. Nu! prea luminate potentate, și prea iubite alü meu fiü! Nu disprețui rămășițele Bisericei lui Christosü, pentru desordinile öre cărorü persöne. Să nu ne biruimü de reü, ci să biruimü reülü cu binele, după ordinulu Sântului Pavelü. Trebuie, ñice Mântuitorulu, să vină și scandale; dar va! omulu, prin carele vine scandalulu! Și semënța Evangheliei nu tötä cade pe pämentü bunü, cade și pe pämentü petrosü, pe cale și în spint, cade însă și pe pämentü bunü : pentru aceea se și mäntuescü pușini, în numërlü cărorä më rogü să fii și voi. Și veți fi, decât veți întrebuința bunurile pämentesci la agonisirea celorü vecnice. Pentru mine să nu plângeți: plângeți, pentru Biserică, și o ajutați, pentru dragostea cătră Christosü. — Iară ce se atinge de Arhiepiscopieä — më bucurü änteiü, că deja s'a chirotonitü și altü Episcopü⁽¹⁾ precum am voitü eü. Alü doilea fägăduimü mantia patriarhală cu patru închipuri și cu patru isvörä (mantiile celorü alaltü episcopü äü câte döue închipuri) spre semnulü și simbolulu unei deosebite onori, pre carea tu o ceri pentru Mitropolia ta. Voiü face acestä cu Dumneðeu pentru evsevia și rävna

(1) Alusiä la Episcopia de Huși, carea atunci se înființase în Moldova, ca a treea Episcopiä.

la cătră Dumneșeu. Dar pentru această trebuie a aduna sinodul. Să cere însă timpul ostenelei încă și orecare cheltuieală, ca toți să se adune în Egiptul, sub pretextul altor ore cari trebuiri, pentru frica din afară, iară în realitate pentru împlinirea dorinței tale, pentru ca Mitropolia voastră să se înalțe la Archiepiscopiă. Comunicați-mi socotința voastră pentru acesta. Eu de o cam dată pot și singur să întocmesc această afacere, în așteptarea scrisorilor voștre. Tritemul potestății tale și sântul Miru, pre carele prea sântitul Mitropolit să-lu înmulțescă. Tritemul lăte ăcestea prin acestu protosinchelul și părinte spiritualul Domnul Maximul și cu companionul lui. Domniilor sale Domnelor, mamei și soției, Beizadelei bine credinciosului Constantinul tritemul rugăciune și bine-cuvântare înaintea martorului Domn Dumneșeu, alu căruia charul și milă să fiă cu voi cu toți. Amin. Din Egiptul anul 1599 (1).»

Această cuprinde în sine și scrisoarea lui Meletie cătră fratele Voivodului, Mitropolitul Georgie, cu adăogire de povățuiri păstorale, și încă cu următorul postscriptu nu fără interesu : «Conformu dorinței tale scriem și prea nobilul episcopu de Liouă latinesce *precum și elu ne a scrisu noue*. Speru, că și elu nu puțin va ajuta la al noștri, de și elu însuși este din staulul acela, de unde au eșit scandelele în lume. Scrisoarea acestu s'a scrisu, precum se cade omenilor învățați și politicoși» (2). Acestu Archiepiscopu alu Liouului este cunoscutul noue Solicovski, cunoscutu cu Moghileștil din timpul relațiilor pentru uniune sub Petru, când fusese la elu Ieremia Moghila în calitate de sol al voivodului cătră nunțitul Papei din Polonia. Se vede, că Solicovski nu precurma relațiunile cu densul, fără îndoela în aceleași speranțe. Dar întimpinându în Meletie unu protivnicu destul de tare, elu ca omu cultu și diplomatu, a știutu să-l dea dreptate și chiar a fostu gata să facă ore care servicii în afacerile ce ocupau pre Meletie și pre Moghila, și care priviau, precum socotim, nu numai Moldavia, ci și Rusia sudică.

Este îndoela, decă sub Meletie a urmatu presupusa înălțare a

(1) Manuscriptu de la Chalki, epist. 231.

(2) Ibid. epistola 230.

Mitropoliet Moldaviei la trepta de Archiepiscopiă autocefală, cu semnele de onoare și cu drepturi patriarhale pentru Mitropolitul ei. Greutățile au supraviețuit nu dela Melelie, carele făgăduise a face totul, ci dela starea Moldovei, carea atârna dela starea Valachiei. Dar să spunem încă și despre relațiunile lui Melelie cu acesta din urmă în cestiunile bisericesti.

Asemenea Mitropoliet moldovenesti, și cea valachă s'au ungrovlachă tindea la deplina autocefaliă. Încă Serafimul Mitropolitul Ungrovlachiei, cunoscutul din anul 1585; se intitula *Archie-mitropolitul*, în care titlul nu fără temeiul vedu semne de autocefalia, ce elu și însușia. În timpulul lui Michailul Vitězulu, când s'au făcutu ruptura Valachiei cu Pôrta, ruptură carea a făcutu imposibilu relațiunea cu Constantinopole, s'au pusul noulu Mitropolitul *Euthimiul*, chiar în Valachia, fără a se raporta la patriarhia de Constantinopole. Erau persoane nemulțumite cu această chirotonia a lui, și pentru aceea nu i se supunea. Negreșitul acele persoane, care țineau la vechile obiceiuri, și priveau întru acesta o baljocură asupra păstrării ortodoxiei. Euthimie s'au adresat lui Melelie cu rugămintele de a recunoște chirotonia lui și a înțelepti pe cei nesupași. Melelie a făcutu acesta. «Doue scrisori am primitu eu dela arhieria ta, scrie elu lui Euthimiul. În cea d'ântăiu mi mulțuresci, că am recunoscutu chirotonia ta, iară pre tine — frate și conliturgisoriu alu meu. Despre chirotonia ta eu judecâ pe temeiul spuselor tale, luându în privire și greutatele timpulul. În mijlocul resboiului nu era ușor a se corespunde pentru ea cu Constantinopole precum urma. Voi scrie despre acesta mai lămurit, când voiți primi gramatele pentru chirotonia ta. A doua scrisore cuprinde jăluirile asupra unora, caru nu se supunâ Sânciei tale și urmază contra legii. Prin gramata noastră noi i depărtăm de la Biserică și poruncim tuturilor, să-l li ascultători și să se supună dispozițiunilor tale. Dară rog și pre arhieria ta, să te sîrguesci în totă chipală, ca cu cuvântul și cu viața să li lumina lumii, sarea pământului, precum ne a poruncit Mântuitorul. Vorbesce toate, lucrază toate cele ce contribuie spre mântuirea ta și a poporului lui Dumnezeu. Căci acesta va să dică a fi păstorul bun. Încă și timpurile și

șilele cele de acum ceru o privityiere din resputeri, ca cu frică și cu cutremuri să lucreze cine-va mântuirea sa. Așa făcându, vei avé ajutoriū de la Dumnezeu, laudă de la toți, și — dela noi. Tóte cererile tale eū suntū gata a le implini cu dragoste. Așa acum 'ți trimitū unū esemplariū de cărțile sacrei Scripturi, de și a trebuitū să-lū capătū cu mare ostendă și cu mari cheltuele, și cu deosebire a face corectura lui, in mijloculu rēutății timpulu actualū. Iară Nomocanonulū 'lū voiū da să-lū prescrie. ne avēndū însu-mī altū esemplarū. Elū cuprinde canónele tuturorū sinódelorū, dar fără esplicațiuni. Pentru dragostea la eū nu voiū cru'a cheltuelile, de și suferū lipsă». Propuindū lui Euthimiu, órecum in schimbult acestui serviciū, a jertli ceva la dóue monastiri, nu de multū rescumpērate de dēnsulū in Constantinopole. I'a rugatū in genere să nu uite și pre frații, cari trāescū in robia, să întrevinā in favórea lorū la voivodulū și la alții. «Cāci nu ne este cu putință să trāimū și să -us(ine)mū Biserica lui Dumnezeu in mijloculū necucernicilorū fără ajutoriū din afarā. Domnulū cu voi(1)». In cestiunea Mitropolitulu Euthimiu. Meletie a scrisū și Voivodulu, carele 'lū rugase pentru dēnsulū : «In cestiunea atingētoare de Mitropolitulū, scrie Meletie, noi amū făcutū așa precum ați doritū, căci scimū a fi filantropi. cānd necesitatea cere.» Insa cu voivodulū s'a corespunsū elū și despre altele.

Michailū Vitēzulū, cu tóte alianțele sale politice cu țerele catolice, pe câtū se scie, niciodatā n'a manifestatū plecarea cātrā alianța bisericēscā cu latinētatea sēu uniunea. Vrājmașū politicū alū Poloniei, elū era nemulțāmitū și pentru faptele ei in raportū cu Rușii ortodoxi. Elū însulū era gata a întreveni pentru dēnsū și a rugatū despre acēsta și pre Meletie in scrisorile sale. Acestū din urmā s'a bucuratū de zelulū lui Michailū pentru ortodoxiā și s'a sirguitū a-lū in-tări in ea. «Inaltū mulțāmitā mântuitorulu Dumnezeu, scria elū, carele a inspiratū in sacrulū sēu sufletū și in inimā acestū sântū zelū pentru slava lui Christosū. Cāci adevērata cunoscință de Dumnezeu este slava lui Christosū, ințelegū orthodoxyia, de carea se instrāi-

(1) Manuscriptulū de la Chalki, epist. 17 :

năză aceia, cari nu rămân în dogmele și tradițiunile sâncilor părinți. Rogu pe tripostaticul Dumneșeu, ca să aprindă întru tine acestu focu alu cucerniciei: *acesta nu este de la noi, ci este daru a lui Dumneșeu*, țice Pavelu. Rogu și pre luminarea ta încă mai multu să te luminezi întru înțelegerea orthodoxiei, care se basază pe credință. Căci scii, că fără credință nu este cu putință a plăce lui Dumneșeu. Iară adevărata credință este aceea, pre carea nu o schimosescă născocirile omenesci și novismele. Dēcă (neorthodoxii) mi voru pune înainte înțelepciunea lorū. eu le voiu aninti cuvintele lui Pavelu, că acestă înțelepciune este nebuniă la Dumneșeu. De voru arēta filosofia, ca mamă a novismelorū și a nōuelorū raționamente în credință. Apostolul Pavelu le va spune, că filosofia este o amăgire deșertă. Căci nu prin înțelepciunea omenescă și nu prin filosofia cea lumescă ne-a descoperitū Dumneșeu taina evseviei, ci prin Sântulu Duchū, în scripturile cele însulate de Dumneșeu. cele esplicate de Dumneșeescii părinți, precum ni s'a predatū de cele șēpte sinode. Spuindū mai departe despre copieile de pe scrisori, ce trimite lui Michail, pentru Rusia sud-vestică și Polonia, spre a-lū asigura despre îngrijirea solicitată de elū pentru biserica de acolo, descriindū viața sa în Constantinopole, plină de nevoi. de ostenele și scârbe, spune mai departe despre scrisōrea trimisă prin Volvodū cătră împēratulū Rudolū, «Rogu evsevia ta, să găsești pre cine-va, carele să scie bine limba latină, și să traducă pentru tine alăturata aici scrisōre cătră neinvincibilulū Cesarilū Rudolū, ca să scii ce i scriū eu. Trimite-i acestă scrisōre, alăturandū și pe a ta, pentru ca elū mai bine să asculte dorințele mele (1)». Care a putulū fi motivulū și subjectulū corespondenței lui Meletie cu împēratulū eterodoxū? Atlasū în ea, negreșitū, prin relațiunile politice ale Sultanulū cu Michailū și cu Rudolū, elū aveā în vedere acelașū interesū alū păcii, pe carele lū urmăria pretulindinea. Dar ca ăntăiulū păstorū alū Bisericei orthodoxe, elū vorbește cu doctulū împēratū și în interesulū orthodoxiei.» Espu-

(1) În scrisōrea grecescă este și cea latină-că, adaugē Meletie: scōte-o, poruncesce să o prescrie, apoi iarăși o pune în cea grecescă și o trimite. Din acēsta se vede că Meletie trimiteā cuiva. în imperiū și scrisōrea grecescă. Manuscriptulū de la Chalki, epistol. 208.

nëndu în scrisoarea latină dorințele mele. O trimitu cătră tine, nevinzibile Cesariu, fiu iubitū întru Domnulū, și te rogū să o cetesci cu bună dispozițiune și să primesci aceste dorinți cu filantropiă, dorinți esprimate în numele Bisericei orientale. Scii, împérate, că Biserica este zidită pe temelulū apostolilorū și alū prorocilorū, fiindū pētra angulară însuși Iisusū Christosū. Ea se feresce de tōte novisme, celorū ce o caută le propune o singură condițiune, — a nu călca hotarele părințilorū, însași ea lucrândū fapta cea vrednică de tōtă primirea. Și decă Roma cea vechiă s'ar fi ținutū deplinū de acēsta noi amū vedē o frumōsă pace în tōtă lumea, carea acum este învāluită de novisme și de născociri. Dar mergă fiă carele pe calea ce voiesce. Noi însă urmămu părințilorū resăritenți și apusenți, și ne amū întăritū pe cele șapte sinode, de care ne și ținemū. Cu acēsta ne și indestulāmū. Pōte că noi nu la timpū ostenimū prea nobilulū tēu audū, celū dejă obositū de vuetulū acestorū resboie, care, precum sperāmū, se vorū precurina; iară noi necontenitū rugāmū pre iubitorulū de omeni Dumneḑeu, ca ele, pre cătū se pōte mai curēndū, să se schimbe în o pace adāncă și folositoare de sufletū. Vede Dumneḑeu, că și noi ne ostenimū spre acēsta. Ingrijirea mea pentru slava ta și părintesca mea dispuseciune cătră tine, o scii mă puțin și dintre ai voștrū; mai bine o va sci acēsta filantropia ta, când, cu ajutorulū lui Dumneḑeu, vor eși la capētū solicitările nōstre, rugămintele și consiliile date celorū puternici pentru pacea lumii. Rogū să se ingrijescă de acēsta și filantropia ta, carea fără îndoelă scie că pacea este mai bună și mai de doritū, de cătū nenorocirile resboiului. Insuși Domnulū Dumneḑeu să întărescă acēstă pace în tōtă lumea, prin a ta, Cesare, sirguintă, cea confăptuită de charulū lui. Să te păzescă Domnulū nebiruitū și biruitorulū. Amin. (1)»

Epistola acēsta s'a scrisū de Meletie în timpulū celorū mai înburătorē nădejdi la bine-facerile unei păci generale, după o vērșare de sânge aprōpe de trei ani. Dar aceste nădejdi nu s'au realizatū. N'a statū în pace nici Michailū Vitezulū. A esplia acēsta, precum faci

(1) Manuser. de la Chalki, epist. 203.

mulți, numai prin o neînfrântă iubire de certy a Voivodului, și prin o călcare de credință proprieă lui, ar fi nejustă. În simțulu geniu-lui său de resboțu și alu puteriloru sale încă neistovite Michailu Vi-tetzulu nu putea a se despărți de speranța nu numai de a ajunge la o deplină neatarnare, ci și a uni sub autoritatea sa pre Româ-nii din Transilvania și din Moldova, începându cu cea d'ântăiu. In-spirările lui Meletie a reținulu pornirea lui Michailu. Dar au fostu și alte inspirați. Sigismundu Batorie, nesperându a tiné pe séma sa Transilvania, a demisionatú în profitulu împératulu Rudolfu, cu nisce condițiuni favorabili pentru densusu personalu. Austria vedcă, că ei, mai întéiu de tote, i prestá a avea de lucru cu Michailu, și se sirguia a esploata în profitulu ei pe acestu principe resboinicu. După nisce cointelegeri secrete, la 9 Iunie anulú 1598, s'a încheiatu unú trac-tatú, prin carele Michailu, dejá în calitate de aliatu și vasalú alu Austriei, s'a recunoscutu Voivodu alu pártii transilvanice a Un-gariei. S'a începutu resboiulu cu pórtá, și Michailu, susținutu de parti-sani dintre Bulgari și Serbi, a dobanditú nóue victorii asupra Tur-ciloru. Se înțelege, în ce posimne grea și periculosá fu pusú prin acéstá turnurá a lucrulu împácimitorulu nostru Meletie. Fára îndoeleá la acestu timpú se rapórtá amarele lui cuvinte din scrisórea cátrá orthodoxii din Rusia sudică: «dupá ce eu am solicitatú, ca Scithii să nu trecá Dunárea, și să nu se resboiescă acolo în contra chreștini-lorú și m'au ascultatú întrú acésta, mi-am atrasú asupra-mi astú-felu de pericolú, că abia am scăpatú de mórte. Ba și acum viața mea este aprópe de mórtea cea mai amará⁽¹⁾». Negreșitú, în urma acestei tur-nuri a lucruriloru, Sultanulu, carele până atunei fusese bine dispusú cátrá Meletie, nu numai i-a refusatú conlucrarea promisá pentru stingerea datoriiloru patriarchiei, dar a și fostu gata a lása vieța lui în mânele creditoriloru patriarchiei. Gréua amintire de acésta lu urmária și în Egiptu, precum scimú din scrisorile lui cátrá Moghi-

(2) Supl. I. Scrisórea XXVII p. 79. Scitii numesc Meletie pre tatári și arată anume la casulú, când din indemnulu lui Michailu, elú s'a dusú la Ibrahim-pașa și la îndoplecatú a trinite ordinú Hanulu de Pericopú să se depárteze cu órta sa de la granițele Voivodate-lorú dunárene.

lesci. Intre acestea lupta politică, ce se reînnoiește, s'a incurcată totuși mai mult. Sigismundul Batorie, căinduse că a concesit lui Rudolf Transilvania, în luna Augustu 1598 a încheiat lozmele cu Michailu, și lui i-a concesit Transilvania, cu drepturi de asemenea asupra Moldaviei și Valachiei, pre care elu le socotea ale sale. Lui Michailu i presta de a purta reshoi și cu Pôrta și cu Austria. Dar în Martie anul următor. Batorie cel fără caracteru s'a căiut de învoela cu Michailu și a cedat Transilvania fratelui său Cardinalului Batorie, carele fusese înainte de acosta la episcopia Warmin în Prusia polonă, i-a cedat iarăși cu prefinsele drepturi asupra Valachiei și cu condiția ca Batorie să intre în alianță cu Pôrta, ca cu ajutorul ei să facă cesiunea durabilă. Cu ocazia acestei urmări a lui Batorie chronicarul român Radu Grecenul dice : « înțeleptul va afla calea și în țără străină, iară prostul va rătăci și într-o sa ». Dar aici n'a fostu numai prostul singur. Papa Climentu al VIII-lea, nevedându acele mari rîde de la păruta sa ligă, pre care le aștepta, a socotit să dobândescă măcar ceva. Cardinalul Batorie, povestesc De-Tu, a promis Papei în secretu a-i da Transilvania sub autoritatea lui supremă, și a domni în ea ca într-un feud al Sântului Scaun. Nuntiu Papei în Ungaria a colportat această idee. Ce socotea principele cardinalu să facă în Transilvania, ca vasal al Papei, a arătat elu acosta îndesul, îndată ce s'a întărit în Carlsburg. Aici elu a așezat șapte țepe, ca să pună în ele pre cel șapte judecatori — protestanți ai Transilvaniei, pre cari i-a și chemat acolo. Trebuie a observa, că cu toate silințele lui Grigorie al XIII-le și ale lui Sixtu al V le, ale lui Possevin și Warszevicky, protestanții totuși erau puternici în Transilvania, și pe lângă acosta în numărul lor — reprezentanții sectelor extreme, de unde mai vîrtos străbăteau și în Polonia. Roma voia cu ori ce preșu a estermina acestu cutib al ereziei, și, curățindu de ea Transilvania, să pună aici un picior tare pentru propagandă între Românii vecini, și așa mai departe. De aceea cardinalul acesta, vasal al Papei, carele dejă de multu, precum scimă, era în numărul agenților propagandei romane printre Români, nu a socotit a fi păcatu, de a intra în alianță cu a-

ceasî necredincioşi, în contra cărora Papa rădicase liga sacră. Şi în adevăr: Pörta nu va refusa de a trimite Batorilorü Sipaii şi Tătarii sêi. Dar Michailü Vitezulü acéstă dată a voitü să fiä credinciosü aliatü alü Austriei creştine. Elü a redicatü arma asupra cardinalului, carele înse, precum observä De-Tu, se distingea prin vitejiä. Dar acéstă vitejiä nu era la nivelulü vitejeiei lui Michailü. Viclenulü nunţiü voia a-lü amägi şi venindü în lagärulü ostririi lui, l-a poruncitü în numele împäratului Rudolfü să depunä armele. Michailü a cerutü scrisörea împäretescä, nunţiulü a respunsü, că a läsa'to în Ungaria. Michailü l-a arätatü adevërata scrisöre a împäratului, prin carea elü a fostü chieimatü fără întârziere să täbärescä asupra Batorilorü. Nunţiulü nu s'a stämpäratü, ci eşindü din lagärü, sfätuia pre soldaţii lui Michailü să depunä armele. Atunci Michailü a arestatü pe nunţiulü, l-a datü spre pazä fiiului seü, ne maltratändulü insä din respectü cätträ demnitatea lui. O sörtä mai rea a ajunsü pe principele-cardinalü. Protestanţii dintre Unguri şi Saşi, cu grafulü Gue în frunte, spämântaţi de ţepele cardinalului aü intratü în alianţă cu Michailü. Pörta insä n'a gräbitü în ajutorulü Batorilorü, seü, ce este totü una, Papei, läsandü deocamdatä impricinaţilorü aliaţi creştini, a se bate între dênşii. Michailü fără greutate a datü una dupä alta bätäi cardinalului Batorie, a ocupatü capitala Hermanstad, (Väisemburgulü) (în Octom. şi Noemb. a. 1599), cu unü cuvëntü totä Transilvania. Cardinalulü a scäpatü cu fuga în pădure; dar aici aü datü preste dênsulü nisce ţerani saşi, şi aü adusü capulü lui la Michailü. Curtea Romei, observä De-Tu, nu s'a prea interesatü de astü-felü de mörte a cardinalului seü, precum înainte de acéstă nu se interesase de mörtea cardinalului Georgie Martiniü, carele s'a ucisü în Transilvania din ordinulü împäratului Ferdinandü. Întru adevärü, în lupta cu Michailü s'a arätatü cardinalulü atätü de nechibzuitü, în cätü Romei i era cu nepuinţă de a aştepta de la elü multü. Speranţa l-a ramasü la Austria. Rudolfü a cerutü de la Michailü sä-l dea Transilvania. Dar puteä öre sä facä acéstă Michailü, carele cu armele sale dobändise o ţerä conaţionalä, şi carele dejä se apropia de scopulü

îndrăznețelor sale iluzii? Elu a refuzat. Atunci s'a formatu o
 strașnică coaliția contra singurului Volvodu. Austria, Transilvania
 pre carea Iarăși o pretendea Sigismundu Batorie, Polonia — treptat
 s'a unitu contra lui. Polonia a atrasu în alianță pre Ieremia Moghilă
 alu Moldaviei, Iară pe Simeonū fratele lui l'a pusū la volvodatulū
 Valachiei, împlinindu-și cu modulū acesta idea sa cea
 vechea de a resturna pre Michailū. Pórta, macar că ea însași se
 gătia la luptă cu Ungaria și cu Austria pentru Transilvania, totuși
 a trimisū Sipaii și Tătarii sei în ajutoriulū lui Batorie și alu lui
 Ieremia Moghilă împotriva lui Michailū. Unū resboiū cumplitū a clo-
 cotitū în anulū 1600. Cu deosebire a suferitū Moldavia, de unde
 Moghilescii aū fugitū în Polonia, și de unde detașamentele lui
 Michailū, cari i urmăriaū pre dēnșii și pre poloni aū străbătutū
 în Podolia și în Galiția. Michailū a triumfatū. Elū domnia «de la
 Dunăre și Nistru până în Galiția», și în drepturile sale a fostū
 recunoscutū de Austria și de Pórta. Cātū de simple se păreaū lui
 acum sfaturile cele de mai înainte ale lui Meletie, acum când elū
 sta pe culmea mării și vedea realizarea iubitei sale iluzii!...
 Se părea că această iluziă putea a deveni o realitate frumoasă: căci
 sub stégulū lui Michailū și în resboiulū acestū din urmă se adu-
 nase detașamente ortodoxe dintre Bulgari și Sërbi; pentru den-
 sulū, ca pentru unū conductorū alu popórelorū, era mai pretutin-
 denea populația inferióră, ale căreia drepturi elū le rēdica în de-
 trimentulū boerimii și a nobilimii, atâtū la sine în țēră cātū și
 în Transilvania; a promisū recunóscerea drepturilorū naționalitá-
 țilorū. Inșă tóte acestea aū remasū iluziune! De multū deja elū
 aveá vrājmași lăuntricii chiar în această boerime și noblétă. Dar
 cu dēnșii elū ar fi pututū hălădui. Mai primejdioși erau vrāj-
 mașii din afară, și de astă dată — nu Pórta. Austria cea bine-
 cuvēntată de Papa nu puteá suferi, ca lângă ea să se formeze
 unū statū nou, puternicū și întinsū, pe lângă aceea în mânele
 unui varvarū schismaticū. Aceeași privire aveá și Polonia. Austria
 încă totū măgulia pre Volvodū cu promisiuni amăgitoare, căci în
 anulū următorū ea Iarăși a purtatū resboiulū sacru cu Turcii, în

carele între alți aliați a luat parte și unu detașamentu papalū, trimisū anume, pentru ca oștirile catholice să nu albă nevoie de ajutorulū ereticilorū protestanți. Între acestea în Transilvania, Iarășī s'a ivitū Batorie, chiebatū de reprezentanțiil localī, cari, temându-se de a nu cădé sub autoritatea Austriei, diceau că suntū gata a prefera ei autoritatea supremă a Porței. Astă dată prea incredătoriū, Michailū s'a unitū cu generalulū austriacū Basta, și la 3 Augustū a. 1601 Iarășī a bătutū pre Batorie și elū socotia acēta ca o confirmare a drepturilorū sale asupra Transilvaniei. Dar generalulū austriacū aveā deja instrucțiunī, de a sfârși cu Michailū: elū a cădutū sub cușitele ucigașilorū trimiși de Basta, în Clausemburg. «Mórtea Voivodului Valachiei, dice contimporanulū De-Tu, încă odată a silitū a se crede, că casa austriacă este obicnuită pentru cele mai strălucite servicii a plăti cu cea mai négră nemulțămire, și că ea sub tolū felulū de pretexte este gata a se cotorosi de ómenii cărora le este datóre cu mulțămită»⁽¹⁾. De-Tu de asemenea dă a înțelege, că mâna ucigașilorū a fostū împinsă de fanatismulū religiosū alū lui Basta, carele doria să desradăcineze tóte eresiele din țerile de sub ascultarea lui și să dea o domnire deplină numai papismului. Afacerile Moldaviei și Valachiei aū venitū în starea de mai înainte, care cu curgerea timpului s'a mai înrēutățitū.

Noi amū socotitū a nu fi de prisosū a desemna în investigațiunile nóstre și fenomenele principale ale politicei generale din viața Moldaviei și Valachiei din timpurile, la care se rapórtă părășia lui Meletie nu numai în afacerile bisericesci, dar și în cele politice ale acestorū țeri orthodoxe, părășia, carea a fostū o continuare a activității lui Nichiforū și a lui Ieremia în ele. Acēstă activitate, deosebindu-se intru unū chipū vederatū de aceea din timpulū domnirii Mircescilorū, totuși ea nu mai puținū este legată cu aceea. Observândū în totalitatea lorū evenimentele din totū timpulū acesta, noi putemū responde fără greutate, cine a fostū a-

(1) T. IX. p. 469.

tunc celu mai bunu aliatu și sfetnicu alu acestorū țeri orthodoxe. Catastrofa, carea năprasnicu a venitū asupra casei Mircesilorū, in de ajunsū justifică nēsuița succesorilorū lorū cătră neatârnairea de autoritatea cea despotică a necredincioșilorū. Dar și geniulu conductorulu poporulu, carele s'a trimisū Românilorū in acestū timpū criticū, n'a fostū in deajunsū spre realizarea unei idee mari incontestabilū, care cerea și o mai mare cătime de puteri, și mai bune calități de desvoltare politică, de câtu cele ce le posedau Români. Ne ajunsulū puterilorū lăuntrice, materiale și spirituale, s'a părutū necesarū a-lū îndeplini prin alianțe din afară. Celu mai grabnicū aliatu in acelu timpū se arată Roma, carea pretenda și rolul de conductorū alū alianțelorū. Dar acestū aliatu celū d'ântăiū a datū esemplulū unu aliatu egoisticū. Încă sub Mircesci și mai in același timpū, Roma lua partea când a unuia, când a altuia dintre voievoi și aspiranți la Domniă, nici de cum conformându-se cu interesele țerei, ci ultându-se numai la aceea, cine i se părea a fi uneltă mai îndemănată a intereselorū bisericesci și politice a le papismulu, a intereselorū propagandei. In anulū alū doilea după căderea Mircesilorū, Roma, care ridicase glasulū pentru liga cea sacră contra necredincioșilorū, și a căreia arenă de activitate aveaū să fiă țerile române, a sfârșitū cu aceea, că și-a pusū in gândū să-și creeze unū feudū la hotarulū lorū, ca unū sprijinū alū propagandei, care cu ajutoriulū țepelorū să potă isprăvi ceea ce nu isprăvisc Posevinū, Warszewicki s. a. La egoismulū capulū aliațilorū a respunsū deplinū egoismulū acestorū din urmă. Nici unulū dintre cei ce se numiau patroni nu gândia la clienți, făcarea gândia la sine; nime nu gândia a lăsa libertatea celorū liberați ci numai i amăgia cu o feudalitate mai nobilă. Și îndată ce unuia dintre clienți i se năzăria deplina libertate, 'lū făcea să pără prin produsie. Între acestea ciocnirea intereselorū aducea o desbinare continuă între aliați, de carea nu era străinū și capulū lorū, alū căruia unulū dintre cei mai devotați agenți a fostū gata a se alia cu aceiași necredincioși, in contra căroră se rēdicase stēgulū oștinei creștine. Pōrta, observă De-Tu, ridea de acēstă desbinare, care o asi-

gura, că nu trebuie să se sparie de pierderea posesiunilor sale dunărene. Iară serviciile ce-l aduceau renegații dintre creștinii apuseni, cari se numerau între cei mai buni conducători ai ei, o făceau chiar cutezătoare în raportul către creștinătate. Care ar fi fostul sorta politică a Românilor, dacă ei s'ar fi împărțit între politicii catholici, nu este ușor de găcit; cu greu ar fi putut ei să albe un viitor, ca nația ne având nici macar începutul de neatârnairea spirituală, neavând încă literatura lor, precum aveau d. e. Sârbii și Bulgarii. Dar ceea ce se poate afirma cu siguranță este, că Biserica orthodoxă a lor ar fi suferit cele mai cumplite sguđuri, orthodoxia s'ar fi supus unui pericolu seriosu, iară împreună cu densa încă mai multu naționalitatea.

După Meletie Pigasū, Chirilū Lucaris mai multu decâtu ceilalți ierarhi greci contimporani a privighiatu așa dicendū starea Bisericei Moldovalache. Elū fusese aici încă sub Meletie. Aici, se pare, a petrecutū elū vre-o doi ani după locotenența sa în scaunul patriarchiei constantinopolitane. Acesta s'a întâmplatū sub voivodulū Valachiei Ionū Radulū alū X-lea, filulū lui Mihnea Mircea (1611—1616). Una din ingrijirile lui principale a fostū paza orthodoxiei de propaganda romană. Acea propagandă n'avea obiceiulū a se obosi prin neisbitiri. Nu atâta neisbitirile sale anteriore, pe câtū afacerea uniunii Rusiei apusene, carea ocupa tôte forțele Romei și ale Iesuitilorū, a abătutū gândirea lorū de la Moldavia și Valachia. Dar planurile lui Brutū și ale lui Warszewicky n'au fostū ultate. Ei n'au isbititū a forma chiar în Moldavia sēu în Valachia unū colegiū iesuiticū, spre a pregăti în elū propagandistii din însăși tinerimea romană. Dar i pregăteau în colegiulū grecescū din Roma, pote ca și în celū claudiopolitanū din Transilvania. Adepții cel noi ai propagandei au sositū în România și aici au ridicatū «furtună și resboiū.» Și impropria lui Chirilū, precum spune elū însulū. În arangiarea acestei misiuni combatante este de cređutū că a participatū Brutū, carele se retrăsese la Roma, calculandū. că afacerea începută de densulū, dar precurmată din timpulū lui Nichiforū și alū lui Meletie Pigasū va dobândi unū nou mersū, sub Radulū, nepotulū lui Petru Mircea, pre

carele ore-când Brutu isbutise a-lu incurca in acesta afacere. Pre misionariul cel noi Lucaris in genere il numesce «Latinofroni» (cugetatorii latinesce), si se exprima asa ca prin el se potu intelege si romani si greci. El s'au aratat chiar in capitala Volvodului, in Tergoviste, unde traia si Lucaris. Intrigele lor impotriva lui au fostu asa de nesuportabile, in catu elu a preferatu a parasii Valachia. Dar inainte de plecare elu a lasatu doue puternice documente contra lor. Acestea au fostu, anteu, o scrisore catre Radulu, in care mai cu semă apera severşirea Santei Eucharistiil cu pane, iară nu cu azimă, si comunicarea mireniloru sub amendoue formele. Alu doilea, o epistola circulara catre toti orthodoxii din Tergoviste, indreptata contra tuturor celoru şese puncte ale uniunei florentine (1). Contra acestor puncte Lucaris pune anateme, si in genere vorbesce cu nisce expresiuni forte picante despre pericolositatea si factiositatea noiloru venicti de la Roma, caril au adus otrava, cu carea au fostu adapați acolo. Se vede ca elu seriosu se temeă de consequentele misiunii lor, si elu personalu era forte atacatu de densil. Ce armă principală aveau el in contra lui Lucaris? Mai de credutu este ca el lu calomniau cu protestantismulu, din cauza relatiuniloru lui personale si literarie, cu reprezentantii protestantismului, caril locuia in Valachia si in vecina Transilvania. Cu tote ca aceştia nu erau protestanți de acel estremi, ci de cel moderati, totuş misionariul papişti au pututu spăria cu acesta pre volvodu, precum mai inainte spăriase pre moşulu seu Petru. Se pote presupune, ca aceste intrigele mai timpuriu contra lui Lucaris, ca protestantu, au fostu aceleasi, carl, renoindu-se mai in urma, au provocatu Sinodulu din Iasi in anul 1642, Sinodu, carele solemnă a mărturisitu, ca biserica română, refusandū si potestantismulu si papismulu, rămâne credincioasă orthodoxiei, ca tote bisericile naţiuniloru orthodoxe. In Moldavia si in Valachia, cele supuse Porţei, uniunea n'a dobenditu nici atata catu dobendise in Rusia apusană sub presiunea Poloniei, si in Transilvania cea supusă Austriei.

(1) Scrisoarea si epistola sunt publicate la Dositeiu in tomulu Ἐγκύκλιος σελ. 547—554.

Păstrarea ortodoxiei în Moldavia și în Valachia a fost o binefacere și pentru toată biserica greacă orientală. De și după uciderea lui Michailu Vitezulă de către Austria, după slabul sprijin al Moghilescilor de către Polonia, și după năuiele obicinuitele frământări lăuntrice în Moldavia și în Valachia, s'a restabilită asupra lor autoritatea Porței, totuși amândouă țerele și-au păstrat o parte din neatărnarea lor politică, prin care Români au putut da oăre-care ajutoriu biserecei grecesci ceî robite. Ei au ajutată cultura greacă, care a continuată a avé amici în aceste țeri. Interesele acestei culture i legaū cu biserica greacă din Veneția. Încă în timpulul lui Meletie și ală lui Gavriilă Severū (¹) legătura acēsta s'a întreținut prin cunoscutul Zotos Țigara, ginerele și fostulă protospatarū ală voivodului Moldaviei, carele (Zotos) a făcutū unū mare sacrificiū de 1000 galbeni la templulă sântilorū celorū lără de argintū de la Monastirea de femeî, pre care o fundase Severū în Veneția. Membrii familiei Țigarescilorū au ajutatū edițiile venețiane ale grecilorū erudiți d. e., ale lui Gerasimū Vlachulū. Apostolū Țigara a editatū în Veneția și Sinopsulū lui Dorotheū ală Monemvasiei, dedicatū voivodului Ungrovlachiei. În genere de la jumătatea vécului ală XVII-lea în Moldovlachia totū mai desū s'au editatū cărți grecesci, în numărulū lorū — polemice. Tipografiile grecesci din acēstă țēră, Gelladie le socôte cele mai importante, după cele venețiane. El đice, că aici împreună cu alte compunerî polemice s'au edatū și scrisorile lui Meletie. Este sciutū că tomurile cele masive ale lui Dositheū ală Ierusalimului s'au edatū în Iași, în Râmnicū și în Bucuresci, atătū de către elū însulū, câtū și de către succesorulū sēu învățatulă Chrisanthū și de asemenea s'au dedicatū voivođilorū de aici (²). În fine este sciutū, că Molda-

(1) Gavriilă Severū, grecū. Născutū în an. 1541 în Monemvasia. Bărbatū forțe învățatū. Celū d'antēu episcopū orthodoxū în Veneția. Fu chirotonitū de patriarculū Ieremia în anulū 1573, cu titlu de Archiepiscopū ală Filadelfiei. Fu trimisū provisoriu spre a administra biserica din Veneția. Apol după stăruințele orthodoxilorū din Veneția și chiar ale guvernului venețianū, fu deschisă acolo, în anulū 1580, unū scaunū episcopālū orthodoxū și Gavriilū fu numitū episcopū definitivū, cu titlu de Archiepiscopū ală Filadelfiei, exarchū ală Dalmației și epitropū patriarchālū ală Monemvasiei. (Opera Meletii Пигаь p. 365 și urm.)

(2) În cartea lui Safa se potū numera forțe multe edițiunî grecesci, eșite din tipografiile moldovalache, carti esistaū în amēndouă capitalele voivodatelorū, de asemenea la scaunele mitropolitane, la unele dintre episcopit și mănăstiri.

via și Valachia au fost generose nutritoare ale biserecei grece. Sacrificiile venite de la dânsese, și mai ales de la voievozii lor, sunt știute cathedrelor patriarcale, mai cu sémă celei de la Ierusalim parte și celei din Alexandria, sunt știute și Mănăstirilor, mai cu sémă celei de la Sinai, care a fost așa đicându nămolită cu prinose din aceste țeri. În fine, ce se atinge de grecii fanarioți, pe predecesorul cărora noi l'am ști vedutu în Michailu Cantacuzenu, și caril au domnit în Moldova și în Valachia [de la véculu alu XVIII-lea; apoi de și între dênșil se întemplau și personalități mai bune, dar în genere de la dênșil mai puțin folosul a avutu chiar biserica grecă, și mai multe nenorociri au avutu Românii, pre caril aceia i au ocărmuitu. Nici putea să fiă aminterea, judecându despre caracterul stării, din care ei eșiau, și carea ne este cunoscută din caracteristica ei încă de la Meletie Pigas și din faptele lor chiar în patriarhia, carea s'a stabilitu în Fanaru. Prin caracterul ocărmuirii lor Fanarioții n'au făcutu altu ceva, de câtu au arătatu totă netemeinicia pretențiilor sale de a domni preste alte naționalități ale lumii orthodoxe, și le au întăritu dorințele de neatărnare atât în viața politică, câtu și în cea bisericească.

DESVOLTAREA PROGRESIVA
A
LUMINATULUI ELECTRICU

MEMORIU

CITITŪ ÎN ȘEDINȚA ACADEMIEI ROMÂNE DE LA 13 MARTIE 1881

DE
EMANUIEL BACALOGLU

Membru al Academiei Române

În anul 1789 medicul italian Galvani observă convulsunile unei brösce morțe produse sigură sub influințe electrice; însă Galvani se înșelă și le atribuie unui fluid vitală, propriu brösceloră. Renumitul fizic italian Volta, repetindă experiențele lui Galvani, recunosce adevărata causă și descopere o nouă formă a electricității, cunoscută și astăzi sub nume de «curenți electrici său voltaici», său «electricitate dinamică». Imediat după acesta au fost inventate diferite aparate spre a produce această electricitate, formandă diferitele «elemente» și «baterii» voltaice, cu ajutorulă cărora său putulă studia progresivă diferitele efecte ale electricității dinamice.

Anulă 1810 era rezervat să aducă o gloriă nouă marelui învățat englesă Humphry Davy, prin descoperirea ce a făcută a luminei electrice. Ecă ună pasagiă din expunerea făcută în această privință în «Philosophical Magazine» din anulă acela : «În ultima lectură de veră, făcută la «Royal Institution», s'a pusă în lucrare pentru prima oră marea baterie voltaică, formată de 2000 plăci indoite de câte patru «inches» patrăte. Efectulă acestei combinațiuni, cele mai mari, care a fostă construită până acum, a

fostu din cele mai strălucite. Scănteia, a căreia lumină sêmână în splendore cu aceea a sôrelui, se produceă la distanță de câte-va linii în aeru, iar în aeru caldu ajungeă la o lungime de trei «inches», sau pe la 75 milimetre. Mai multe corpuri infusibile până acum au fostu topite la căldura acestei scântei electrice, precum : iridiu, zirconu, alumina, etc.; cărbunele de lemn a fostu evaporatū și plumbagina sau grafitulū pără a se topi în golū.*

Mai târziu, mai alesu după descoperirea bateriei ilustrului învățatū germanu, Bunsen, aceste efecte au pututū fi produse cu unu numărū mai micu de plăci sau elemente, chiar cu 200 până la 300.

O lumină artificială de atâta splendore, comparabilă în intensitate și în calitate cu aceea a sôrelui, nu puteă să nu sugereze omenilorū idea de a o întrebuița practicū pentru luminatulū artificialū alū farilorū, piețelorū, stradelorū, localelorū publice, etc. Cu tôte astea, tôte încercările, tôte silințele, ale omenilorū de sciință și de industrie, au rămasū fără rezultatū, fără celū mai micu succesu, în cursū de vre-o cinci-șase ani în urma primei descoperiri a luminei electrice. Causa principală a fostu modulū puținū favorabilū în care se produceă electricitatea. În bateriile cari ne dedeau curențulū electricū se petreceau numeroșe reacțiuni chimice se consumau materiale, mai alesu zincu, în cantități însemnate, de unde rezultaū cheltueli enorme de întreținere. Apoi, intensitatea cea mare a luminei electrice forma celū mai gravū inconvenientū, luându pe de o parte vederea, iar pe de altă parte din cauza umbrelorū absolutū negre și colosale ce se produceau. Curențulū electricū posedă relativū prea mică tensiune, astū-felū că la cea mai mică neregularitate a lampi electrice, lumina se stingea irevocabilū și spațiile rămăneau în întunecū absolutū. Totu aceeași tensiune, relativū mică, a curențului electricū, produsū în baterii voltaice cu mijloce chimice, se opunea la divisiunea luminei în mai multe lampi, condițiune absolutū necesară, ca să potă fi întrebuițată practicū o lumină electrică. Pentru aceste motive a și rămasū lumina electrică multū timpū fără nici o utilizare, fiindū produsă numai ca o curiositate în cursuri publice, la reprezentațiuni de teatru și întrebuițată câte-o-dată și foarte rarū

la câte unŭ farŭ, și ca să lumineze microscopulŭ în loculŭ sórelui, în locale lipsite de lumina directă a acestui luminătorŭ.

Lumina electrică nu a începutŭ să fiă întrebuințată practică, de câtŭ numai după ce au fostŭ descoperite mijloce noue, și anume *mechanice*, pentru producțiunea electricității; mijloce mai puținŭ costisitoare și capabile să dea electricitate în cantitate câtŭ de mare și de o tensiune extraordinară. Să urmărimŭ dezvoltarea acestorŭ mijloce și a aplicațiunei lorŭ la confecțiunea puternicelorŭ machine, inventate de la 1857 în cõce, și cari sêmănă că încă și acum primescŭ pe fiă-care și noue perfecționări.

În anulŭ 1831 englezulŭ Faraday a făcutŭ una din acele mari și numeroase descoperiri ce i-au immortalizatŭ numele, care servesc ca basă pentru toate machinele magneto- și dynamo-electrice de invențiune modernă, cu ajutorulŭ cărora se pune astăzi necontenitŭ în aplicațiune marele principiu al transformării puterilorŭ naturei transformându-se căldura în mișcare, mișcarea în electricitate, electricitatea iarăși în căldură și lumină.

Se scia cu căți-va ani înainte, că putemŭ face magneti artificiali cu ajutorulŭ electricității și Faraday cugetându a găsitŭ, că și inversŭ trebuie ca să putemŭ produce electricitate cu ajutorulŭ magnetilorŭ. Studiându cestiunea cu abilitatea și perseveranța cunoscute ale lui, a realizatŭ această idee și a descoperitŭ astŭ-felŭ ceea ce s'a numitŭ «magneto-electricitate» sau «curenți de inducțiune magnetică.»

Dacă introducemŭ repede unŭ magnetŭ în interiorulŭ unui sulŭ sau bobine de sîrmă izolată, formându unŭ cercŭ conductorŭ închisŭ, se va nasce în această sîrmă unŭ curentŭ electricŭ «de inducțiune» și momentanŭ; dacă apoi scõtemŭ magnetulŭ, vomŭ avé din nou unŭ curentŭ electricŭ «de inducțiune», momentanŭ și de direcțiune contrariă a celui d'ântaiŭ. Dacă ne închipuimŭ o dispozițiune mecanică prin care să bågămŭ și să scõtemŭ pe acelŭ magnetŭ într'o succesiune repede, vomŭ avé, în miniatură, tipulŭ machinelorŭ noastre magneto-electrice de astăzi cu «curenți alternativŭ», așa cum se întrebuințeză la divisiunea luminei electrice pentru luminatulŭ stradelorŭ, localelorŭ de fabrici, etc. Dacă pe de altă parte

ne închipuimă ună magnetă infinită de mare, (cum ară fi ună magnetă în forma unui cercă) care întră neîncetată în acea bobină și nu ese nici odată pe unde a intratū, atunci se va produce în acestă bobină ună curentū continuū și cu o direcțiune constantă, și vomū avē iarăși tipulū machinelorū celorū mari de astăzi, magneto-electrice și cu «curentū constantū», cum se întrebuițeză mai alesū ca să producemū o singură lumină concentrată și puternică.

Aceste principii se potū modifica în practică și astū-felū. Să ne închipuimū o bucată de ferū mōle aședată în permanență în interiorulū bobinei susū menționate, ceea ce vomū numi unū «electromagnetū»; să învrtimū printr'o dispozițiune mecanică unulū sau mai mulți asemenea electro-magneți înaintea unui sau a mai multorū magneți, și vomū avē, cu efectū și mai mare, pe unulū sau pe celū-altū tipū de machine magneto-electrice numite mai susū, după felulū combinațiunilorū și a dispozițiunilorū ce vomū da magnețilorū și electro-magnețilorū.

Îndată după descoperirea acestorū fapte de către Faraday, italianul Pixii și englesulū Clarke au construitū cele d'ântai machine magneto-electrice; aceste machine au fostū însă prea mici și electricitatea produsă cu ele prea slabă, ca să se fi gânditū cine-va să le întrebuițeze pentru lumina electrică.

Renumitulū mecanicū Stöhrer în Leipzig a construitū la 1844 cele d'ântai machine magneto-electrice ceva mai mari și în stare să dea, celū puținū în micū, lumina electrică; aceste machine au servitū ca tranșițiune la machinele cele mari, ale cărora epocă începe cam pe la 1857, și cari suntū adevēratele producētore a luminii electrice prin transformarea lucrulū sau a mișcării, în lumină.

Belgianulū Nollet, încuragiatū de succesulū, în adevērū cam micū, alū machinelorū lui Stöhrer, a conceputū cu încetulū planulū, și cu ajutorulū unei Societăți formate la Paris, a realizatū la 1853 o machină magneto-electrică colosală, cu intențiune nu de a produce lumina electrică, ci de a descompune apa și a-și procura astū-felū, într'unū modū comodū credea Nollet, oxigenulū și hydrogenulū necesarii la producțiunea luminii intensive, inventate mai de multū de

englesul Druumond. Experimentele nu au dat nici un rezultat în acestu respectu. Englesul Holmes a modificat aceste experimente, ca să producă directu lumina electrică, și a avut atâta succesu, în câtu și elu și alții, chiar sub patronagiul guvernelor Angliei și alu Franciei, s'au devotatu în modul celu mai seriosu la studiul acestei cestiuni, ca să înlătore dificultățile practice recunoscute în cursul acelor experiențe. La 1859 s'a formatu în Franca compania «l'Alliance» pentru fabricațiunea machinelor de lumină electrică, și în acelu anu și în anii următori s'au construitu de Holmes în Anglia și de l'Alliance în Franca cele d'antătu și colosale machine magneto-electrice, cari au datu lumina electrică de o splendoru extraordinară și cari au fostu întrebuințate practicū la diferiți fari din Franca și Anglia.

Aceste machini suntu mari, grele și costisitoare; dimensiunile lorū suntu cam de unu metru și jumătate în lungu, latu și în înălțime; greutatea lorū variază între 3 și 5 tone și prețulu de la 10.000 până la 12.000 franci. Ca să producemū electricitate, și prin urmare lumină, trebuie să le învêrtimū cu o iuțelă de vre-o 400 ori pe minută și cu mijloculū machinelorū cu vapori de o putere de vre-o 7 sau 8 cai și în susu. Ele se compunū de unu scheletū mare de feru turnatū, la care se află aședatū unu mare numărū de magneți d. e. 56. în formă de U, mari și puternici, în șapte rinduri paralele, câte optū de fiă care rindū, dispuși radialū într'unu cercū, cu poli înlăuntru. Între aceste șapte rinduri de magneți de oțelū suntu aședate pe axulū celū mare alū machinei șese discuri de aramă sau alamă, purtândū fiă care câte 16 bobine sau electromagneți, în totalū 96 bobine. Pe acestū axū alū machinei, dimpreună și cu cele 96 bobine, lū punemū în mișcare de rotațiune prin mijloculū unui motorū de 7 sau 8 cai. Astū-felū bobinele învêrtindu-se între poli magneților de oțelū, primescū influința acestora și se nasce în ele curentulū electricū de inducțiune, puternicū și cu tensiune mare, care luminează lampa electrică ce se află în comunicațiune cu machina prin doui reofori sau sirme grōse de aramă curată și izolată.

În anulū 1856, adică înainte de realizarea acestorū machini mari

de lumină, Siemens din Berlin, cunoscutul lumii întregi prin lucrările și instituțiunile sale în domeniul electricității și a telegrafiei, a inventat și a construit o formă nouă de bobine, sau de electromagneți fără cari luminatul electric nu ar fi putut realiza imensele progrese de astăzi. Pe când bobinele obișnuite sunt formate de un cilindru scurt de fier peste care se înfășoară transversal o sîrmă izolată de aera, bobinele lui Siemens se fac dintr'un cilindru turtit sau o tablă prelungă de fier, peste care se înfășoară sîrma longitudinală. Această modificare, mică în aparență, dă acestor bobine o superioritate imensă asupra bobinelor obișnuite; cele d'astăzi primind o influință magnetică multă mai puternică de cît bobinele cele vechi și producîndu astăzi felul o cantitate de electricitate cu multă mai mare. Apoi cu bobinele Siemens rezistența aerului în timpul rotațiunii machinelor de lumină este neînsemnată, pe când la machine cu bobinele vechi, o mare parte din puterea motore se cheltuește ca să învingă rezistența aerului. Siemens a și construit machine inageto-electrice cari au funcționat pentru serviciul telegrafic, însă erau prea mici pentru a produce lumina. Sistemul bobinelor Siemens prezintă dificultăți, ca să fiă introdusă la machinele cele mari ale companiei «Alliance» și ale lui Holmes. Trebuia modificate aceste machine, trebuia inventate alte machine nouă, cari să profite de beneficiile sistemului bobinelor Siemens.

Anul 1863 a fost destinat ca să se pue în aplicațiune la machinele cele mari bobinele sistemului Siemens. Wilde din Manchester a construit după nisele principii noi o machină puternică, și în anul 1867 a experimentat cu altă machină colosală, tot de aceeași construcțiune, cântărind mai multe tone și pusă în rotațiune de 1500 ori pe minut cu ajutorul unui motor cu vapor de 15 cai. Efectele de căldură și de lumină produse cu această machină au întrecut toate efectele analoge produse vre o dată cu electricitate. Sîrme lungi și groase de fier, bețe scurte de fier și groase ca degetul, bețe de platină groase de vre o 7 milimetre, au fost topite în câteva secunde; lumina ajungea splendoria luminei solare și răspîndia o căldură simțită la distanță de 50 metri.

Acastă mașină Wilde era în realitate compusă din trei mașini ale lui Siemens, combinate într'unu mod special și anume : o mașină magneto-electrică mică *A*, cu șese magneti de oțel și cu o bobină grosă de 5 centimetri, cântărind cu totul câte-va kilograme; o a doua mașină magneto-electrică mare *B*, cu doi electro-magneți în locul magnetilor de oțel, și cu o bobină de 12^{cm} în diametru; în fine o a treia mașină magneto-electrică colosală *C*, cu doi electro-magneți cântărind trei tone și cu o bobină de vreo 25^{cm} în diametru. Bobinele și electro-magneții erau construiți după sistemul Siemens descris mai sus. O mașină cu vapori de 15 cai învârtia aceste trei bobine. Bobina mașinei *A*, influențată de magnetii de oțel, primia și trimitea în electro-magneții mașinei *B* un curent electric de o putere mare. Mașina *B*, a căreia electro-magneți erau astă-fel transformăți în magneti puternici, producea asupra bobinei sale de 12^{cm} un curent puternic de inducțiune, care alimenta în același mod pe mașina *C*, a căreia bobină de 25^{cm} trimitea în afară electricitatea ce a produsă acele efecte colosale admirate de toți.

Mașina Wilde, cu toate producțiunile sale cele mari, nu a găsit o aplicațiune întinsă din cauza mai multor imperfecțiuni, rezultând din masa ei cea mare și din complicațiunea construcțiunii ei; totuși această mașină constituie un progres imens al mijloacelor pentru procurarea electricității cu ajutorul puterii motore, în locul reacțiilor chimice. Dar un progres de o importanță cu mult mai mare se pregătea mai în același timp.

Pe la începutul anului 1867 frații Siemens (la Berlin și London) au construit o mașină mică, *fără magneti de oțel*, în care electricitatea și magnetismul se produceau numai prin mișcare de rotațiune. Totuși în același an, câte-va luni mai târziu, renumitul constructor Ladd din London a construit cu oare care modificări în executare, o mașină mare de acest fel, capabilă să dea o lumină electrică strălucitoare. Amândouă aceste mașini erau expuse la Expozițiunea din Paris din 1867, cea mică la secțiunea germană. Iară cea mare la secțiunea engleză din hala mașinelor, și funcționa amăn-

două, fiindu' învêrlite una cu mâna, iar' cea mare a lui Ladd cu puterea vaporiloru' prin transmisiunea generală. Aceste machine s'au numitû «dynamo-electrice» sau «dynamo-magnetice», ca să se arate prin acéstă numire că în ele mișcarea se transformă în electricitate sau magnetismû.

Aceste machine dynamo-electrice, Siemens sau Ladd, se compunû din doui electro-magneți turtiți și de o bobină sistema Siemens. Ele diferă de machinele magneto-electrice, descrise mai susû, în principiû numai prin acéstă, că au electro-magneți de ferû môle, în locû de magneți de oțelû, și că o parte din curentulû electricû alû bobinei este condusû într'unû modû convenabilû la sîrma înlășurată pe electro-magneți și servă, ca să producă în aceștia o putere magnetică extraordinară, care la rîndulû sêu provocă în bobină curenti electrici de o putere totû așa de extraordinară și mare. Totulû se produce în aceste machine prin mișcare; mișcarea se transformă în magnetismû și electricitate. Acesta este principiulû celû nou descoperitû și aplicatû de Werner Siemens din Berlin. Trebuie să observămû că după ce s'a construitû o machinã de felulû acesta, trebuie în generalû să provocămû, odată pentru totû-de-una, în ferulû môle alû electro-magnețilorû, o cantitate câtû de mică de magnetismû, pe care apoi machina, pe cândû lucréză, lû înmulțese și-lû păstrează pentru totû de una.

Aceste machine presintă mare superioritate asupra celor magneto-electrice a companiei «l'Alliance»; presintă unû volumû multû mai micû, suntû cu multû mai ușore, costă pe jumătate și dau efecte strălucite cu o putere motore pe jumătate de câtû acele «Alliance». Cu tôle astea și ele presintă mai multe dificultăți practice și totû nu potû resolve problema divisiunii a luminei electrice, care constituie condițiunea esențială pentru aplicațiunea generală a acestei lumini.

Tôte machinele magneto- și dynamo-electrice, ale cărorã formele principale au fostû menționate până acum, dau într'o succesiune, mai multû sau mai puținû rãpede, curenti alternativî, și au în generalû trebuință de o dispozițiune specială, numită «comutatoră», ca acei cu-

renții electrici să ajungă în exterioru, la destinațiunea loru, toți în aceeași direcțiune. Dispozițiunea comutatorilor însă, unde se face schimbarea în direcțiunea curențiloru, atrage după sine o dezvoltare continuă de scântel puternice, cari ruineza machina și constituie o pedică serioasă pentru usulu îndelungatū altū machinelorū celorū mari. Numai machinile cele mari ale companiei «l'Alliance» se facū fără comutatori, prin urmare nu prezintă dificultăți în această privință, au însă alte defecte pentru cari au și fostū părăsite astăzi cu totul.

În anul 1871, belgianulu Gramme, în serviciulu companiei «l'Alliance» la Paris, a inventatū și prezentatū Academiei din Paris o machină nouă magneto-electrică, capabilă de a produce curenți electrici continui și de o direcțiune constantă, fără ca machina să aibă trebuință de comutatorū.

Să ne închipuimū unū inelū de ferū grosū înfășuratū pe totā întinderea lui, transversalū, cu o sirmă de cupru izolată și închisă, cu alte cuvinte o bobină anulară. Să ne închipuimū unū magnetū de oțelū în formă de potcovă, obicinuitū sistema Jamin. Inelulū, așezatū în planulū acestui magnetū, se învârtescē între poliū lui, prin mijlocirea unui motorū 6re care; făcāre punctū alū inelului trecēndū neîncetatū înaintea polilorū, se magnetisēzā și induce în sirmā izolată unū curențū electricū, continuū și de o direcțiune constantă. Acestū curențū manifestă tendința de a se propaga în esteriorū la două puncturi diametrale, ce se află în permanență la extremitățile unei drepte, care ar tăia acelū inelū perpendicularū pe linia polilorū. Dacă ne închipuimū două arcuri saū periū metalice, așezate astū-felū, ca să atingā neconținutū acele două puncturi diametrale, vomū conduce curențulū electricū la doi reofori și ne vomū procura astū-felū lumina și alte efecte electrice. În practică, dispozițiunea acelorū puncturi diametrale, precum și a perilorū metalice, diferă puținū, însă nu se pōte arēta aci fără figură. Gramme a urmāritū cu perseveranță descoperirea lui, a perfecționatū machinile, le a datū dimensiuni și putere mare și a înlocuitū magnetiū de oțelū cu electro-magneți, întocmai ca la machine dynamo-electrice, inventate și construite de Siemens. Siemens însuși s'a pusū la lucru și a inventatū

și construită asemenea mașine cu curent continuu și de direcție constantă, negreșit totu după principiul lui Gramme, însă fidelul sistemul lui speciale, cu electromagneții turtiți, și cea ce este mai importantă, închisă în formă de cerc. Mașinile lui Siemens întinpină la rotație, din cauza formei avantajoase a bobinei, cea mai mică rezistență a aerului și aduc o economie la puterea motorului.

Mașinile cu curent constant, Gramme sau Siemens, care de la 1871 și până astăzi au primit pe rând câte o modificare, au ajuns astăzi la o perfecțiune mare în tota privința; sunt foarte puțin voluminoase; relativ ușoare, cântărind, chiar cele mai puternice, numai câte-va sute de kilograme; costă puțin, între 1500 și 3000 franci, lucră cu o putere motor mică, de doi sau trei cai; dau cureni puternici și se întrebuințază pretutindeni unde se cere o *singură* lumină puternică; ele se întrebuințază încă și la atelierele cele mari de galvanoplastie. Lumina lor însă nu poate fi distribuită la mai multe lămpi.

Totă aceste progrese realizate la fabricațiunea mașinilor dinamoelectrice, precum și acele ale lampilor electrice, despre care vom trata mai la vale, nu au condus de cât la un singur rezultat principal, acela de a ne procura comod și cu puțină cheltuială o lumină electrică intensă și constantă, echivalentă în putere cu 2.000 până la 14.000, și chiar, la unele mașine, până peste 30.000 lumini normale. Fiind că însă la luminatul strădelor, pietelor, fabricilor, etc., se cere ca lumina să fie distribuită uniform peste tot spațiul, iară nu concentrată la un singur punct, urmează că lumina pe care ni o dau acele mașine nu corespunde unei întrebuințări practice în acest respect.

Încă de mult au căutat fizicii să rezolve problema distribuției practice a luminei electrice și până la un grad oarecare, putem să spunem, că această problemă și-a găsit astăzi soluțiunea. Cele dintâi încercări s'au făcut în sensul acesta, ca să se intercaleze două sau mai multe lămpi în același curent electric, provenind de la o singură baterie galvanică, sau de la o mașină magnetoelectrică. Aceste încercări nu au reușit însă nici pentru două lămpi; când

una strălucia, a doua era aproape să se stingă; când acesta lumina bine, întâia scădea.

Totul așa de puțin succesul a avut și încercările făcute, ca să se despartă curentul unei baterii, sau al unei mașini, în doi sau mai mulți curenți parțiali, care să alimenteze un număr egal de lămpi electrice.

Ceva mai bine a mers cu propunerea făcută la 1868 de către Le Roux, ca unul și același curent să alterneze în succesiune repede, în sus de 25 ori pe secundă, prin două sau mai multe lămpi. Cu ajutorul unor mecanisme speciale, numite «reotrope» sau «comutatoari», pe care i punem în mișcare repede de rotațiune, conducem curentul mașinei întâiu la lampa *A*, apoi la lampa *B*, alu treilea la lampa *C*, și atunci iară pe rîndu la *A*, la *B*, la *C*, și așa mai înainte; însă intervalul de timp între doi curenți consecutivi, care trecu prin aceeași lampă să fie mai micu de cătu $\frac{1}{25}$ dintr'o secundă. În practică însă nu s'a putut realiza nici acesta sistemă.

Soluțiunea problemei de a distribui lumina electrică la mai multe lămpi sau luminări electrice era rezervată totu mașinilor Gramme și Siemens, însă nisce machine noue cu curenți alternativi și de o construcțiune specială. O astu-felū de mașină pōrtă mai multe rînduri de sîrme, sau mai multe sisteme de bobine separate, și este destinată să dea de o dată mai mulți curenți, obicnuitu patru curenți, care să alimenteze patru lămpi electrice, sau 16 luminări Iablochhoff. În totalu aceste machine sēmēnă cu cele-alte machine magneto-sau dynamo-electrice; însă o mașină cu curentu alternativu pentru divisiunea luminei este totu-deuna împărechiată cu o mașină mai mică cu curentu constantu, care alimenteză pe cea d'ântăiu.

Problema divisiunii luminei electrice se găsește astu-felū rezolvată, însă între limite restrînse. Ea nu va putē fi considerată ca rezolvată de totu, de cătu, când se va găsi mijlocul de a produce cu o singură mașină unu numărū mare de lumină, d. e. 50 sau 100. De și numeroase aceste lumină, intensitatea însă totuși nu le-arū lipsi; căci luminile produse astădi aū o intensitate între 50 și 200 lămpi

Carcel, sați egală cu 350 până la 1400 luminări normale, și suntem siliți în practică să mai potolim această lumină intensivă cu globuri de sticlă mată; ceea ce aduce o cheltuială de prisos și prin urmare o pagubă însemnată. În fine pentru divisiunea luminii se mai cere încă, ca condițiune esențială, ca luminile să fie asigurate contra stingerii, mai ales contra unei stingeri simultanee a tuturor luminelor alimentate de o singură mașină dynamo-electrică.

Luminatul electric de străde piețe, locale de fabrici, gări, vapoare pe apă, fari, etc., a devenit astăzi foarte comun și se face cu mașinile de ultima construcțiune ale lui Gramme sau Siemens, după trebuință, cu curent constant sau alternativ. S'au mai prezentat și alții cu pretențiune de a modifica aceste mașini sau de a inventa construcțiuni noi; însă pretențiunile lor nu prea au avut multă trecere, ca să înălțare producțiunile lui Gramme și Siemens; numai Brush în America pare a concura și el în anii din urmă cu orecare succes.

Producțiunea unui curent abundent, puternic și de o tensiune mare, cu o direcțiune constantă sau alternativă; precum și distribuțiunea luminii la mai multe lămpi, nu constituie singurele dificultăți ce se prezintă la luminatul electric, și cari au fost învinse aproape de tot, putem dice, prin invențiunile anilor din urmă. O bună lampă electrică, care se primescă curentul electric, și să-l transforme în lumină, constituie și astăzi o problemă încă nu pe deplin rezolvată.

Davy, care a descoperit lumina electrică s'a servit de două bețe de cărbune de lemn, tăiate cu vîrf, între cari a produs lumina. Cărbunul de lemn nu conducă bine electricitatea și apoi se consumă foarte repede, de aceea putem considera ca un progres însemnat în arta luminatului electric întrebunțarea ce a făcut pentru prima oară francesul Foucault de cărbun mineral, cărbunul residual din retortele fabricațiunii gazului de luminat. Acești cărbuni sunt compacti, conducă electricitatea mult mai bine, și se consumă mult mai încet de cât cărbunul de lemn. Cu toate acestea și acești cărbuni îndeplinesc rău funcțiunea lor, pentru că cuprind substanțe

eterogene, și anume silice, care produc mică plesnitură, tremurături și deflagrațiuni, în urma cărora lumina electrică devine inconstantă și în fine se stinge. O mulțime de fizici și fabricanți au căutat și caută încă fabricațiunea celor mai buni și siguri cărbuni, și în această privință se pare că astăzi au făcut progresesele cele mai mari francesii Carré și Gaudoin. La confecțiunea cărbunilor celor buni se carbonisază principalu materi organice, precum : grăsimi, rășine, smolă, zaharū și altele, și se amestecă cu o cantitate variabilă, dar mică de coke. Dar ne lipsesc încă cărbuni perfecți; galvanisarea lor superficială cu nickel pare a îmbunătăți calitatea lor.

Dar nu ajunge numai o părechie de cărbuni ca să avem practic lumina electrică. Se cere încă o lampă, un aparat, un regulator de lumină electrică, și acesta trebuie să împlinescă multe condițiuni. Mai întâiu trebuie ca extremitățile cărbunilor să se atingă la întâia trecere a curentului; apoi, îndată cum vârfulurile cărbunilor au ajuns la incandescență, trebuiesc depărtate la distanța convenită, ca să întreție lumina, și această distanță să fiă totudeauna în armonie cu intensitatea curentului electric, care el însuși variază cu acea distanță. Regulatorul trebuie necontenit să împingă înainte cărbunii pe câtu aceștia se consumă prin ardere, și să țină pozițiunea luminii totudeauna la aceeași înălțime înaintea unui reflector. Apoi trebuie să întreție lumina neîntreruptă cel puțin în timpu de 4 ore. În fine toate aceste funcțiuni, regulatorul trebuie să le facă într'unu modu automatic, numai prin dispozițiuni mecanice și fără amestecul de mână de om. S'au construit regulatori în număr mare și de tot felul; cei mai perfecți sunt astăzi acei construiți după sistemele Serrin, Siemens și Nysten. Mecanismele acestor regulatori sunt foarte complicate ca să pōtă fi descrise aici fără figuri.

O noutate în domeniul lămpilor electrice constituie «luminarea electrică» introdusă pentru prima oară de Iablochkoff la Paris către finele anului 1876. Luminarea electrică a lui Iablochkoff se compune din două bețe de cărbune, cum se întrebuințează și la celelalte lămpi electrice, așezate însă paralelu unu lângă altu și despărțite

printr'unu strată izolatoră de gipsă sau de kaolină; ea scutesce de ori-ce mecanismă, care să mişce cărbunil, este prin urinare simplă de totă şi nu costă aprăpe nimica, afară de costulă cărbuniloră carl se consumă. Ca să facemă să trecă curentulă prin acăsta luminare, se pune d'asupra ei o foiăă subţire de cărbune; acăsta în căte-va secunde arde şi lumina se stabileşte între cei doi cărbuni, cari se consumă; iară materia izolătoare dintre ei se topesce şi se volatilizează. Luminarea Iablochhoff este multă întrebuinţată la luminatulă stradeloră, presintă însă mai multe inconveniente, pe carl arta până acum nu a putută înlătura de cătă numai parţială. Astă-felă cărbunele pozitivă se consumă mai curăndă şi de acea se face mai grosă. Dacă s'ară întempla să se stingă luminarea prin vre o necurăţenia în cărbunil, nu se mai aprinde de sine cu tătă restabilirea curentulă, ceea ce ar fi fatală, mai alesă în casulă comună, când mai multe luminărl suntă alimentate de acelaşi curentă ală unei machine magneto-electrice; căcl atunci stingănduse una se stingă tôte.

Acum la urmă Iablochhoff a mai propusă încă o inovaţiune la luminatulă electrică, care presintă avantađe sub ună punctă de vedere. Iablochhoff propune să se intercaleze la machina dynamo-electrică, care alimentăză luminărlle electrice ună condensatoră de o suprafaţă fôrte mare. Luminărlle dau atunci mai puţină lumină, însă machina pôte alimenta, cu ajutorulă acestulă condensatoră, ună numără îndoită de lâmpl. În practică nu s'a introdusă încă acăsta inovaţiune.

S'a mai făcută încă încercărl de a produce lumina prin incandescenţa corpuriloră, carl resistă la temperature fôrte înalte; şi acăsta incandescenţă s'a produsă sau directă prin curentulă electrică, sau prin curentil de inducţiune ală bobinei Ruhmkorff; sau în fine s'a produsă lumina prin incandescenţă de beţişore sau lame de cărbunil, preparate adesea în modă specială şi aşedate în spaţilă golită de aeră din interiorulă unul globă de sticlă. La acăstă din urmă sistemă aparţină şi încercărlle lui Edison din America. Cu tôte astea, afară de casură speciale şi isolate, lumina electrică, concentrată sau

distribuită pe mai multe lămpi, astăzi se produce exclusiv cu luminări Iablochkoff, sau cu lămpi Serrin, Siemens, și Nysten.

Terminându trebuie să observăm că producțiunea luminei electrice încă nu a ajuns la acea perfecțiune și înlesnire practică, cari ar pute să o facă să concureze pretutindeni și așa curându cu luminatul aprôpe universalu de gaz.

SCHIȚE

ASUPRA

STĂRII ECONOMICE A ROMÂNIEI

ÎN SECOLULŪ ALŪ XVIII-LEA.

MEMORIŪ

CITITŪ ÎN ȘEDINȚA ACADEMIEI ROMÂNE DE LA 6 NOEMBRIE 1881.

P. S. AURELIANU.

Membru alŪ Academiei române.

SuntŪ ani de cînd bărbații învetații lucrêză fără pregetŪ pentru a scôte la lumină tôte documentele vechi privitoare la istoria României. Greutățile ce înfățișêză lucrările de felul acesta sînt de ajunsŪ cunoscute. Cu tôte acestea, mulțumită științei și stăruinței neobosite a istoricilorŪ noștri, va veni unŪ timpŪ cînd evoluțiunile, prin care a trecutŪ nêmulŪ românescŪ vorŪ fi cunoscute. Între cercetările privitoare la starea României în diferite epoce, cele privitoare la starea sa economică și socială înfățișêză unŪ interesŪ cu totŪ particularŪ. Și în adevêrŪ, pentru a cunoșce civilizațiunea unui poporŪ în diferite periode istorice ale vieții sale, mi se pare cã este de neapêrată trebuință, ca pe lângă altele sã se cunoșcã starea sa economică și socială. Acesta este atãtu de învederatŪ în cãtu în diua de astăzi lucrările istorice n'au asemênare cu cele din trecutŪ; ele ne înfățișêză pe lângă desvoltarea politică, o oglindă a întregel vieți sociale și economice. Din nenorocire, cu privire la starea socială și economică a țerei nòstre în trecutŪ, ne-au rêmãsŪ fôrte puține fôn-tãni de care sã ne putemŪ folosi. Aiãrã de pușinulŪ ce s'a strecu-

ratu în documentele vechi, nu cunoscă altă lucrare făcută de românii de câtă *Descrierea Moldovei* de principele Dimitrie Cantemir. Cu începerea secolului alu optu-spre-đecelea cău-va străini călătorind și locuind în România, ne-au lăsat descrieri foarte prețioșe privitoare la starea economică a țerei noastre pe acele timpuri.

Cele câte-va cărți în care se află documente de felulu acesta fiindu rari, am cređut că întemeindu-mă pe cele cuprinse într'insele ași pute face o lucrare utilă schițându starea economică și socială a României în epoca cuprinsă între începutulu secolului alu 18-lea și secolulu alu 19-lea. Resultatulu acestor cercetări am onore a-lu supune binevoitoru aprețiaru a Academiei.

Ferestrău, în 14 Iunie 1881.

P. S. Aurelianu.

Posițiunea geografică. — Vecinătăți. — Intindere. — Impărțirea administrativă. — Orașe și sate. — Ochiire asupra stării orașelor și satelor (1).

Ambele principate, Valachia și Moldavia, sunt situatē aprōpe între 44 și 48 grade de latitudine. Ele sunt despărțite de Polonia prin Nistru; de Transilvania și de Bănatulu Timișorei prin munții Carpați. Dunărea le desparte de Bulgaria, și unu deșertu întinsu de Basarabia. Linia de hotarū este însemnată din partea Transilvaniei prin Aquila, iar' despre cele douē principate cu o cruce de lemnū.

Valachia, situatā mai spre miēdă-đi și cuprinsă între Dunăre și Carpați, are o lungime de 100 ore și o lățime de 50 ore. Teritoriulu seū, începēndu de la Dunăre, formēzā o câmpia foarte întinsă până pe la jumētatea țerei; iar' de aci înainte se desfășurā numai coline și văi. cari se mărescū pe nesimțite până se contopescū cu Carpații.

(1) Veđi: *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, de Anton Maria del Chiaro 1718. *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli 1788 (Stefano Igo Raicevich).

Moldavia, a căreia formă este cam octogonală, are un diametru de 60 ore de fiă care parte. Teritoriul este variat, compus din câmpii foarte întinse mai cu seamă despre partea Basarabiei, de coline, de văi și de munți foarte înalți despre Transilvania.

Valachia este împărțită în șapte-spre-dece județe, cari sunt : Focșani, Buzeu, Săcuieni, Prahova, Ialomița, Dâmbovița, Ilfovul, Muscelul, Argeșul, Vlașca, Teleormanul, Oltul, Romanați, Vâlcea, Jiul, Gorjul și Mehedinți (1).

Moldova în vremile vechi era împărțită în trei părți : țera de jos, țera de sus și Besarabia compuse din 23 de ținuturi. Iar după ce s'a luat Besarabia sub stăpânirea turcescă și Benderul cu patru ținuturi, apoi au rămas Moldova numai 19 ținuturi, și nici acestea întregi (2).

Țera de jos cuprinde 12 ținuturi și în mijloc este ținutul Iașului, în care se află orașul Iași scaunul țerei, mutat aci de la Suceava de cătră Stefan Vodă.

După Iași vin ținuturile Cărligătura, Romanul, Vasluiul, Tutova, Tecuciul, Putna, Covurluiul, Fălciul, Lăpușeni, Orheiul și Soroca.

Țera de sus cuprindea 7 ținuturi și anume : Hotinul, Dorohoiul, Hârlăul, Cernăuți, Suceva, Nemișul și Bacăul.

Besarabia, ruptă din întregul Moldaviei, nu are nici deluri, nici codri, teritoriul său este șes. Fiind lipsită de ape și de păduri, locuitorii sunt nevoiți să facă fântâni foarte adânci și să întrebuințeze gunoii de vite uscată la sora în loc de lemne (3).

Teritoriul Basarabiei era împărțit în patru ținuturi : Bugăul, Akermanul, Chilia, și Ismailul sau Smilul, după cum lă numeau odinioară Moldovenii.

În Valachia se află trei scaune episcopale : arhiepiscopul metropolitan din Bucuresci, episcopul din Craiova sau de Romnic

(1) Del Chiaro numește Gorjul *Jiul superior*, iar Doljul *Jiul inferior*. El adaugă « că cele cinci județe de peste Olt sunt în timpul de față în puterea nemților, cari pretind că din timpul cel mai vechi, aparțineau Transilvaniei, și prin urmare regatului Ungariei ».

(2) *Descrierea Moldovei* de D. Cantemir.

(3) Până astăzi se întrebuințează în Ialomița bălăgarul uscat sub numele de *tișic*.

și acelū din Buzeū; iar' în Moldova suntū patru scaune : arhiepiscopulū metropolitanū din Iași, episcopulū de Romanū, episcopulū de Rădăuți și celū de Huși (1).

Orașele cele mai însemnate ale României suntū Bucurescii și Iași; ambele se potū numi mai multū sate mari de câtū orașe, fiindū compuse din case și căsciore cu grădinī mari și cu curți forte întinse. Acum s'au ziditū mai multe palaturi și case de pētră, mari și comode, avēndū numai unū singurū rindū.

Altă datā casele se acoperiaū numai cu șindrilă; acum începū a se întrebuița olanele. Acoperișurile suntū înalte și ascuțite pentru ca să nu cadă din cauza zăpedei. În tōte camerele se află sobe pentru încălditū în timpul iernei.

În Bucuresci numai curtea principelui este încungiurată cu zidū, terminatū de principele Brancoveanu cu puține lunt până a nu perde tronulū.

În Valachia casele cele mai mari suntū împrejmuite cu unū gardū de lemne rotunde de stejari, înalte de 6 până la 7 brațe, și atâtū de bine legate între dēnsele în câtū potū să trăiescă 30 până la 40 de ani. În limba romānescă acēstā împrejmuire de lemnū se chiamă *bolovanū* (bulamacl).

Forma Bucuresciului este ore-cum rotundă. Suprafața orașului este forte întinsă, și numărulū locuitorilor nu corespunde cu mărimea locului. Casele suntū rari și isolate, avēndū fiă care casă curtea sa cu cuchniă și staule, deosebitū de grădină, în care se află totū soiulū de pomi roditorī, aceea ce face ca orașulū să înfățișeze o vedere în destulū de veselă și de plăcută.

Populațiunea Bucuresciului se urca la 50,000 locuitori în timpulū lui Del Chiaro (2).

(1) Cantemir, *op. cit.*

(2) Del Chiaro, *op. cit.*

Dacă în timpulū când a fostū del Chiaro în Bucuresci (1709) se află 50 miș locuitori, urmēză că în 170 ani de abia s'a împătritū populațiunea, admitēndū că capitala noastră are 200,000 locuitori. Numai desele resboie, cari au hântuitū țera, potū esplica acēsta mică dezvoltare a populațiunii.

Cu privire la întinderea Bucuresciului cu tōte că nu este specificată, totuși din ore-cari

În orașu se află puține fântâni; apa loră este grea și rea la bėutū. Apa Dămboviței, care trece prin București, este ușoră și sănătōsă și suplinesce lipsa de fântâni. Obērșia acestui riū este în munții Rucărului aprōpe de fruntariile Transilvaniei; în apa sa cristalină care trece pe la pōlele acelorū munți trăiescū păstrăvi fōrte gustoși.

În centrulū orașului se află tērgulū unde se vëndū lucruri de măn-care și mărfuri ordinare. Cele mai multe magazii suntu de lemnū, tencuite cu pământū și cu varū. Stradele suntu acoperite cu scânduri sau cu grinzi.

În cuprinsulū tērgului se află mōnastirī încungiurate cu ziduri bune, avēndū și prāvālii pentru mărfuri mai prețioase. Aceste construcțiuni suntu folositoare în timpū de resboiū; locuitorii sāraci se ascundū în intru pentru a scāpa de jāfuirea și escesele milițielorū turce.

În tōte cartierele se află cantine subterane, cari servescū de cārciume și ca locuri de prostituțiune.

Se află fōrte multe biserici și mōnastirī în orașū și afarā. Toți principii și particularii avuți au înălțatū edificii religiōse pentru pomenirea lorū. În anvōne se află mormintele de marmurā ale fondatorilorū, în care numai urmașii lorū potū să fiā îngropați. Poporul se îngropā în curțile Bisericilorū.

Palatulū principelui, ziditū de pētrā și cu o scarā mārēțā de marmurā, este de mārime mai multū de cātū mediā. Salele cele mari suntu făcute cu boltā, și cea d'ântāiū are la jumētate unū ordinū de colōne cam mici. A doua salā servește pentru Divanū, adicā de locālū unde se administrează justiția și în care se dau și mesele la țile mari; altele suntu săli sau camere de audiență din care se trece în apartamentulū principelui și alū principesei, cari suntu reduse la trei încăperi. Acēsta a și îndemnatū pe principele Stefanū Cantacuzinū ca să zidescā unū palatū frumosū cu optū încăperi. Grādina pala-

arātārī ale lui del Chiaro pōte cine-va să-și facā o ideā aproximativā. Dupā acestū scriitorū *Tērgulū d'afarā* era departe de orașū de o jumātate milā, și acolo se făcē tērgū Mercurea și Sāmbāta. Mōnastirea Plumbuita se afla la depārtare de o orā de cale.

Eū persona ū am cunoscutū bătrēni, cari apucaserā bariera în apropiere de Biserica Sāu-țilorū de pe Calea Moșilorū.

tului este în destul de frumoasă, de formă patrată și desemnată în celălalt mai bun stil italian.

Între alte biserici, care se află în Bucuresci trei sunt așezate pe coline și anume : biserica și mănăstirea Mitropoliei, aceea a lui Radu Vodă și a lui Michaiu Vodă.

Se află în Bucuresci două hanuri frumoase și spațioase, care merită să fie vădute; întâiul numit Șerbanu Vodă, după numele fondatorului său și ale căruia venituri sunt date mănăstirii Cotroceni, zidită de acest principelui la o depărtare de o milă și jumătate de Bucuresci; al doilea han este al Sântului George zidit de principelui Brancoveanu; în mijlocul lui se află o biserică frumoasă înălțată în onora mucednicului George; veniturile acestui han se laă de către patriarcul de la Ierusalim (1).

Iași, scaunul țerii Moldovei, se află lângă apa Bachlului. Ștefanu Vodă a mutat aci reședința din Suceava. Înainte de acesta Iași erau un sâdulet de rind, în care de abia se așezaseră trei sau patru gospodarii. În acest sat se află și o mără ală căreia morar se cheama Ion, sau după cum i se dicea Iași. Ștefanu Vodă a dat tîrgului ce a înființat numele acestui om.

Ștefanu Vodă a zidit mai întâi biserica Sântului Nicolae, și după aceea mai multe palaturi pentru dînsul și pentru boerul lui. Radul Volvodă l'a încungiurat cu zid. Acum se află în acest oraș 40 de biserici, lucrate frumos de pîtră și de lemn.

Mai înainte cu 50 de ani făcîndu-se numărătoare s'au aflat în Iași 12 mi de case; însă arjîndu în mai multe rinduri și pustiindu-se de Tatar și de Leși, de abia a mai rămas astăzi a treia parte (2).

Tîrgoviștea se pôte trece între orașele renumite din Valachia. Acest oraș a fost în vechime scaunul Domniei.

(1) Del Chiaro *op. cit.*

(2) D. Cantemir, *op. cit.*

Din cuvintele lui Cantemir cum că înainte cu 50 de ani se află în Iași 12 mi de case ar rezulta că acest oraș avea către sfîrșitul secolului al șapte-spre-ducelea o populație de cel puțin 60 de mi suflete, admițîndu câte cinci suflete de fiă care casă.

După o zi de călătorie de la Târgoviște spre confinele Transilvaniei se află Câmpulungul, unde se face în fiă care anu pe la jumătatea lui Iulie unu tîrgu însemnatu, la care vinu neguțatorii din mai multe părți.

Întorcîndu-se călătorul spre câmpu dă în calea sa peste orașul Pitești, vestit pentru vinurile albe și dulci, cari se potu trece între cele mai bune. De aci pôte cine-va să mîergă la Romnicu care este scaunul episcopalu.

Craiova este reședința Banului, ăntăia însărcinare politică după principe. Se află aci unu hanu frumosu zidit acum 12 ani de cătră egumenul mōnastirii Horezū (1).

Călătorul italianu mai citēză între orașe Buzeuł, Focșanii, Gherghița și Roșii-de-Vede.

Cantemirū vorbindu despre ținuturile și tîrgurile Moldovei, citēză ca tîrguri mari: Romanulū; — Vashniulū, care era căte odată scaunul domnescu; — Berladulū, care era odinioară forțe mare, iar' acum s'a pustitū și s'a lipsitū de tōte frumusețele lui; aci era scaunul Vornicului din țera de josū; — Galații, tîrgulū celū mai vestitū, de comerciū pe tōtă Dunărea, căci în portulū seū vinu de doue și de trei ori pe anū corăbii nu numai din cetățile, ce suntu pe lîngă marea nēgră, precum din Crimea, Trebisonda, Sinopa și Constantinopole, ci și chiar din Egiptū și din Barbaria, cari vase se încarcă cu lemne de Moldova, stejarū, bradū, precum și miere, cēră, untū, silitră și grău.

Alte tîrguri mai însemnate suntu Fălciulū, tîrgu forțe frumosū;— Orcheiulū, care de și nu este prea mare dar este frumosū și îndestulatū bine; — Soroca, orașu întăritū, ăntăia cetate despre Leși de cānd s'a luatū Benderulū; — Hotinulū, cetate pe Nistru, care se socotesce între orașele cele mai mari ale Moldovei; — Cernăuți pe malul Prutului; Suceava, care odinioară era orașul de căpetenie alū Moldovei, și scaunul Domniei și alū Mitropoliei; iar, acum este mai de totū pustitū. Osebitū de curtea domnescă și de alte case

(1) Del Chiaro, *op. cit.*

marf se numeră într'acestă orașu 40 de biserici de piatră și de lemn și 16 mil de case, care mai toate au cădutu după ce s'au mutat scaunul domnescu de acolo; — Rădăuți, târgu și scaun episcopal; — Bacăul, târgu într'unu ostrovu de pe apa Bistrița, veștitu pentru rodirea pomilor; are unu vlădică papistășescu.

Orașele erau cum erau, și potrivit cu timpul putemu dice că câte-va dintre dênsele erau relativu bine condiționate. Se vede însă că satele erau într'o stare deplorabilă. Iată cum se rostesc Raicevicul despre dênsele :

«Satele de la câmpu suntu de comunu lôrte meschine și înfățișeză unu tablou de desolațiune și de miserie. Casele, cari se potu numi mai cu dreptu vizuini, suntu construite sub pământu și se chiamă *bordeie*. Din depărtare nu se pôte vedé de câtu fumulu ce iasă pe coșuri, iară de aproape numai acoperișulu care este prea puțin înălțat de la pământu și este formatu din martaci acoperiți cu pământu, astu-felu că iarba crește pe d'asupra. Locuitorii fugu de drumurile mari și căută pentru aședarea satelor vre o vale sau locu înfundat, spre a nu fi veduți de trecători și spre a se feri de prădări, și de vecșatiuni. *Iacă în ce stare de cădere reduce pe omu opresiunea și tirania!*

«Satele de munte suntu mai vesele; casele suntu înălțate de la pământu și în destul de comode, avându staule și magazine pentru păstrarea provisiunilor».

Cu alte cuvinte acum una sută de ani satele de câmpia erau o aglomerațiune de bordeie. Cum se face că după timpu de unu véc; după ce țera acésta a luatú o prefacere mare, totuși să albi durerea să veđi atâtea sate, cari au asemênare cu cele descrise de Raicevic! Astăđi ca și atunci, satele de munte suntu multu mai vesele și necomparabilu în stare mai bună.

«În orașe, observéză același autoru, este ôre cum unu felu de polițiă. Principii, cari se îngrijescú ca să fiă pâne și carne în abundență, se imbracă tiptili și viziteză orașulu. Nôptea se află în diverse cartiere păzitori fixi, afară de aceia, cari se preumblă pentru a întimpina foculu și a prinde hoși. Suntu telali publici, cari ve-

stescă ca să se măture stradele, să se măture coșurile, și cari publică ordinele și regulamentele cele noi. Noptea fiă care este îndatorată să umble cu un felinar și cărcumele trebuesc închise. Oficialii abusându de autoritatea loră comitū totū felulū de vecșaiuni și de asupriri sub pretestū de a manșiné ordinea».

II.

Naționalitatea română. — Limba. — Populațiunea. — Deprinderile Românilor. — Ospitalitatea. — Costume. — Viețuirea. — Ocupațiuni. — Fabrica de sticlă de la Tergoviște. — Tipografia mitropolitului Antimă.

Valachi, ȳice Del Chiaro, se numescū în limba lorū *rumani* și patria lorū țera *rumanesă*; iară limba lorū *limba rumanescă*. În faptū dacă ar mai fi cine-va, care să se îndoiescă, că națiunea română modernă se trage de la romanii, cari aū colonisatū Dacia, considerese cu atențiune limba vorbită de această populațiune și se va încredința că este o limbă curatū derivată de la latină. Este adevăratū, că în limba română s'aū strecuratū cuvinte grece, turce, ilirice, ungare, ș. a., de acesta însă nu se pôte mira cine-va când se gândesce la vecinătatea și la comerțul ce aū avut și aū romanii cu acei populi⁽¹⁾.

«Călătorulū italianū, care are pentru noi o simpatia particulară, face câte-va observațiuni, cari din norocire nu mai suntu adevărate pentru timpulū de astăzi, dacă, în totū cazulū, vorū fi adevărate pentru timpulū acela. Vorbindū despre vĕnatū ȳice că se bucură de cea mai mare linisce din partea acestei națiuni prea multū dată la o viață oțiosă și care de abia se îngrijesce de hrana sa ȳilnică. Nu dōră că romanii nu suntu deștepți și curagiosi, în cātū să se pōtă lupta cu orl-care națiune resbelnică, însă neprecurmatele greutați și dārī, cari trebuescū plătite în mai multe rinduri peste anū, l-a schimbatū întru atâtū, în cātū din vechea valōre romană nu le-a rămasū de cātū numele».

(1) Del Chiaro, *op. cit.*

Se vede că românii erau foarte apăsăți, că-ți mai jos simpaticul italianu adaugă : «Nesfârșitele greutăți au redusu pe o bună parte dintre români la desperata rezoluțiune de a-și părăsi țera și a fugi aiurea, cari în părțile Turciei de dincolo de Dunăre, cari în Transilvania, unde sciū cu siguranță că numărul românilorū este mai mare de câtu in Valachia.

«In câtu pentru a eși din Valachia, este ușorū pentru aceia cari cunoscū ore cari pasurī prin munți, cari ducū in Transilvania. In totū casulū fugarii se ferescū de guardiī pe cari românii i numescū «plăiași, fiindū că -și espunū viața când suntū prinși fără pașaportulū principelul».

Și apoi ne mai mirămū cum de nu s'a înmulțitū populațiunea de ore-ce suntū seculi de când românii au fostū atât de apăsăți in câtu au fostū siliți să fugă peste Dunăre și in Transilvania. Și in alte țeri va fi fostū lumea apăsată; se vede însă că la noi se trecuse peste tôte limitele de ore-ce străinii suntū cuprinși de mirare despre suferințele și greutățile ce îndurați românii.

Cu privire la deprinderile nōstre; la ospitalitatea caracteristică a poporulū românū; la felulū seū de viețuire; la aplecarea sa spre totū felulū de industrii, Del Chiaro dă nolițe atât de interesante in câtu am cređutū de cuvînța a face extractulū urmatorū din cartea sa, incredințatū că totū românulū va ceti cu plăcere impresiunile unū străinū asupra străbunilorū sei de acum aprōpe doue sute de ani.

«Românii suntū de temperamentū bunū, făcuți bine, robusti și ducū la ostenelă, cu care se deprindū din copilăria, mai cu sēmă cu călăria. Și despre acesta mi-aducū aminte că amū vedutū cu cea mai mare curiositate trecendū pe dinaintea ferestrelorū mele trupe de cal, cari se duceauu diminēța și sēra să bea apă la rīu și cari aveau dreptū conducētorū unū copilū călare in vristă de 7 până la 8 ani. Aceea ce mē făcea să ridū era supērarea și plānsulū copilulū când vre unū calū apucandū pe altă stradă, nu se întorcea cu tôte țipetele și injurăturile lui.

«Cu privire la religiune, unū dintre români au puțină pietate și

mai puțină devoțiune. De altă parte suntu foarte esacși intru a face cruce de mai multe ori când trecu pe dinaintea vre unei biserici sau a vre unei icône. Observéză cu atâta rigurozitate posturile în câtu nu voiescú se audă de dispensă acordată de canóne în casuri de bólă sau altă necesitate. În postulú celú mare ei mánăncă pesce numai de doue ori, la Buna-Vestire și la Florii; se abținú de vinú și de uleiú.

•În Valachia nu se obicinuescú ospetăriile, ca în alte țeri din Europa, și mai cu sémă în Italia, astú-felú în câtu străinii, cari vorú să aibă vinú trebuie să trimită să-lú cumpere de la taverne care se chiamă pe românesce *cârcluma*. Cârcluma este o cantină subterană unde femei bétrâne vëndú vinú, ținéndú pe lângă densesle câte-va femei tinere. Acésta este cauza că în Valachia este rușine mare când unú omú mai civilisatú, și mai cu sémă străinii, ar intra în vre-o cârclumă. În aceste cârclumi țeranii care vinú la tégú să vëndă produse pentru a căștiga puținí bani cu cari să-și íutimpine nevoile familiei și să plătescă dările, suntu îmbetali și furați și adesea li se ia și haina de pe dênșil. Trebuie să spuiú că asemenea casuri se întéplă rarú și nu în tóte locurile.

•Înainte de tóte trebuie să acordámú națiunei române unú atributú de laudă, care o deosebesce și o distinge de multe alte națiuni; și care consistă în amórea ce aú românii pentru străinii și religiozitatea cu care ei observéză ospitalitatea.

•Diceamú mai susú, că în Valachia nu se află ospetării; dară cu tóte acestea, unú călătorú care ajunge, mai cu sémă nóptea, la vre-o cârclumă de satú, este primitú cu plăcere de stăpánulú casei și i se cedéză chiar patulú pentru a se repausa; i se dá de mán-care, i se îngrijescú caii și la sfirșitú se mulțumesce cu unú prețú foarte micú pentru vinú și pentru fénú, fără să mai céră ce-va pentru patú și mán-care. Dacă călătorulú ajunge în vre unú orașú, și mai cu sémă în reședința principelulú, este primitú cu tótă curtenia după calitatea persónel, chiar dacă nu ar avé scrisori de recomandațiune; i se dá locuință gratuitú și i se trimite de cătră vre unú nobilú pâne, vinú, și bucate în totú timpulú câtú rămâne în

oraşu. La întemplantare ca străinul să rămână timpu mai îndelungatū şi să aibă ore care abilitate, în specialū pentru limba italiană, latină, germană ş. a., i se ofere locū de cătră vre unū nobilū pentru a instrui pe copil. Străinulū este şi mai bine primitū când este chiămatū de principe satū de vre unū nobilū de rangulū ântâiū; în asemenea casū este primitū la fruntariū de cătră căpitanulū respectivū, care-i dă unū conducătorū dintre soldaţiū fruntarielorū. Soldatulū are pe peptū o placă de metalū, pe care se află întipărite armele Valachiei; acestuia se supunū autorităţile din sate şi procură străinulū tôte trebuincioşele precum locuinţă, hrană, cai şi căruţă până la altū satū; cu chipulū acesta călătoreşte din satū în satū până la reşedinţa princiară. Aci străinulū pe lângă locuinţă primesce ōilnicū porţiune de carne, pâne şi luminări, o retribuţiune mensuală de la tesaurū, adică de la casa publică. Afară de alte daruri ce dă principele la ōile mari, mai cu sēmă străinilorū, cari suntū îpiegaţi la curte, mai dă fiă căruia dintre dēnşii la Pasci postavū pentru a-şi face veştminte de vēră.

Îmbrăcăminte Valachilorū este aceeaşi ca şi a turcilorū, afară de beretonū care este ca celū polonesū, adică îmbrăcatū împrejurū cu pele nēgră de mielū, lată de patru degete, şi între aceste peli suntū mai căutate acele de Moscva. Aceia, cari se bucură de cele d'întâiū demnităţi înlocuiescū mielulū cu pelea de samurū. Toţi pōrtă pērulū scurtū, afară de preoţi şi călugări, cari-lū pōrtă lungū. Cei mai mulţi dintre români pōrtă barbă. Îmbrăcăminte femeilorū este o amestecătură de haine grece şi turce, însă nu-şi acopere figura. Femeile măritate şi acoperū capulū cu unū vëlū albū; cele doue căpătaie ale vëlului atárnă pe spate. Fetele pōrtă pērulū împletitū în formă de cōde, prinse cu ace lungi când se punū în glurulū capulū. În ōilele de serbătore se îmbracă fōrte bogatū şi pōrtă gluvaeruri preţioşee, între cari şi unū colanū compusū din monete de aurū de mărime diferită până la valōre de dece ungheri una. Copilele mai sārache pōrtă salba de monete de argintū, după puterea lorū.

•Femeile cu avere şi nobile se preumblă prin oraşu în căruţă cu

doul caî, carî aû pe peptû unû felû de peptarû de postavû verde saû turchesû însã nu roşu, acestã colóre fiind rezervatã pentru familia princiarã. Cucierulû nu şede pe lãdiţa dinainte, ci cãlare pe calulû din stãnga. În intrulû cãruţei (cãnd nu este fãcutã pe nemţesce) nu se aflã lãdiţe saû altû ce-va pentru şedutû; ômenil şedû pe tapete şi pe perine lungi acoperite cu velinţe. Servitôrea, care merge cu dómna sa, şi care obicînitû este o femeã bãtrãnã, nu are perinã şi şede pe chichiţa trãsurei în faţa stãpãnei sale. Nobilit umblã prin oraşû cãlare şi cu o suitã de servitorû dupã calitatea ce aû; cãnd intrã în curtea palatului, descalecã şi înainte de a se urca pe scara Curţii 'şi scotû cismele şi punû în locu-le papuci. Se pãstreazã aceiaşi ceremoniã cãnd se viziteazã vre-unû nobilû, şi acestã pentru cã dacã persóna care merge sã faca visitã este de unû rangû deosebitû şi de naţiune orientãlã, i se dã sã şedã loculû d'întãiu, adicã la capulû patului, unde stã cu picioarele încrucişate şi rezimatû de perinile aşedate de a lungulû zidului. Patulû nu este mişcãtorû ca ale nôstre; capulû şi marginea suntû fixate în zidû; se aterne numai sãra cãnd este timpulû culcãrii; iar' peste diuã aşternutulû stã strinsû la capulû patului acoperitû cu o pãnzã lórtte subţire cu flori de mãtase, iar' restulû patului se acopere cu unû tapetû pãnã josû; pe d'asupra se aflã unû materassû (saltea) umplutû cu bumbacû şi cãptuşitû cu damascû saû cu altã stofã scumpã indianã saû turcescã.

•În fiã care camerã se aflã o sobã, care este unû felû de cãminû cu o usciorã ovalã pe unde se punû lemnele. Cãldura din sobã trece într'unulû saû doue olane, care suntû rotunde saû patrãte şi cãte odatã cu ornamente de gipsû. Tapeţerii saû alte obiecte de ornamentû nu se întrebuiţezã în Valachia, afarã de icónã care este atãrnatã la pãrete pe o bucatã de damascû saû de brocartû. Mes-cióra, dacã nu este fãcutã din vre unû lemnû rarû, este în totûde-una acoperitã cu unû tapetû şi aşedatã în colţulû camerei.

•Fiindû-cã românii nu întrebuiţezã scaune, pe lângã pereţii camerilorû se afla unû felû de bãncl cu spate acoperite cu postavû,

care numai la curte este roșu. Spatele este în destul de înalt pentru ca cine-va să se poată rezima.

«Masa se pune obișnuit în sala, care se chiamă de români *casa mare*. Cu toate acestea ori-ce casă de nobil are un fel de terasă sau de belvedere, care are o vedere delicioasă în grădină și unde se prânzesc véra la recóre. Masa séménă cu una din acele ce se află în refectoriile religioșilor; românii nu întrebunțeză mese ovale sau rotunde în mijlocul casei. Comesenii se aședă de amëndoue părțile mesei pe bănci, cari se acoperă cu tapete în casă de a fi persoane invitate. Stăpânul casei șede pe bancă; locul din capul mesei fiind rezervat dómnei sale sau pentru vre-o persoană însemnată. Albiturile de masă sunt de pânză de bumbac foarte subțire. Când se întemplă ca șervetele să nu fiă de ajuns, se pune în prejurul mesei o bucată de pânză lată ca de un cot și cu acesta se servesc fiă care. Până să se aducă bucatele la masă, comesenii vorbesc cu stăpânul casei în camera sa, unde se dă fiă căruia mătâni; după aceea se spală pe mâni și fiă care scóte haina cea lungă, pe care o pune pe umeri și mânecile sale atárnă pe spate; acesta este un act de conveniență, care se practicéză de invitați. Dacă se află vre un preot de față, dice *Talul nostru* în limba grécă sau ilirică, și după acesta bine-cuvintéză masa. Fiă care șede după regulă; după ce preotul a întins cu o bucatică de pâne în vre un fel de bucate, fiă care se închină, făcendú o reverință cátră patronul casei, și începe a mânca. Dacă în ziua aceea este vre o serbátóre mare, fiă care și dice *la mulți ani* și în cele din urmă stăpânul casei când bea cel d'întâiu pacharú cu vinú, face o asemenea urare invitaților săi. La români nu este obicei să se cêră de beutú; fiă care aștéptă până ce bea stăpânul casei și apoi cu același paharú bea toți invitații, obicei cu care anevolă se pot deprinde străinii din țerile mai civilizate.

«Mâncările lorú sunt în destul de copioase, însă nu în destul de potrivite; și aceea ce este mai rău, este că mai în totú-de-una se mánăncă recl, pentru că cuhnia este departe de casă. Românii nu mánăncă brósce, nici brósce țestóse, nici melci; cu toate acestea

În timpul nostru s'a introdus obiceiul de a se mânca meci, și acum i mănâncă cu atâta gust, mai cu sêmă în post, în câtu se trimițu soldați în grădina părinților noștri Franciscani din Tergoviște ca să caute pentru cuhnia principelui.

«După masă comesenii trecu în camera unde au luat rachiū; aci li se dă să se spele pe mâini și în gură; pentru acestu sîrșitu se întrebunțeză lighiane de aramă costorite și cu capacul perforat, după moda turcescă. Se bea apoi câte unu pacharū de vinu și se aduce cafêua dându-se ciubucū acelora, cari dorescū. În cele din urmă invitații și punu haina de desupra, mulțumescū patronului, și încalecă ducendu-se fiă care pe la casele lorū ca să dormă fiindū-că în Valachia ômenii dormu după mâncare nu numai când suntū dîlele lungi, darū și iarna. Domnii aceștia beu în destulū de bine; și vinulū de și trage la somnū dar nu îngreuiéză capulū.

«Femeile române au superstițiile lorū; așa de exemplu când se ivesce ciurma în Valachia, ele în termenū de 24 ore, torcū, țesu și cosu o cămașă de cânepă, pe care o ardū în mijloculū unei curți credendū că cu modulū acesta s'a depărtatū molima.

«Se spală copii în tote dîlele până la etatea de șapte sau optu ani; de aci înainte începū a se spala singuri. Mancele le facū o cruce nêgră cu noroiū pe frunte pentru ca să nu se deochie.

«Lêgânele nu se obiçnuescū în Valachia. Mancele culcă copii într'o pânză patrată acoperită cu postavū roșu peste care se pune salteluța, perinile și plapoma, ș.a. La fiă care colțu alū acestei pânze se află unū căpêtaiū de sfôră grôsă înfășurată cu postavū roșu; se adună cele patru căpêtaie, se înodă și se atêrnă de unū cuiū bătutū lângă patulū mâncii. Când se deștêptă copilulū, manca-lū mișcă până ce adôrme din nou.

«Politeța este practicată în casele românescl; ca să spunū adevêrulū, este o plăcere nespūsă cândū întră cine-va în acele camere, prin cari suntū imprâsciate totū felulū de erburi mirositoare, precum pelinū, rută, salvie, mîntă și altele asemeni, cari rêsândescū unū mirosū pre câtū de plăcutū pre atătū de sântosū.

«Românii detestéză obiceiulū acelorū națiunī, cari ținu în camere

vase pentru trebuințele nocturne; ei chiar Iarna esu noaptea încălziți și se ducă la locul comun, espuindu-se a se îmbolnăvi după cum se întâmplă adesea.

«Asemenea au o aversiune particulară contra obicetului de a se deschide cadavrele sau de a li se face anatomia. De aceea chirurgii veniți de curendu în țeră să fiă cu luare aminte în această privință, că-cl într'altu felu se vedu espuși a fi tratați de spurcați și nu-l mai chiamă nimeni nici chiar pentru o simplă luare de sânge.

«Românii, și în specialu femeile, cunoscū multe remedii simple, așa în câtu la casur de vre o infirmitate sciū să le întrebuințeze fără să mai chiame medicul. Cu tôte acestea persoanele prudente respecteză doctorul. Medicul principalu este foarte bine plătitu din tesaurul publicu, cu două mil reali pe anu, afară de porțiunile zilnice de carne, pâne, luminări, ceră, său, ș.a., cari se dau pentru servitorii săi, și de numeroșele daruri ce primesce din tôte părțile. Dacă vre unu nobilū se însănătoșeză curendu, medicul primesce o bună resplătire în banii și unu calu frumosu.

«Românii suntū foarte recunoscători pentru serviciile ce li se facū, mai cu sēmă de cătră străini; din contra, suntū foarte vindicativi pentru vre unu afrontu ce li se face și ultă foarte anevolă. Suntū foarte curtenitori între dēnșii, întrebându-se și dorindu-și sănătate când se întâlnescū. Când se întâlnescū doi inși, de aceeași condițiune, după ce-și stringū mâna dreptă, se îmbrățișeză, mai cu sēmă când nu s'au vėduțu de multu timpū; după aceea amēndoi se descoperū.

«Dacă se întâlnește unu superioru cu unu inferioru, celū din urmă sărută mâna superiorului, atingēndu-o de frunte. Femeile încă suntū civile și foarte respectuoșe, și după ce sărută mâna o atingū cu mânușă. Vorbescū de femeile din clasa de mijlocu, că-cl nobilele sunt foarte rezervate. Și fiindū-că vorbimū de sărutarea mânil, vomū adăogi că ori când se bate unu servitoru pentru vre o culpă, acesta după bătaia sărută mâna stăpânului său, promițēndū că pe viitorū lū va servi cu mai multă punctualitate. Am observatū că ori cândū o persōnă mai de distincțiune trece pe unde-va și află femei ședēndū, acestea se scōlă în susū spre semnū de reverință.

«Ocupațiunea cea mai ordinară a femeilor este țesutul. Argelele lor sunt în pământ și pânza este foarte îngustă, avându o lățime de abia de trei cuarțe. Din pânză se fac cămeși, pe cari le poartă lungi până la pământ și pantalonii de pânză pe cari i întrebuintează toți fără deosebire, și cu cari se culcă noaptea în toți anotimpii. Cingătoarea lor este o fâșia lată de o palmă ale căreia căpetaie sunt lucrate cu flori de mătase de diferite nuanțe. Fiă care nobilă ține sclavele sale țigance, d'impreună cu alte fete, în camera sa unde lucrează neincetată batiste, dintre cari unele sunt făcute cu flori de mătase iar' altele cu fir de aur. Asemenea obiecte se dau ca daru la vre o ocaziune solemnă sau la vre o vizită extraordinară, precum bunăoară a vre unui prelatu, cărula după ce i se dă darul i se sărută mâna. Și cu această ocaziune voi spune că femeile nu lucrează vinerea cu acul; până și catolicele născute în țară observă această deprindere supersticioasă.

«În câtu despre națiunea română în generalu, este de ajuns să trăiescă cine-va în această țară, pentru a se încredința că românii sunt înzestrați cu celu mai bunu naturalu și foarte capabili d'a reuși în toate profesiunile la cari se aplică numai să fiă maestrii. Ei sunt din fire foarte agili la călăria; îndemânați la mânuirea armelor și s'arū folosi foarte multu când arū fi instruiți în arta militară. Cătu despre alte arte mecanice ei reușesc de minune întru toate. Și însușesc ori-ce vedu, și nu este manufactură, sau de modă turcescă, sau de cele întrebuintate de noi, pe care ei să nu o imiteze îndestul de bine. Mi-aducū aminte că am vedut unu servitoru tineru din casa Cantacuzinū, care se deprinsese atât de bine să deseneze cu condeiul, în câtu desemnurile făcute de densuslū păreau gravate pe aramă. În depărtare de două mile italiene de la Târgoviște se află cuptoare pentru fabricarea sticlei; sticlele sunt îndestul de limpezi și netede cu toate că colorea lor este azurie. Se aduce sticlăria mai albă din Polonia, însă este plină de defecte astu-felu în câtu nu se pōte compara cu aceea care se fabrică în Valachia. Cu toate acestea nobili, ca și străini, cari sunt deprinși a cheltui bani mulți, se aprovizionează cu cristaluri de diferite calități, cari

se aducă din Veneția pe calea Constantinoplei, cum și cu sticlărit de Boemia, cari se aducă de neguțătorii de două ori pe an de la Lipsca d'impreună cu alte mărfuri.

•Ca să reviu la ingenioasa capacitate a românilor, țin să spun, că ei știu să imiteze ori ce fel de manufactură nu atât de moda turcască cât de cea italiană, germană, francesă, ș. a. Am vădută săpături atât în lemn, cât și în aramă, pentru trebuințele tipografiei, ală căreia director e în timpul meu era Monseniorele Antimă, arhiepiscopu mitropolitu ală Valachiei, giorgianu de naționalitate, care de și cădută în sclaviă în copilăria sa, totuși întrebuițându cu cea mai ingenioasă industriă acele talente cu cari fusese dotat de celă Prea Înaltu, știu să ajungă la acelă gradă supremă de demnitate eclesiastică în Valachia. Vomă vedă mai la urmă cum și-a perdută scaunul, și eu credă că lectorele nu va pută să citescă fără să lăcremeze tragicul și funestulă sfrșițu ală acelui demn și virtuosu arhiepiscopu.

•Tipografia care există în mănăstirea arhiepiscopatului său la mitropolia Valachiei are frumoșe și bune caractere arabice, grece, române și ilirice. Tipografii suntă de națiune română, învățați de persoane, cari și ele învățaseră arta tipografică de la menționatulă arhiepiscopu. Între alte opere, cari în ziua de astăzi s'au tipărită în Valachia suntă și următoarele :

Vechiulă și noulă testamentă, tradusă în românesce de doi frați nobili români din familia Greceanu. Tipărirea acestel opere s'a începută la 1688 în timpul domniei lui Șerbanu Cantacuzin și s'a terminată în zilele principelui Constantinu Brancoveanu.

Epistole și Evangeliă pentru trebuința bisericeii, tipărite în limba română.

Psaltirea în limba ilirică și cea română.

Antifone, tropare și imnuri pentru totă anulă, tipărite mai întâiu în ilirică și apoi în grecesce.

Diferite cărți de *Orațiuni*, în grecesce și românesce.

Alexandria sau istoria lui Alexandru Macedonă, în românesce.

Maximele orientalilor traduse în italiană din cea franceză de mine însu-mi, apoi traduse în grecesce și în românesce.

Deosebite *Panegirice* în lauda sântului Ștefanu și a sântului Constantinu.

Istoria judaică, în limba grécă de Alexandru Mavrocordatú.

III.

Școale; — Educațiunea; — Moravurile; — Imbrăcăminte. — Causese stării sociale și economice a țeraniloră cătră sfirșitulă celui de alú treilea pătrărú alú seculului alú optú-spre-șecesele.

Trecuseră aprópe trei pătrare de seculú de când Del Chiaro visitase România și până la sosirea lui Raicevicí. Cetindú cele scrise alátú de unulú câtú și de celú-l-altú cu privire la starea nóstră culturală, socială și economică, m'amú încredințatú că relațiunile lui Raicevicí merită de a fi cunoscute, cu lóte că vorbesce mai despre aceleasú lucruri ca și predecesorulú seú. M'amú decisú ca să estragú acéstă parte din cartea lui Raicevicí, mai cu semnă pentru că autorulú acesta este după mine unú observatorú distinsú, unú omú versatú în cestiunile economice și sociale, și observațiunile sale suntú alátăea documente prețioșe pentru noi români.

«Limba română fusese înlocuită în vechime cu cea slavă pentru celebrarea oficiului divinú. Nicí preoți, nicí poporulú nu înșelegeau acéstă limbă străină. Principele Constantinú Mavrocordatú introduse limba română în biserică. Frați Greceanu au tradusú biblia în limba națională. În multe biserici, în cari oficiéză călugări greci, liturgia se face în limba grécă. În Bucuresci și Iași se află unú seminarú pentru preoți și alte școale publice; profesorii suntú greci; invêță gramatica și esplică logica lui Aristotele. Se află în școale unú profesore de limba latină și franceză; cea din urmă este fórte la modă și suntú chiar dómne, cari o vorbescú.

«În Bucuresci se află o tipografiă grécă și română înființată la începutulă acestui seculú de cătră unú arhiepiscopú de națiune

grecu. Téscurile suntu întrebuintate pentru a tipări cărți de liturgiá.

«Ori ce altá sectá saú religiune este toleratá și póte sá-și eserciteze publicú funcțiunile sale sacre. În Valachia se aflá deosebite mónastiri de franciscani observanți, cari depindú de episcopulú de la Nicopoli în Bulgaria. În Bucuresci se mai aflá o bisericá luteraná și sinagoga ebreilorú. Aceștia fiindú fórte numeroși, áu dobénditú volá sá facá sinagoge în mai multe locuri.

«În starea actualá a Europei creștine, o parte buná a educațiunii publice este în mâna clerului. Clerulú în Dacia fiindú ignorantú este firescú, ca poporulú sá nu fiá luminatú. Afará de acésta opresiunea face pe ómeni bânuitori și prin urmare pentru a nu fi înșelați se facú înșelátori. Fugú câtú potú de muncá, fiindú-cá sciú din experiență, cá cu câtú áu mai multú cu atâtú trebuie sá contribuiescá mai multú. De aci vine cá locuitorii nu se aplicá la nici o industriá nouá și neîngrijescú chiar și pe cea mai necesará, adicá agricultura. De altá parte pámentulú este atâtú de roditorú în câtú cu puținá ostenelá 'și procurá cele necesarii pentru susținere. Tóte artele mecanice suntu saú în mâna țiganilorú saú a străinilorú din localitățile vecine care le esercitezá cu folosú fiindú-cá se bucurá mai adesea de o mai mare protecțiune de câtú pámenteni.

«Deveniți leneși din cauza împrejurárilor, suntu îndiferenți până și în aceea ce privesce hrana lorú. Ei preferá fáina de porumbú fiindú-cá le vine mai ușorú sá facá o mămăligá de câtú sá dospescá și sá cócá pânea de grúu. Obicinuitú locuitorii mánancá mămăligá cu sare, ori cu lapte și cu brânzá prospétá, ori cu pesce sáratú, mánicare, care le place fórte multú fiindú-cá le face postá de vinú și de rachiú. Este invederatú, cá unú astú-felú de regimú și cu întrebuintarea nemoderatá a femeilorú, la cari se daú din copiláriá, trebuie sá slábescá și sá enerveze corpulú. Mulțimea serbátorilorú contribuesce multú la desvoltarea trândáviei; trândávia conduce la vițuri vátámátóre și rușinóse.

«Locuitorii de la câmpú suntu în generalú mai mici, mai debili și tráiescú mai puținú de câtú cei de la munte. La acésta contribuesce aerulú care este mai puținú sánátosú, apele mari, locuințele în pá-

mântu, vecsațiunile guvernului și ale turcilor trecători, la carl suntū mai espuși, și mai pre susū de tôte bólele venerice, carl suntū fórtē imprăsciate. La munte se află ómenī făcuți bine și cu fața sánătósă, tarl și curagioși. Le place vênátórea și atacă cu curagiū celū mai selbaticū ursū din Carpați, și în generalū tráiescū multū. Locuitorii din Banatulū Craiovei suntū reputați ca bravi și s'au distinsū, sub numele de voluntari románi în tôte cele din urmă resbele dintre turci, austriaci și ruși. Unū călugărū din celebra mōnastire de la Argeșū a fostū celū d'ántaiū, care a luatū armele în favórea rușilorū în resbelulū trecutū.

•Îmbrăcăminteá ordináră a românilorū este unū cortelū saū șubă de dimiă albă, și itari lungi, de aceeași stofă, lucrată de femeile lorū. Capulū și-lū acoperū cu o căciulă de pele de mielū. Munteniī pórtă o glugă de pánură care le servesce pentru a-și pástra merindele și pentru a-și acoperi capulū când plóă. Iarna cămpeniī pórtă unū cojocū de pele de óie și munteniī sarici, carl suntū fórtē bune pentru a-l pázi de frigū. Le place fórtē multū foculū; chiar vera când cālétórescū nóptea, facū unū focū mare în mijloculū cămpulū saū în pădure și se culcă împrejurū. Este fórtē adevératū, că chiar în nopțile de veră timpulū este în destulū de rece pentru a avé trebuință de focū. Afarā de acésta foculū curăță atmosfera și gonesce țințariī și alte insecte.

•Femeile muncescū mai multū de câtū bărbații și țesū pánură și pânză pentru trebuințele familiei. Portulū lorū ordinárū este fórtē simplu și consistă dintr'o cămașă grósă de inū, unū briū încinsū pe lângă șele, o zavelcă dinapoi și câte o dată ceva dinainte. Femeile māritate au fața tristă și obosită; fetele suntū mai vesele și le place sã se orneze cu flori și sã jóce. Mamele îngrijescū fórtē multū de pudórea fetelorū, considerándū ca o mare desonóre, ca ele sã-și pierdă virginitatea și în asemenea casū sã fiã trimise de cătră soții lorū la casa părințilorū.

•Nobilimea nu primesce, în generalū, o educațiune mai distinsă. Casele lorū suntū pline de sclavi și sclave țigani, carl facū tôte serviciile domestice, precum bucátari, vizitiī, pánari, croitorī ș. a. Ți-

ganii suntu rasa cea mai vilă și cea mai murdară din câte se află în Europa; hoții, malițioși, și aplicați la libertinagiū din vârsta cea mai fragedă. Este învederatū că unū copilū crescutū între asemenea omeni nu pōte dobândi nici sentimente generose, nici principii înalte.

«Fiindū-că limba grēcă se vorbește la Curtea principilorū, părinții caută călugări greci, cărora le încredințeză instrucțiunea copiilorū lorū. În ambele provincii se află o mulțime de asemenea călugări, cari nu facū onōre stării eclesiastice prin moravurile lorū. Am cunoscutū mulți bătrâni tenaci, cari voindū să păstreze vechile moravuri, n'au vroitu să vorbescă nici o dată grecesce.

«Limba națională este o amestecătură de latină și slavă; spre exemplu dīcu : *bună vremea Domnule; sluga dumitale; vremeu și sluga suntu cuvinte slave.*

«Acestei națiuni și mai alesū valachilorū, le placū multū balurile, prânzurile tumultuoase și petrecerile. Omenii gravi și înaintați în vârstă jōcă și abusēză de bētură cu ocaziunea serbărilorū și nunțiilorū, cari se facū la Curte. Le placū jocurile de norocū și spectaculele. Multe din deprinderile lorū se asemēnă cu ale vecinilorū unguri și polaci, și după cum dīce Del Chiaro aveau mai mare generositate și magnificență; însă lucrurile s'au schimbatū de când această națiune este dominată de greci, cari și-au pusū tōtă silința pentru a o apesa și a distruge ori ce sēmēnță de virtute pentru ca să pōtă domni cu mai multă facilitate. Inamiciițele între boeri se nascū când se facū schimbări în funcțiunile publice; atunci facū totū ce le este cu puțință pentru a se discredită unil pe alții, și acesta se petrece chiar între aceia cari suntu rude; însă pe dată ce funcțiunile suntu împărțite, iarăși devinū amici ca și mai înainte.

«Galanteria domnesce multū între dōmne; le place vieța oțioasă și-și petrecū tōtă dīua făcēndu-și visite. De altă parte nu se află țēră unde omenii să murmură mai puținū; trebuie ca scandalulū să fiă prea mare pentru ca să se vorbescă de dēnsulū. În poporū există multă desfrēnare. Tōte tavernele suntu locuri de prostituțiune.

«Lucsulū în îmbrăcăminte este escesivū în ambe sexele, și ruina caselorū provine dintr'acesta. La Nascerea Domnului, la Pasci, la

Adormire, ori-ce dămnă se înoiesce. Vesmintele, cari suntă saū de stofe de India, de șaluri de Cașemirū îmblănite cu zibeline, saū cu alte blăni prețioșe de Rusia, și cusute pe la incheieturi cu firū saū broderii de Viena, costă până la trei mil de fiorini.

•Masa lorū este abundentă, însă nu gustosă. Le place să aibă invitații mulți și cine vine la ora mesii este primitū bine.

•În vechime ómenii mergeau călare și dómnele într'unū felū de trăsura suspendată numită *Radvan* și care se mai întrebuintează și acum pentru călătoritū. Astăđi s'a introdusū trásurile de Viena și se întrecū care de care să aibă mai frumoșe. Luxulū are trebuință de arte, și pămėntenii neavėndū dibăcia cerută pentru a le practica, s'aū aședatū în țeră mulți străini din Transilvania, cari vėndū scumpū manufacturile lorū.

•În casele lorū suntū mai multū meschinii de câtū magnifici, și acėsta nu dóră pentru că n'arū voi să fie câtū de luxoși, însă fiindū-că se temū de a deștepta aviditatea și spiritulū de răpire alū turcilorū. Barbarii aceștia și facū o plăcere de a distruge ori-ce lucru și de a vedē unū satū întregū ardėndū. După resbelulū trecutū nu se mai vedeau de câtū urmele tuturilor moșilororū însemnate de la cāmpū, moșii, cari cu puțin anii mai înainte se aflaū într'o stare de înflorire. Nenorocii locuitorii a unei țeri atātū de frumoșe, meritați cu dreptū considerațiunea ori cărei ființe simțitóre și umană și mai cu sēmă ale aceluia, care a trăitū atāți ani între voi și care făcėndu-și o plăcere și o datoriă de a lucra în totū-d'a-una spre folosulū vostru, a meritatū gratitudinea vóstră.

•După câtū potū eū să judecū, aflu, că tóte vițiile acestei națiuni derivěză de la unū guvernū mai multū de câtū despoticu și de la o educațiune fórte rea. Suntū incredințatū că dacă poporulū acesta arū avē unū suveranū dreptū, luminatū și umanū, în puținū timpū s'arū schimba cu totulū și arū rivalisa cu națiunile cele mai culte.

•Unū guvernū vițiosū și apēsătorū aduce după sine mil de desordine și ori-cine are nenorocirea să trăiēcă subt unū asemenea jugū i simte efectele. Nenorocii cultivatorii romāni îndatorati în fiă ce momentū să scótă punga pentru a plăti contribuțiunile și dările cele

grele puse asupra totu felul de produciune, sunt nevoiti sa alerge la aceia cari au bani. De tema batalei si a inchisorei cum si rapierea, de catre crudul implinitoru, a plugului si boiloru, singurii sofi ai oboselei loru si mijloculu de a-si dobandi subsistenta, i face ca nu se gandescu, nu cercetaza cu ce conditiuni li se imprumuta banii.

«Ca sa alba cai-va lei se indatoraza si cedaza cu anticipatiune tote produsele, ce astepta sa culaga in anul acela, granele ce au seminat, via ce au cultivat, cera produsă de albinele lor, lana oilor, vitelul, manzul, nimic nu mai este alu lor; ori ce productu de abia apuca sa-lu vedă cultivatorii si trece in manile nesatiiosului creditoru. Principii impun cele mai mari ingreunari cand este aproape sa se cocă semnaturile, si nu lasa țraniloru timpul sa le vinda de tema, ca nu cum-va sa intrebuinteze pentru alta nevoia banii ce prindu pe bucate. In același timpu neguțatorii greci si epirofi se arata cu sacii plini de bani si cutreiera satele pentru ca sa ajute pe cei intrebuintati, cercetaza cantitatea productelor si dupa acesta anticipaza banii fia caruia, fixandu un pretu forte micu. Daca piatra sau ori-ce alta imprejurare climatica inșela așteptarea cultivatorulu, si cantitatea bucatelor nu coresponde cu suma baniloru primiti, acesta ramane datoru pentru anul viitoru. Daca peste anu dau peste densulu alte nevoi, cultivatorulu se duce la neguțatoru pentru a-l da bani, indatorindu-se sa plateasca cu cameta atatu datoria cea veche, catu si pe cea noua. Intr'unu cuventu cultivatorulu ajunge in puțini ani adusu in stare sa muncesca si sa asudeze tota viețsa sa pentru alii, ramaindu-I din produsele sale abia cu ce sa se hraneasca. (1)

«Inainte de resbelulu trecutulu turcii de dincolo de Dunare deveniseră printr'unu astu-felulu de comertiu stapani peste cele douē provincii. Sub pretextulu de a-si scoate datoriile se aseadau in casele datorniciloru, intrebuintandu dupa voia persoanele si merindele lor.

«Starea cultivatoriloru este inasprita si prin pozitiunea loru fața

(1) Lasu pe cetitoru sa judece daca starea de astazi a țraniloru a luat mare prefacere in comparatiune cu aceea descrisa de Raicevic.

cu proprietarii. Ambele principate au păstrat servitudinea până la anul 1744. Constantin Mavrocordat desființă șerbia pentru folosul său, fără să acordeze noilor liberați un teren în proprietate, lucru ce se putea face cu multă înlesnire, dacă operațiunile sale ar fi fost povățuite după dreptate și după rațiune.

«Ambele provincii aveau atunci terenuri imense, care aparțineau principilor, și cele mai puțin populate; și în loc să le dea favoriților, după cum a făcut el și urmașii săi, ar fi trebuit să le împartă cultivatorilor, care sunt foarte puțini în proporțiune cu întinderea moșiilor. Cu modul acesta sau că și proprietarii moșiilor ar fi făcut totu asemenea, sau se vedeau expuși să fie părăsiți de toți colonii lor, care s'ar fi dus să primescă pământurile, ce li se dăruia de principe. Altu-fel libertatea acordată este imaginară și agricultorul silit să cultiveze pământu străin și să împartă cu proprietarul rodul ostenelelor sale, acestu din urmă asigurat despre subsistența sa, nu-și dă nici o trudă ca să facă pământul să producă mai mult, cade în trândăvia, se amestecă în intrigile de la curte, și plin de idei de avariție și de opresiune caută să dobândească autoritate pentru a pute să vecseze și mai mult pe nenorocitul cultivatoru alu pământurilor sale.

«În starea actuală de lucruri numărul proprietarilor, lăsându la o parte mănăstirile, care posedă a treia parte din cele două țeri, este foarte restrinsu, astu-fel, că dacă ar fi sub unu guvern justu, boerii ar deveni în puținu timpu cei mai avuți particulari din Europa.»

În țerile noastre se vede că vânătoarea pasiona pe domni și pe cei mari, ca și în cele-lalte staturi. Cantemir tratându despre vânăutul Domnilor se exprimă cu multă asprime cătră aceștia :

«Iară fiindu-că Domniul mai în urmă au pășitu peste măsură și întru acestu lucru, și bieților țerani, care locuiau în câmpii și în pădurile acelea, care erau cu îndemănare pentru vânătu, de abia le lasă numai atâta vreme, câtu le era trebuință pentru agonisirea hranei lor, și pentru aceea de multe ori s'au și stârnitu rescole. Și osebitu de acesta, au mai luatu sēma omenii cei înțelepți cum-că Domniul, care erau cu totulu plecați vânătulul, lenevia și trebile țerei,

lăsându-le cu totul numai asupra sfetnicilor lor; iară vremea, care era rinduită pentru trebile acestea, o chieltuiau numai la aceste sburdări. Pentru aceea Domniul cel din urmă a socotit paguba acésta și a pus măsură și vreme desfătării acestela întru acestu chip în câtu nici țeranul nu este asuprit până întru atâta nici Domniul nu sunt lipsiți de acésta desfătare.

Se vede că vânătorile domnesci apăsau prea multu asupra țeranilor de ore-ce istoricul Moldovei ne spune că din acésta cauză s'a stărnit până și rescóle.

La urmă se rindui se pentru vânătorile acestea ȕilele cele mai apropiate de posturi. La asemenea vânătorii domnesci luau parte tóte brésele, boerii, ostașii, maziții și neguțatorii, precum și mai multe mil de țeran din satele cele mai învecinate; aceștia intrau prin codri și goniau hiarále. La câmpia vânătorii încungiurau pădurea, unii cu câni, alții cu mreji sau plase, iară țeranii goniau vânătu cu chiote.

Vânătorii erau resplătiți pentru fiă care hiară vânăta : celui ce vena un iepure i se da 25 de aspri, pentru o vulpe 60, pentru un mistreț un taler, pentru un urs un galben și pentru o căprioară sau ciută 80 de aspri.

Vânătu se aducea parte la cuhnea domnescă, iar restul se împărția pe la boeri și la înalții funcționari ai óstii. Vulpile, lupii, urșii, mâțele selbatiche, pe cari Cantemir le numesce hiare necurate, se dăruiau paicilor, adică servitorilor domnesci.

Domniul mai făcea și alte vânătorii afară de cele patru timpuri ale anului când sunt posturi. La asemenea casuri se strungea locuitorii, căci nimeni nu putea să opréscă pe domni a face acésta.

IV.

Locnitorii Moldovei. — Boerii. — Neghătorii. — Țeranii.

Dimitrie Cantemir, care a tractat cu atâta iscusință toate cestiunile privitoare la starea Moldovei pe timpul se, a consacrat mai multe capitule din scrierea sa locuitorilor acestei țeri. Boerii fiind în capul afacerilor și omeni cel mai cu influință după Domn, este firesc ca scriitorul să le acorde întâietatea în descrierea sa.

Plecându de la descălecătore, Cantemir întemeiază originea boerilor din timpul lui Dragoș pe faptul că întâiul domn al Moldovei a dat boerii nu acelora, cari aveau nume de nem, ci acelora, cari se deosibeau prin vitejia și cu credința lor, puindu-i în funcțiunile politice și militare. Cu aceștia a început boeria moldovenească, adică cu omeni din toate breslele românești.

«Mai târziu, dice Cantemir, risipindu-se Crăia Sârbilor și a Bulgarilor, și scaunul Grecilor cădendu sub stăpînire străină, multe nemuri boeresti din cele mai de frunte ale norodelor acestora, s'au trasu la Moldova la locul cel de obște pentru scăpare, de pe vremea aceea, și prin purtările lor cele cu credință, au dobândit slavă și boeria.»

Osebitu de sârb, bulgari și greci s'au mai pripășitu prin Moldova familii tătărăști, cari creștinându-se au ajunsu în funcțiuni politice și militare trecendu-se între boerii de baștină.

În fine pre lângă acestea s'au mai alipitu și greci țarigrădeni și alte nemuri ajunse în stare boerescă în Moldova. «Iară după aceea, mai alesu în véculu trecut, încependu-se a se trimite de la Țarigradu Domn în Moldova, și aceștia până când erau țarigrădeni, și cumperau robi Cerchezi și Avasești. Și după ce i slujia pre dênșii robii aceștia multă vreme cu credință, i puneau pe la dregătoriile Curții domnești, și după aceea încă și în starea boerescă.»

În cele din urmă primindu-se în serviciurile boeresti câte-va ne-

muri leșesci, asemenea familii au intrat și densele în rîndul celor boeresci.

Așa dară, afară de familiile curat românesce boerite în timpul lui Dragoșu și mai pe urmă, după timp și după împrejurări s'au strecurat între boerii *muștinași* și alții din diferitele némuri menționate mai sus.

Totă brésla boerescă era împărțită ierarchicesce în patru stări compuse din boerii de frunte, din curteni, ómenii al curții, din călărași și din rézeashi. Rézeashi sau moșnenii erau cel din urmă între boerii; ei nu aveau vecini, adică locuitorii săteni, și locuia câte mai multe familii în sate lucrându-și ei singuri moșiile sau cu ajutorul servitorilor.

Cantemirú dá o listă de familiile boeresci din Moldova și între care trece și pe a sa cu observațiunea că este d'origine tatărăscă din Crimeea.

Înălțarea la diferite trepte ale boeriei se făcea în urma unui noviciatú chiar pentru tinerii din némulú celú mai de frunte. Pentru acestú sfîrșitú boerii celú mai mic și dau copii să slujescă la boerii celú mari, cari i însărcinau să servescă la masă, deprindendu-se în timpú de trei ani cu *obiceiurile curții și cu năravuri împodobite*. Odată ajunsú aci, acești tineri erau puși între *slugile* Divanului celú mare, celú micú și la spătărie. Treptatú acești feciori de boerii se înălțau până la starea întăia boerescă.

Se pare că brésla boerescă scăpătase pe timpulú lui Cantemirú de óre-ce elú ne spune că adăogându-se mândria și șărăcia, boerii credendu-se înjosiți dacă arú sluji pe la alți boerii mai mari, căutau să ajungă prin mijlocirile rudeniilor și altele. Acesta a înlesnitú intrarea între boerii a totú felulú de ómenii despre cari lată cum vorbesce Cantemirú :

•Și pentru că starea acestă (boerescă), este ca și o resadniță a ocărmuirii, din care obiceinuesce a se plini numérulú boerilorú celorú mari, pentru aceea nici se póte spune, ce felú de *neómenii* ajungú la cele mai înalte trepte ale boeriei. Și acestă este pricina pentru care de multe óri se află între boerii celú mari ómenii trufași, semeți și

mânioși, și nu numai fără de nici o știință pentru ocârmuirea trelilor obștil, ci încă și cu totul fără de năravuri bune, și fără de viețuire cinstită, la cari nimic nu se găsește vrednic de laudă, fără numai acel fel de bunătate, ce este la vre unul dăruită din fire, care nu are ajutor pe din afară nici cu un fel de creștere».

Ni se pare firesc a conchide că această stare a unei părți însemnate din boerime nu numai că nu s'a îmbunit mai pre urmă, dară s'a înrăit prin năvălirea grecilor țarigrădeni și alte nămur, despre a cărora înrăurire vătămătoare asupra nămului nostru, vorbesc cu atât adevăr și căldură scriitorii ca Raicevicl.

Trecendă la cel-l-alti locuitorii ai Moldovei, Cantemiră se miră de mulțimea nămurilor, cari locuiau în această țară. «Căci osebită de Moldoveni, ai cărora moși s'au întorsă din Maramureșu, mai locuiau între dănsa și Greci, Alvanii, Sărbii, Bulgarii, Leși, Cazaci, Ruși, Unguri, Nemți, Armeni, Evrei și țigani cel roditori».

Dintre aceste nămur Grecii, Alvanii și Sărbii, trăiau în totă libertatea; ei se îndeletniceau, care cu neguțătoria, care cu slujitorii la Domniă. Nemții, Leși și Cazaci erau puțin; ei erau sau ostași sau servitorii la curte. Armenii nu se bucurau de aceeași favore; ei erau supuși ca și cel-l-alti neguțători să plătescă biru la Domniă. Ebreii erau asemenea supuși și plăteau anual un bir mai mare de câtă cel de obște. Ei se îndeletniceau numai cu comerțul și cu cărcumăritul; puteau să-și facă sinagogi numai de lemn. Ungurii și Rușii erau țeranii boeresci. Țiganii erau împrăsciați în totă Moldova și fiă care boeră avea robii cel puțin câte-va sălașe. Ei se îndeletniceau, ca și astăzi, cu meseria zlătăriei și a ferăriei, și se deosibiau prin trândăvia și furțisagă.

În Iași și alte țarguri se află și comercianții turci; aceștia n'aveau voiă să cumpere moșii nici să-și clădescă casă sau gēmiă.

Vorbindă despre adevărații Moldoveni, Cantemiră ne spune că osebită de stările boeresci, cel-l-alti locuitorii unii suntă țergoveții, iară alții țeranii. Cel d'antăiu erau supuși numai Domniei căreia plăteau dările și puteau să se ocupe cu orice lucrări.

Se vede că disprețul ce-lu avea strămoșii noștri romanii pentru

negoțu 'lă moșteniseră și Moldovenii de ore ce Cantemiră scrie următoarele :

«Iară neguțătorii suntă pré puținii din Moldoveni, pentru că Moldovanului din fire este născută mândria, saă ca să dîcū mai bine lenea. Căci ei ori ce neguțătoriiă socotescū că este lucru de rușine, osebitū numai de neguțătoriiă cu pâne (grăū), care o facū ei pre moșiile lorū. Și eū socotescū că acēsta este pricina cea mai mare de se găsescū prea puținii din moldovenii tērgoveșii bogașii. și căci este în țēră neconținū lipsă de bani, măcarū de se și trecū preste hotarū afară mai multe lucruri de cātū cele ce se aducū în lăuntru. Căci neguțătorii cei străini, turcii, jidovii, armenii și grecii, cari se dîcū gelēpi, aū apucatū în mână lōtă neguțătoriiă Moldovei, din pricina lenevirii patrioșilorō noștri, și turme întregi de dobitoce micii și marii, pre cari le cumpēră din Moldova cu puținū prețū, le ducū pre la Stambulū și pre la alte cetăți și acolo le vendū cu prețū îndoitū și întreitū. Înșă fiindū-că aceștia cei mai bogașii nu aū voiă să fiă cu moșii și cu case statorniciii în Moldova, pentru aceea banii cei mai mulții se petrecū afară din țēră, iară preste Dunăre înapoi vinū prea puținii și de abia suntū cu indetulare pentru plățirea birului și ale altorū cheltueli turcesci.»

Așa dară înstrăinarea comerțului din mânilorō românilorō datēză de aprōpe doi secolii; de pe atuncii însufla tēmă bărbașilorō cugetătorii. (1)

Vorbindū despre țērani, Cantemiră spune că aceștia nu suntū Moldovenii curașii și că de felulū lorū suntū rușii saū ardelenii din cei veniiți cu Dragoșū. Româniii veniiți cu Dragoșū socotindū-se boerii ca unii ce se trāgeaū de la Romani, și creșendū, că nu este cuviinciosū să lucreze boerū la boerū, aū nevoitū pe următorii celui d'ântăiū Domnū alū Moldovei să aducă și locuitorii străini din țērile

(1) Din nefericire înstrăinarea comerțului și a industriei a făcutū progresū mare nu numai în Moldova dară și în Muntenia. Dincolo de Milcovū totū traficulū este în mânilorō ebreilorō; dincōci, pe lângă dēnsii se mai adaugă grecii, bulgarii și alte nēmuri. Acēstă stare este forțe îngrijitōre pentru viitorulū României.

vecine. În sprijinul vederilor sale Cantemirul aduce și numirea de *vecin* ce purtau țeranii.

Neputându a mă rosti în cunoștință de lucru asupra celor susținute de Cantemirul cu privire la origina țeranilor, mă voiu mărgini a reproduce descrierea ce face acestu autoru despre starea țeranilor din timpulul său :

«Acesti țeranii toți, ori și din ce limbă aru fi, suntu foarte aspru asupra cu munca stăpânilor lor. Căci lucrul nu le este lor aședat cu hotărîre, ci numai singur în voia stăpânului stă câte zile să-l lucreze ei; iară banii sau dobitocele lor, nu pôte el să le ia cu sila. Și agonisându-și țeranul câtu de multă bogăția, stăpânul său nu pôte să ia nici o para dintr'însa; iară luându-o el cu sila, atunci judecata 'lă șilesce să i-o de înapoi. Însă voind el să-l facă strîmbătate, lă bate atăt de multu, până cându țeranul de bună voia i dă ceea ce cere el. Iară ca să-l omore, 'lă popresce pravila, și întemplantu-se cu vre unu chipu ca să-l omore, atunci nu numai stăpânul acela se judecă la mörte, ci încă și femeia și copiii celui ucis se slobozesc cu pace. Pentru că nici nu are putere asupra vieții sau a morții unu Moldovan fără numai singur Domnia. Iară să vîndă vre unu boerul pre țeranul său, are voia, însă nu afară din satul întru care s'a născut; și dacă voiesce să-și vîndă totă moșia împreună cu țeranii, i se dă voia.»

Birul ce plăteau țeranii nu avea nici unu nume nici se stringea la timp hotărît. Suma cu care erau impuși atërna de voia Domnului.

Cantemirul impută țeranilor lenevirea și trîndăvia; ei se mulțumiau să adune în jitnițile lor numai atăt câtu socotiau că le era de ajuns până la pânea cea nouă. Norocul lor era că pământul fiindu foarte roditor de și arau și semănau puțin, totuși făceau produse multe. În anul de lipsă aceia, cari nu avea proviziuni erau expuși să möră de sörme. Dacă avea țeranii una sau două vaci socotiau că le este de ajuns pentru familia lor. Acela care avea două-deci de stupi, din venitul lor putea să-și plătescă birul pentru anul întregu, mai cu sēmă în anul priincoși prisăcilor;

atunci unu stupu da șapte roiuri și la relezatū de la toți se lua câte doue și mai multe oca de miere, carl se vindeau cu o rublă fiă care oca.

Țeranil de la munte aveaū oi, mlere și pome cu indestulare; iară cei de la câmpū pâne (grău) boi și cai. Suferiaū fôrte multū sătenil megiași cu tătari, căci aceștia năvăleau prin sate, prădaū ce găsiaū și adese ori luaū și locuitoril cu dênșil, pe cari i vindeau la Țari-gradū trecându-i de ruși.

Totă țărănimea din Moldova trăia sub același regimū, afară de locuitoril din ținuturile Câmpu-Lungū, Vrancea și Tigheciu. Locuitoril din aceste ținuturi erau liberi, nesupuși la nici unū boierū. Ei plătēu o dare de bună voia pe fiă care anū Domniei. La casū ca Domnulū să le cēră mai multū de cātū erau învoiți, ei se împotri-veau și erau lăsați în pace.

Câmpu-Lungulū, din ținutulū Sucevei, se compunea din cinci-spre-dece sate. Fiă care satū și avea obiceiurile și judecătīle sale deosebite. Locuitoril se indeletniceau numai cu păstoria oilorū de ore ce nu aveaū țerinil prin munții unde se aflau.

A doa localitate privilegiată era Vrancea din ținutulū Putnei, compusă din doue-spre-dece sate cu 2000 de case. Și Vrâncenil erau păstori; ca și Câmpulungenil și avēu pravilele saū obiceiurile lorū.

Alū treilea era Tigheciulū din ținutulū Fălciilorū, unū codru vestitū despre hotarulū tătarilorū de Bugécū. Locuitoril erau călăreți și numărulū lorū se urca la 8000 odinioră, iară mai târđiū scăduse la 2000. Tighecenil treceau de cei mai viteji între Moldovenil, de unde și proverbulū lorū : «Cinci tătari de Crimū plătescū mai multū de cātū dece de Bugécū; și cinci Moldovenil biruescū pre dece tătari de Crimū, iară cinci Codrenil, adică Tighecenil, batū pe dece Moldovenil.»

V.

Clima României. — Productele naturale ale pământului — animale, — păsări, — pesci, — minerale, — metale. — Exploatațiunea sării.

Raicevicul consacrăză câte-va rënduri climei României. Dacă pe timpulă acela s'arü fi făcutü observațiuni meteorologice sünü incre-dințatü că amü fi pututü constata öre care deosebire între clima de atunci și cea de astăzi a țerei nöstre. Fiindü demonstrată influența pădurilorü asupra climei, este învederatü că despădurindu-se țera în timpü de mai bine de unü seculü, a trebuitü ca acësta să facä sä se resimțä și clima.

Învățatulü călelorü observëzä că de și ambele Principate sünü situate apröpe între 44 și 48 grade de latitudine, totuși iernele sünü lungi, și obicnuitü förte aspre, mai cu semä de la 20 Decembre până pe la 20 Februarie; cu töte acestea clima Moldovei este mai asprä de câtü a Valachiei; anotimpurile nu sünü atâtü de regulate; ploile sünü mai dese și zäpada mai mare. Vântulü de nordü contribuesce la înäsprirea climei, fiindü-cä țera nefiindü adäpostită des-pre acëstä parte, crivățulü aduce gerulü din părțile nordice ale Europei.

Obicnuitü iarna se manține frigulü între 10 și 15 grade Reaumur; cu töte acestea în 1779 cădëndü zäpadä pușină în Valachia, termometrulü căduse în mai multe zile din Ianuarie la 20 grade Reaumur sub zero. Raicevicul observä că apele din pușurile cele mai adânci înghiețaserä și Dunärea până la șese urme adâncime (1).

Primävara, care începe în Aprilie, este förte frumösä; în Iunie bate vântulü despre sudü-vestü, care aduce plöi dese, vätämätöre grâne-lorü, furtuni, tunete, fulgere și träsnete.

(1) De căți-va ani gerulü este cu trei și patru grade mai aspru de câtü celü observätü de Raicevicul; astü-felü în 1880 Ianuarie, termometrulü a căcutü la apröpe 29 grade centigrade. Cu privire la înghiețarea apei în föntäni, observațiunea lui Raicevicul este greșită.

Când căldura este timpuriă vara și bate vântul de sud, Dunărea și toate rurile vinu mar și ocazionază inecăciuni teribile. Aceea ce ar fi o nenorocire în țările cultivate și populate, nu îngrijesce aici pe nimeni, fiindcă se află pământul în destul și populațiune puțină (1).

Căldura este foarte mare în Iulie și August; nopțile sunt însă răcoroase și chiar reci. În Septembrie timpul este ploios; în Octobrie și jumătate Noembrie, este timpul cel mai frumos; temperatura este potolită și plăcută, cerul senin. Criveliul prevestește iarna; el aduce zăpada, care ajunge la o grosime de patru urme. Gerul face să crepe pământul întocmai ca pe timpul când este căldura mare.

Aerul este foarte bun și locuitorii dormu totă vara afară. Nu se cunosc mai nici o bolă cronică, afară de febrele bilose și intermitente, cari nu sunt atât de vălămătoare. Cu toate acestea locuitorii, mai cu seamă în Valachia sunt deja bătrâni la 60 de ani; puțini ajungu la 70 de ani.

Apa de beutu este foarte bună. În Moldova apa de Prutu este cea mai sănătoasă. În Valachia unele ape de munte producă gușătura. Locuitorii din județul Argeșu sunt mai cu deosebire supuși acestei infirmități.

Amatorul de vânătoare, dice Del Chiaro, 'și potu satisface gustul, de ore ce în totă țera se află totu felul de animale sălbatice, urși, lupi, vulpi, cerbi, căprioare, capre, iepuri, ș.a., precum și totu felul de

(1) *Lejeune*, traducătorul lui Raicevič în 1822, fostu profesore alu principelui Moldovei, face în această privință nota următoare : «În țările unde agricultura este încurajată și unde omul pôte să se bucure în pace de rodele muncii sale, populațiunea nu lipsesce. Într'aceste țeri, din contra, țeranul supărat în lucrările sale, sciindu mai dinainte, că produsul muncii sale va înavuți castele privilegiate, devine nepăsătoru pen'ru succesul lucrărilor sale, nu face nici o întreprindere fructuoasă alu căreia produsu ar pute să-I fiă disputat și, mulțumit cu unu traiu câtu se pôte de cumpătat dobândit prin mi de desgusturi, zace în vechile deprinderi, se dă lenevirii, și adesea beției; și dacă pământul strămoșiloru s'el, de parte de a se ameliora în mâinile sale, nu se deteriorază, cuvântul este că după vechile obiceiuri, țeranul 'și face de a transmite urmașiloru s'el moștenirea în starea în care a primit-o. Acesta este sorta s'ermanului cultivatoru din aceste doue roditoare provincii».

Acestea erau rezultatele domniei fanarioșilor!

paseri. Scriitorul italian dăce că a observat cu multă curiositate, că berzele cari sosesc primăvara se rotesc în aer, ca cum ar vî să revizuiască localitatea alăasă de dăensele pentru a înculba. După unŭ timpŭ ore care berzele se despartŭ cîte o pãreche, se lasă prin sate și începŭ a-și face culburile pe virfurile caselorŭ, dacă nu află culbulŭ în care aŭ înpuiatŭ anulŭ precedentŭ. Este lucru demnŭ de observatŭ, aceea ce elŭ însuși a vëdŭtŭ în mai multe rînduri, adică că barza aruncă afară din culbŭ unulŭ din puil sêi pe dată ce a eșitŭ din ghióce; iar pe cel-l'altŭ i cresce cu multă îngrijire până ce începŭ să sbóre. În Septembrie berzele plécă pentru a petrece iarna într'o climă mai caldă.

Țăranil aŭ povestitŭ lui Del Chiaro că de odată cu berzele plécă și rondunelele și când aceste din urmă suntŭ oboșite și nu mai potŭ sbura. se punŭ pe spînarea berzelorŭ până ce se mai odihnescŭ.

Venatulŭ se bucură de cea mai mare linisce din partea românilorŭ.

Raicevici dă mai multe amănunte asupra fiarelorŭ care se găscŭ în țără. Elŭ raportează că în munți se află mulțime de mistreți, urși, cerbi și capre negre; iar la câmpia se găscŭ căprioare, vulpi, lupi și mai cu sēmă iepuri. În fîă care anŭ țăranil din Valachia prindŭ până la 300 mil de iepuri, iar cei din Moldova 200 de mil. Vênătórea se face când este zăpada mare cu ogari învêțați la gonitŭ. Țăranil de și parŭ sficioși, suntŭ fôrte îndrăsneți; atacă urșil fără nici o sfiială, pe cari țiganil se pricepŭ a-i imblândi și a-i deprinde să jöce.

În păduril se află mulțime de porci sêlbătăciți care și aducŭ la fãptură cu mistreții, însă carnea lorŭ este albă și mai gustosă. (1)

Vênătórea era odinióră una din petrecerile cele mai căutate de Domnil țerei și de cătră inalți demnitari. Se vede că acéstă distracțiune devenise asupritóre pentru țăranil de ore ce a provocatŭ chiar rěscóle. Iată cum se rostesc Cantemirŭ în acéstă privință :

(1) Din norocire pentru agricultură alătŭ mistrețul cãtŭ și porcil domesticil sêlbătăciți, aŭ mai dispãrutŭ din pădurile nóstre. cu tótă pãrerea de rēu a vênătorilorŭ. Asemenea s'aŭ rãritŭ caprele negre, cerbil și urșil. Cãprioarele aŭ peritŭ mai cu totulŭ din pădurile de pe câmpă și chiar de prin lucurile colinóse. Cele mai multe trăiescŭ la munte.

«Dupre cum toți Domnii pământului obișnuiesc a iubi vânatul, asemenea 'lă iubesc și Domnii Moldovei forte. . . .

«Însă fiindcă Domnii mai în urmă au pășit preste măsură și întru acestu lucru, și bieților țeranii cari locuiau în câmpii și în pădurile acelea, cari erau cu îndemănare pentru vânat, de abia le lăsa numai atâta vreme câtă le era de trebuință pentru agonisirea hranei lor, și pentru aceea de multe ori s'au stărnit rescole. Și osebitu de acesta, au mai luat sēma omeni ceii înțelepți, cum că Domnii cari erau cu totul plecați vânatului, leneviau și trebile țerei, lăsându-le cu totul numai asupra sfetnicilor lor, și vremea, care era rînduită pentru trebile acestea o chiețuiau numai la aceste sburdări. Pentru aceea Domnii ceii din urmă au socotit paguba acesta și au pus măsură și vreme desfătării aceștia întru acestu chip, în câtă nici țeranul nu este asuprit până întru atâta, nici Domnii nu sunt lipsiți de această desfătare.

«Ei au rînduit pentru acestu lucru dilațele cele ce sunt aproape de posturile cele aședate de Biserica răsăritului. La care vreme se adună la acestu vânat domnescu toate breslele, boierii, ostașii, maziții și neguțătorii împreună și cu vre o câte-va mil de țeranii din satele din prejur, cari intră prin codri și gonesc hărăle. Iară de câtră câmpu despre toate părțile cuprind marginile pădurilor vânătorii, unii cu câni, iară alții cu mreji, și întru acestu chip fără de osteneală mare prind hărăle, pe care le gonesc țeranii cu chioțele lor. Și pentru deșteptarea sârguinții vânătorilor au rînduit Domnii câte un bacșișu sciut pentru fișce care hără vânată : celui ce vinéză unu iepure i se dă 25 de aspri (1), pentru o vulpe 60 ; pentru unu rîmătoru sēlbaticu unu talerū, pentru unu ursu unu galbenū și pentru o ciută 80 de aspri.

«După isprăvirea vânatului se aduc hărăle cele curate o parte în cuhnea domnescă, iară cea-laltă parte se împărțesce pe la boierii și pre la dregătorii ostii ; iară pre cele necurate , vulpi, lupi, urși, mățe selbatice și alte hăre, cari mai sunt prin codrii Moldovei, le

(1) Se înțeleg aspri a fi doi la o para, sau precum i-au țis mai pe urmă leițcaii.

lasă paiciloră, sau slugiloră domnesci, cari nu-și scotă loră-și puțină folosă.» (1)

Mulțime de paseri populăză pădurile și câmpiile, între altele găinuși, poternice, prepelițe, dropi. Clorile, cari facă stricăctune semănăturiloră, incuibăză prin clopotnițele bisericiloră și prin casele mari. Țeraniți spre a le speria, omără câte-va și le spânzură prin semănturi. Barza este respectată ca pasere auguriă. În pădurile din Banatulă Craiovei se află găini de Numidia și fasanți. Becați și becaține cum și tôte soțurile de paseri aflătore în Europa trăiescū în această țeră. Pe bălțile mari și pe Dunăre trăiescū paseri de apă, precum : lebede, gâsce selbatice, califari ș.a.

Mulțimea privighetoriloră, dice Raicevici, ar face să se creďă, că pădurile din aceste țeri suntă loculă loră natală. Autorulă italiană în entusiasmulă său consacreză melodiosulă cântărețulă ală păduriloră năstre rîndurile următore :

«Privighetorile din Valachia suntă cele mai căutate pentru dulceta cânteculă loră. În realitate nu pôte fi plăcere mai mare de câtă a se afla cine-va năptea în una din aceste păduri în Maiă și în Iunie, atunci când luna lucedesce : maiestatea stejariiloră, cari producă o umbră confusă ; susurulă foiloră loră produsă de ună vântășoră plăcută și care pare că se unesce cu suavele concerte ale privighetoriloră ; murmurulă unei ape curgătore ; resfringerea rațeloră lunare asupra undeloră sau asupra unui iază ; o singurătate depălină ; liniscea sufletesă ce simte cine-va în asemenea circumstanțe, înfățișeză scena cea mai surprindătore ce pôte oferi vaga și simpla natură, și pôte unulă din acele puține și rari minute de fericire, ce este permisă muritoriloră să guste și care nu se pôte afla în spectaculele publice.» (2)

Pesci se află în abundență. În isvărele și părătele de la munte se găsescū păstrăvi mulți, loștrițe, și alți pesci. Dunărea, care este ună isvoră nesfirșită de pesci, cuprinde cegă, nisetru, morună din care se scotă icrele negre. În Iunie trece în susulă Dunării ună felă

(1) Dimitrie Cantemir, *Scrisărea Moldovei*. 1825. Mănăstirea Nămțului.

(2) Raicevici, *op. cit.*

de pește care sémână cu aringii; afumată are aceeași aparință și gustă ca și densusul (1).

Dacă în vecinătatea satelor se află vre o vale și isvóre sau păreie, se face o iezătură cu parți de stejară, cu fascine și cu pământă și cu modulă acesta se formeză ună iază, la capetulă căruia se construiesce și o móră de măcinat. Se aruncă pește în iază și după trei ani se înmulțesce și se face mare. De și peștele este efțină totuși ună iază aduce venită de la o mie până la două mii de fiorini (2).

Bróscele țestóse suntă căutate. După ce se prindă se păstrează în anume gropi unde se nutrescă cu carne de capră până cătră finitulă lui Septembrie; atunci se pună în saci și se espedieză în Germania fără nici o hrană, și în acéstă stare petrecă iarna întregă.

Locustele, cari au ocaționat și ocaționeză încă din când în când perderi însemnate pusținându-ne grănele, erau ună adevératū flagelū înainte vreme fiindă-că apăreau fórte desū în țeră. Lasū pe Raicevici să povestescă impresiunea ce i-a lăsată aceste teribile insecte.

«Pare că ar fi o fatalitate că oră ce țeri cătră cari natura a fostă darnică să aibă a îndura vre o amărăciune pe lângă dulcetéa folositoriloră sale producțiunii. Locustele, cari năvălescă în fiă care ană în aceste bogate și roditóre provincii se potă chieră ună adevératū flagelū. Pe unde trecă aceste insecte se înegresce câmpulă, nu mai rămănu holde și când sbóră sémână a nori negri, cari întunecă lumina sórelui. Când cadă peste holde facă ună sgomotū ca o imensă turmă de capre. Odată trecute în ambele provincii, locustele staū mai mulți ani până atunci când trecă peste Dunăre sau peste Carpați în Transilvania unde guvernulă pune regimente întregi să le distrugă cu tunuri și cu focă.

«Locustele și îngropă ouele în pământū tómnă. Primăvara pe dată ce începe a se încălđi învieză aceste oue și pare că s'arū mișca pământulă când locustele cele mici începū să umble spre a se

(1) Raicevici vorbesce de scrumbia de Dunăre, care în adevérū sémână fórte multă cu aringii pescuiri în mare.

(2) Adică, 2,200 pînă la 4,400 lei, în moneta de astăzi.

«hrăni. Când suntă micl țeranil le adună cu sacil, le pună în șan-
«țuril unde le acopere cu paie, căroră le pună focă. Ciorile și sturđil
«incă le daă gónă și cu tóte acestea este cu neputința de a le stérpi
«cu desăvârșire.

«Orl de unde s'ară trage locustele se pare însă că din Siria trecă
«în Asia-Mică; de acolo în Cubană și în Tartaria Mică, de unde
«negreșitū că trecă în Moldova și în Valachia. Este de notatū că
«mersul progresivū alū locustelorū în aceste țeri este obiclnuitū
«cătră Dunăre, peste care trecă când bate unū ventū mare. Dacă
«se întemplă să se schimbe vântulū când trecă, locustele cadū tóte
«în apă, căci atâtū suntū de multe în câtū nu se potū întorce. De
«acea se și întemplă adesea că țermuril mării Negre suntū plinl
«de locuste innecate» (1).

Vorbindū despre natura pământulū României Raicevici dice, că
póte nu se află pământū în Europa, care să cuprindă atâta nitru,
(silitră) ca acele alū acestorū douē provincii. Cantemirū ne spune
că silitra se fabriccă peste totū loculū pentru că pământulū Moldo-
vei este negru și silitriciosū. Amēndoi autoril aū dreptate; pămēn-
tulū țerei nóstre, și cu osebite pămēnturile negre, cuprindū silitră
și acestul elementū mineralū dătorescū în parte, că suntū atâtū de
roditóre.

Autorulū italianū cercetândū, care ar fi causa formațiunei nitrulū,
se întrebă dacă acestă substanță se dătoresce mulțimei de vite, caril
pascū în tóte părțile, orl este depusă de zăpadă, saū că provine din
vreo însușire particulară a pământulū. A trebuitū ca pământulū
României să hrănescă pe timpulū acela unū numărū prea însemnatū
de vite pentru ca Raicevici să fie condusū a le atribui formațiunea
nitrulū. Elū ne spune că în Moldova, mai cu sēmă în vecinătatea
Nistrulū în apropierea de Soroca, se fabriccă o mare cătățime de
acestă sare. Lucrătoril lū-aū incredințatū că acolo unde se face silitră
se vedū rămășițe de staule, aceea ce probcă că odinióră trăiseră în
prējma loculū mulțime de vite.

(1) Raicevici, *op. cit.*

Principele Moldovei era îndatorat să trimită în fiă care anu la Constantinopole 20 de mił ocale de nitru. Ebreii leșesci esportaū asemenea multă silitră prin contrabandă schimbând'o cu rachiu.

Păcura naturală, negră și roșă se afla în abundență și se strîngea săpându-se o grópă de câte-va urme în apropiere de isvórele de păcură. Dacă se întempla ca păcura să fiă amestecată cu apă, se turna în hărdaie și păcura, care sta d'asupra se strîngea cu unū căușu de lemnū.

Păcura roșă se întrebuiņa, ca și astăđl, pentru a unge osiele și rótele la care, pentru a vindeca vitele de deosebite bóle, și pentru a lumina în curțile boeresci.

Isvórele de păcură suntū pentru Raicevici, cu multă dreptate, semne ca în acele locuri se află cārboni fosili după cum se află și în vecinătatea ocnelorū de sare.

Particularii i-au arătatū bucăți de cārbone găsiți în sare și ambră galbenă adunată de prin văi.

Ajungēndū la Carpați atātū Del Chiaro cātū și Raicevici admiră înălțimea și frumuseța lorū. Înălțimea lorū este mare; vērfulile suntū acoperite în totū-de-una cu zăpadă, care se topesce rareori în Iulie și Augustū. Ca să ajungi de la cāmpia la pasurile, cari trecū în Transilvania trebuie să mergi cu calulū o đi și jumătate de vară.

Bucegii atragū atențiunea lui Del Chiaro; ne spune că suntū fórtē multū celebrați de poporulū românū. Citēzā muntele Leaota, Pietrosulū, muntele lui Craiu; și în trecātū pomenesce și de Istrița.

Cantemirū pune în fruntea munțilorū Moldovei pe vestitulū Cēhlău, alū căruia mijlocū este neconținutū acoperitū cu zăpada, iar vērfulū lui nu este atātū ca cātū ar socoti cine-va. Din pisculū lui care se înalță în forma unū turnū, curge unū părēu limpede, care după ce trece peste stānci se versă în Tazlău.

Pentru a da o idee despre înălțimea Cēhlăului, Cantemirū spune că acestū munte se vede fórtē bine după ce apune sórele tocmai de la Akerman, de și această cetate este în depártare de 60 de ore.

Munții Romāniei coprindū metale prețioșe și metale de rindū. Dacă

până astăzi sta în îngropate adânc în sinul pământului, este de temă ca să nu se descepte lăcomia turcilor (1).

Pentru a învedera că munții noștri cuprind aur, Del Chiaro ne spune că în fiă care an, cam apröpe de serbătörea Nascerii Domnului, comunitatea țiganilor din Valachia este îndatorată să aducă prin ipelul drept tribut o cătățime de 15 libre de aur, adunată din nisipul riului Argeș. Țiganii mai dau o libră de aur și Armașului ca suprintendent. Acest aur trebuie să valoreze doi reali dramul. La casă ca țiganii să nu potă să adune cătățimea de aur mai sus arătată, sunt nevoiți să cumpere aceea ce lipsește; dacă din potrivă se întemplă să adune aur mai mult, prisosul rēnâne pe sēma lor.

Pe timpul lui Raicevic țiganii erau îndatorați ca fiă care să de o drachmă (2) de aur la tesaurul principelui.

Cantemiră atribue necăutarea minelor în trecut lipsei de băiași și indestulării Domnilor; iar în timpul seü o impută lăcomiei sciute a turcilor. Elü ne spune că päretele, cari curg din Carpați dovedesc cum-că munții noștri cuprind aur. Albia pärelelor fiind îngustă când plöă sau când se topesce omētulü, se revarsă și după ce se retrage apa rēmanē pe unde a ajuns vērșătura nisce nisip, în care se găsește mulțime de grăunți de celü mai curat aur. Țiganii adună nisipul și curățindu-lü scot atätü aur în câtü pot să aducă în fiă care an la Domniă în locü de birü câte 1600 dramuri de aur.

Peyssonel ne spune, că în Valachia se află mine de aur însă nu se deschisese nici una până în timpul seü fiindü-că guvernulü nu autorisa esplotațiunea metalelor prețiose. Pe timpul domniei lui Mihailü Racovița (1741) unü boerü avutü și puternicü, anume Dudescu,

(1) Del Chiaro, *op. cit.*

Raicevic, *op. cit.*

Ambii autori încredințază că de temă Turcilor nu se dechideă mine de aur și de argint. Faptulü pöte fi adevărat pentru atunci; dar cum vomü justifica înăintea viitorimii neîngrijirea de astăzi pentru cercetarea și esplotarea minelor? Döră celü puțin de vre-o 20 de ani, nu avemü să ne mai tememü de nimeni, și totuși n'amü făcutü unü pas înăinte.

(2) Drachma este a optă parte dintr'o uncă.

a căruia familie s'a distinsu foarte multu în țără, puindu unu germanu să exploateze o carieră de pătră, acesta descoperi o vână de auru în destulă de bogată. Dudescu dete volă germanului să facă cercetări mai departe, și rezultatul fu foarte mulțumitoru. Spionii informară pe principe despre acēsta, și elu în urma unu sfatū ținutū cu boerii, la care lua parte și Dudescu, spuindu-le despre esplotarea aurului, fără a numi pe boerulū, sfatulū hotărâi să se invite colegulū lorū, ca să inceteze ori ce lucrare.

Vechiulū consulū francesū pe lângă chanulū tartarilorū din Crimea, spune, că se găsescū în țără și mărgăritare; s'aū scosū mai multe dintr'unū lacū care se află la ore care depărtare de Bucuresci în spre Câmpulungū. I s'a arătatū mai multe din acele mărgăritare lucrare, cari reușiseră foarte bine, de și se păreaū inferiōre mărgăritarelorū orientale (1).

Del Chiaro ne incredințeză că minele de aramă suntū considerabile și că loculū unde se află aceste mine se chiamă *Madan*, cuvântū turcescū, care însemneză în limbile italiană și francesă minieră. Același autorū spune că pe drumulū, care merge de la Brădiceni la Târgoviște se vedū mine de ferū (2).

Esplotarea minelorū de sare era foarte desvoltată acum aprōpe doue vécuri, de ore ce Del Chiaro ne spune, că se aprovionau cu sare din România tōte țerile de dincolo de Dunăre. Valachia esporta sare în Bulgaria, Serbia, parte din Bosnia; iară Moldova îndestula mai cu semă Polonia meridională.

Ocnele din care se estrageă cea mai mare cătățime de sare erau Romniculū (Ocnele mari), Telega, Slăniculū și Ocnele din ținutulū Bacăului, în apropiere de tērgulū Troțușulū. Despre aceste din urmă Cantemirū ne spune, că suntū foarte bogate de sare, și nu aū trebuință de nici o măestriă pentru a fi destupate, de ore ce sâpândū pământulū la doi coți de adâncime, se găsește sare curată și stre-

(1) Peyssonel. *Traité sur le commerce de la mer Noire*. Paris M.D.CCLXXXVII (1787).

(2) N'amū pututū afla nici unū satū cu numele de Brădiceni în Dâmbovița. Comuna Brădiceni există în Gorjū, plaiulū Valcanū. Probabilū că saū este o erōre de nume, saū că vechia numire a satului s'a schimbatū după timpū

vătătoare ca cristalul. Aceste ocne, dice istoricul Moldovei, n'au sfârșit, măcar că lucrează într'insele sute de omeni. Se exploatau ocnele cu artă, căci în totu locul unde se tăiau drobit cei mari de sare se lăsa stâlpi, ca să suțină pământul boltiturilor, și să potă să se înainteze cu exploatarea.

Se mai afla și în alte locuri ocne de acestea, însă Domnii n'au îngăduit ca să fiă destupate de temă, ca nu cum-va scoțându-se prea multă sare să nu-i scadă prețul.

Lucrătorii din ocne erau, ca și astăzi, sau omeni liberi, cari exercitau această meserie din tată în fiu, sau vinovații pedepsiți de domni la muncă silnică; și unii și alții se vedu după față că nu sunt sănătoși; ei nu trăiesc multă (1).

Raicevici dă ore cari desluciri asupra modului de exploatare din timpul său. Ocnele se săpau foarte adâncu. Lucrătorii făceau pentru fiă care ocnă două guri, una perpendiculară și alta oblică. În cea d'ântăiu se puneă la ore care adâncime un grătaru de feru, pe care ardea focul neprecurmatu, pentru ca să curețe și să primenescă aerul din lăuntrul ocnei. Pe gura cea oblică eșiau lucrătorii afară.

Ca să exploateze sarea minerii făceau bolte vaste susținute de pilastri și construite cu multă măestrie. La întemplantare ca lucrătorii să de peste vre unu isvoru de apă, atunci părăsiau ocna, ne mai putându să lucreze. Lucrătorii povestiau lui Raicevici că sunt prevestiți despre acesta cu o di și două înainte printr'unu murmuru particularu.

Lucrătorii au încredințat pe Raicevici că cu timpul apa, care curge în ocne se preface în sare; că acesta este adevăratu, adaugă elu, o probéză oșele, ferestralele și alte unelte întrebuințate de oșni, ce se găseșc în sare. Și Cantemiru ne spune că boltele se umplu în atâtu cu sare în două-șeci de ani, în câtu nici că se cunosce, că a fostu vre odată exploatate. În această sare se găseșc

(1) Del Chiaro observă că atunci când principele voescă să fiă mai clementu cătră vinovații, cari meritau mörtea, puneă să li se taie urechile și-i condamna la ocnă. Acestu felu de supliciu crede autorul italianu, că este același pe care-lu întrebuințau romanii și care se numea *ad metalla*.

câte-odată pesci, cari nu se deosibescă de pescii, cari crescă prin părțile din prejură.

Lucrulă acesta nu se pôte atribui, celă puțină în mare parte, de câtă evaporățiunii apeloră, ce se stringă în ocnă. Evaporându-se apa se depune sare pe locă și cu timpulă stratulă cresce în atâtă în câtă umple golulă ocnei (1).

VI.

Economia rurală în secululă ală optă-spre-ducelea. — Sistemulă de cultură. —

Plante cultivate : cereale, — verdețuri, — plante industriale, — viile,
— pometurile. — Pădurile.

Economia rurală a Romăniei era întemelată pe crescerea și înmulțirea viteloră. Cu păsciuni întinse și bogate; cu o populațiune mică, era foarte firescă să se practiceze sistemulă de cultură păstorulă mixtulă, dându-se întâietate păstoriei asupra plugăriei.

Raicevicul scriindă despre animalele domestice aflate în țeră, spune că ele constituiescă avuțiia principală a locuitoriloră și ramura de comerțiu cea mai importantă.

Pe timpulă seă se află numal în Muntenia patru miliōne de vite mărunte, adică oi și capre: multe vite cornute, din cari se esportaă nu numal în țerile vecine, dară până și în Silesia ca la 11 mil de capete. Cal se află mulți, mai cu sēmă în Moldova unde fiă care boeră ținea câte 100 și 200 de țepe. Acestă țeră, cu tōte prohibițiunile Porțiil, esporta numal în Polonia până la 20,000 de cal (2).

(1) Lucrătoril din ocne se împartă astăđi după lucrarea ce facă în *ciocănași*, aceia cari taie sarea cu ciocanulă și o debităză în drobi; — *măglași*, lucrătoril cari scotă sarea afară din ocnă; — *stolaril*, acela cari deschidă tavanulă ocnei; — *gurași* sau *guraril*, cari îngrijescă manegiurile cu cari se scōte sarea; — *duralmi*, argațiil însărcinați cu îngrijirea cailoră ocnei.

(2) Raicevicul, *op. cit.*

Astăđi nu sciă dacă se voră fi aflândă în tōtă țera cinci miliōne de vite mărunte; adică după mai bine de ună vécă avemă atâtea oi și capre câtă avea Muntenia pe timpulă acela.

Că avemă mai puține vite cornute de câtă atunci, niciă pôte fi îndotală. În câtă despre cal, scimă cu tōți că nu numal că nu esportămă, dar aducemă din afară.

Cultura păstorală mixtă era practică cu multă inteligență și îngrijire. Același scriitorul ne face cunoscut, că pământurile cultivate, se semănau unu anu cu grâu; se lăsaū nesemēnate unu altu anu și apoi se întorceaū și se semănaū cu grâu, cu orđū, ori cu porumbū. Pe alocurea în locurile noi, de carī se aflaū îndestule fiindū-că se lăsaū multe terenuri necultivate, se puneā în anulū întâiū varzā, care se făceaū fōrte mare, saū castraveți, și după acela se semēna alte plante.

Cu această metodā, observā cu multā dreptate Raicevici, nu numai că se mai slăbește pământulū, fiindū fōrte grasū, de ore ce este verginū, darā se stărpescū și burufenile vătămētoare grāului ⁽¹⁾.

Ambele țeri produceaū totū felulū de grāue și de legumī; cele mai căutate erau : grāulū, orđulū, porumbulū, mazārea, bobulū, linteā ș. a.

Grāulū celū mai bunū se semēnā tōmna, iarā celū mai de rindū primāvara, și numai în casulū când tōmnele fiindū prea ploiose, saū când înghețā de timpuriū, nu se puteā semēna grāu de tōmnā. Arătura se făcea cu șese bol și fōrte adāncā.

Grāulū de tōmnā, dacā timpulū era priinciosū, cresceā de la 18 până la 24 centimetri până ce ningeā. Zāpada mare era privită ca fōrte priinciosā pentru grāu. În Martie se lua zāpada, și prin Iunie se și secera grāulū. Treferatulū se făcea cu caț, și după ce se vēn-tura grāulū se puneā în gropi unde se păstra mai mulți ani.

Cu tōte că în Moldova recoltele erau mai întēmplătoare fiindū clima mai rece, totuși se produceā de ajunsū pentru ca să rēmāte și pentru esportățione grāu multū.

Grāulū romānescū însușa cele mai bune cualitățī pentru panifica-

(1) Astū-felū darā strămoși nostri de și aveaū pământul de ajunsū; de și locurile erau grase, de ore ce cele mai multe erau vergine. Iarā cele-l-alte odihnite cine scie călī ani, totuși se îngrijaū să nu sărăcescă pământulū; lū lăsaū să se odihnescā, și ca să-lū curețe de burieni cultivaū plante prășitoare. Cam totū astū-felū s'a urmatū până mai acumū trei-șeci saū patru-șeci de ani. De o dată însă s'a datū culturei cerealelorū o importanță afarā din cale; s'aū spartū fēnețele și pāsciunile; pământulū nu s'a mai lāsātū să resufe; iar rezultatulū unei atarī procedāri este împușnarea considerabilā a vitelorū și sărācirea pământului. Cu voia, fără de voia va trebui să ne întōrcemū inapoi, adică să reintroducemū sistemul de culturā păstorală mixtū; iarā pe unde va fi cu putință să se îngrașe locurile.

ține; ținea locul de mijloc între grâul roșu și tare și între grâul alb și făinos. Se observase că grâul păstrat în gropi nu era bun pentru sămânță.

Porumbul, introdus de curând în Muntenia și Moldavia, după cum ne spune Raicevic, (1) se sămăna primăvara și era foarte căutat de țerani, fiindcă recolta sa înfățișa multă siguranță, și pentru că producea hrană multă, atât pentru oameni cât și pentru vite.

Ștuleții de porumb, se păstra în păture sau porumbare făcute de nulele și aședate pe furci în apropiere de casă. Grăunțele se curătau cu mâna pentru măcinat (2).

Cantemir ne spune că mălatul (melul) crește foarte frumos în țera de jos. Țeranii au proverbul: că mălatul în țera de jos și merele în țera de sus, nu au cójă. Ei macinau mălatul și-l făceau mămăligă; pe care o mâncau caldă mai vartosă cu unt.

Ordul produs este de o calitate și se dă cailor ca grăunțe.

Secara și ovésul, două cereale introduse de curând, se sămăna prea puțin, și acesta pentru că pământul fiind gras produce grâne mai bune (3).

Dintre plantele de grădină se cultiva între altele castraveții, pepenii verzi, pepenii galbeni și varza. Raicevic dăcă odinioară românii cunoscău numai varza, și că numai de câțiva ani s'a introdus de către grădinarii transilvăneni tot felul de verdețuri, cari nu numai că reușesc foarte bine, dară și dobândesc un gust escelent fără să se îngrăse pământul.

Același scriitor pomenesce de un fel de cartofi, cari avea gustul anghinării, (napi), și cari creșeau cu multă înlesnire. El adaugă

(1) Porumbul s'a introdus în țară în timpul lui Nicolae Mavrocordat, adică pe la anul 1716. *Del Chiaro* care venise în Muntenia pe la 1709, ne spune în scrierea sa imprimată la 1718, că porumbul se sămăna în primăvară și se culege în August; de unde urmază că această cereală era cultivată cu mai bine de 60 de ani înainte de venirea lui Raicevic.

(2) Și astăzi fetele curăță porumbul cu mâna sora la șeșătoare. Pentru cătățimi mai mari se curăță porumbul în *cașcă*, un fel de ladă de nulele, în care se pun ștuleții și se bat cu drugi de lemn. De câțiva ani s'ad introdus mașini de bătut porumbul cu abur.

(3) Chiar astăzi cultura secarei este puțin lătită, această plantă căutându-se mai cu sēmă pentru locurile nisipoase și mai sărace.

că, negreșit și celelalte soluri de cartofi despre care se vorbește atât de mult în Europa, ar fi reuși totuși atât de bine.

Din zilele lui Raicevic rezultă, că cartofii săi crumpeni nu erau încă introduși în țera noastră. Despre acesta nu trebuie să ne prindă mirarea de oare până pe la 1770, adică câți-va ani după sosirea acestui scriitor în România, cartofii nu erau încă cultivați în Franța, și se consulta facultatea de medicină din Paris dacă această plantă se poate întrebuința fără pericol pentru hrana oamenilor (1).

Legeune, traducătorul lui Raicevic, care trăise în Moldova, ne spune, că cartofii se introduseseră cam în anul 1812 de către un profesor francez; acesta îl cultivă pe moșia ce ținea în arendă. Cu toate recomandările francezului boierii nu voiau să mănânce la început cartofi; însă mai târziu i-au fost introdusi în cuhniile lor.

Fragile de grădină se cultivau cu succes, și erau escelente la mâncare.

Se semăna inul și cănepa, care reușeau foarte bine; însă țeranii cultivau puțin aceste plante preferându-le a le cumpăra din Transilvania.

Tutunul încă se cultiva în destul; însă era de calitate ordinară, din cauză că cultura nu era îndestul de îngrijită (2).

Cultura viilor și fabricațiunea vinului se pare că se făceau cu multă îngrijire chiar pe la începutul secolului al optu-spre-zecelea, de oare Del Chiaro ne spune în cartea sa, că cea mai mare parte din Transilvania se aprovizionează din Muntenia cu cele mai bune vinuri albe și roșii, care, dize simpaticul italian, sunt foarte delicate la gust și salutare pentru stomac. Totuși densusul ne spune, că orașul Pitesci este vestit pentru vinurile albe și dulci, care sunt dintre cele mai bune.

(1) Înainte de 1700, cartofii nu se introduseseră ca plantă alimentară în nici o țară din Europa, cu toate că se importase din America și se cunoștea de botanisti înainte de an. 1650. Spaniolii au adus cele două tubercule în țera lor.

(2) Legeune observă că dacă tutunul nu se cultivă cu multă îngrijire, cauza este pentru că boierii fumăză tutun turcesc, iar poporul consumă tutun din manufacturile germane, care se aduce prin Transilvania și se vinde foarte ieftin.

Peyssonel, care ne visita pe la 1759, spune că rușii cumpărau în totu anul vinuri din Moldova. Acestă beutură, ȃice scriitorul fran-cesu, este de calitate în destul de bună și crede că este superioră vinului de Bulgaria.

Raicevici, care vine mai târziu în România, vorbindu despre podgoriile noastre, ȃice că merită să fiă puse în locul d'ântăiu atât pentru întinderea ce acoperă călu și pentru escelenta calitate a vinurilor produse în cele doue principate. Acestu scriitoru ne-a lăsatu ore carl notițe prețioșe asupra culturai viiloru.

Pe atunci, ca și astăȃi, vita era cultivată pe deluri, adică în locurile cele mai priincioșe pentru cultura acestei plante. După culesu se îngropa vița și în primăvară se desgropa, se taia și se lega pe araci. Struguril erau copti în Octombrie.

Se căuta mai cu sēmă vinurile albe, de colore auria; iară cele roșil se întrebău foarte puțin. Și cu tôte că românil nu-și dau multă ostenelă pentru fabricarea și păstrarea vinațelorū, totuși, ȃice Raicevici, vinulū este atât de bunū în călu se limpedesce și este bunū de beutū după trecere de unū anū de la culesu. Elū observăză că vinulū după ce ferbe este întepătorū; iară după ce se mal invechește se îndulcesce și devine uletosū (1).

Proprietariil cel avuți aveau obiceiū să lase Iarna afară o bute mare de vinū în timp de douē sau trei nopti; după ce vinulū prindeă o cōjă de ghiață, se da cepū cu unū ferū arsū și se trăgeă inima vinului. Vinulū acesta era foarte limpede, puternicū și se păstra timpū mai îndelungatū.

Fabricațiunea pelinului era cunoscută. Acestu soiū de vinū se făceă ca și astăȃi, adică puindu-se în vinū când ferbe ore care cătățime de planta numită pelinū. Se întrebuița mal cu sēmă pentru a face pelinū vinulū roșu. Pelinulū procura vinului afară de amărăciune o colore rubiniă foarte frumōsă. Pelinulū se bucura de însușirea de a fi foarte bunū pentru stomacū.

Raicevici trece în fruntea podgoriilor Moldovei delulū Odobești-

(1) Se comparăză adesea unele vinuri albe cu uleiul de măsline; și amū auȃitū adesc-orl ȃicēndu-se despre unū vinū : *pare că este untū-de-lennū*.

loru, care după densulu, producea unu vinu asemenea cu șampania, și era foarte căutatū de cătră ruși. În Muntenia citéză viile din județulu Săcueni și cele din Rômnicu Vâlci, adică Délulu mare și Drăgășani. Este de mirare cum l-a scăpatū din vedere viile din Cotnariū foarte reputeate chiar pe timpulū acela.

Vroindū să caracterizeze calitățile vinurilorū din ambele principate, același autorū le comparéză cu vinurile produse la Frontignan (1). Elū incredințéză că aū unū gustū plăcutū, nu suntō vătămătore sănătății și chiar când bea cine-va peste măsură, nu suferē de durere de capū, după cum se întēmplă cu alte vinuri.

Învățatulū Cantemirū laudă foarte multū viile Moldovei, cari întrecū după densulu, tôte cele-l-alte bunătăți ale țerei. Produceaū de la patru până la cincī sute de vedre pe pogonū.

Între tôte viile cele mai vestite erau cele din Cotnariū, tērgulețū în ținutulū Hērlēului. Cantemirū credea vinulū de Cotnariū superiorū tuturorū vinurilorū din Europa, și chiar celū de Tocalū. Păstratū trei ani în pivniță adâncă și boltită, după cum este obiceiulū la noi în țeră, adaugă autorulū, în alū patrulea anū dobēndesce atâta putere în cătū arde ca spirtulū, și celū mai mare bețivū nu puteă să bea mai multū de trei pahare fără ca să se îmbete.

Flōrea lui era verde, și cu cătū se învechia, cu atātū se înverșia mai multū (2).

După vinulū de Cotnariū Cantemirū citéză ca cele mai bune vinurile de Huși în ținutulū Fălciului, după cari urmēză vinurile de Odobesci din ținutulū Putnei pe Milcovū, vinurile de Nicoresci, în ținutulū Tecuciului pe Siretū, și la urmă vinulū de la Greceni în ținutulū Tutovei pe Berheciū și celū de la Costesci din același ținulū.

(1) *Frontignan* este unū orășelū în Franția meridională, aprōpe de Montpellier, renumitū pentru vinurile tāmuiōse ce se producū în vecinătate.

(2) Sur les vins de la Moldavie, je n'aurais qu'un regret à exprimer, celui de ne pas connaître le cōpage auquel est dû plus particulièrement l'excellent vin de Kotnar. d'une belle couleur verte qui se fonce en vieillissant. Il peut figurer au rapport de Julien, auteur de la *Topographie de tous les vignobles*, parmi les meilleurs vins du globe. quoiqu'on lui reproche d'être capiteux; et cependant il paraît que le plant qui le fournit est productif.

Veđi : *Ampélographie universelle* par le C-te Odart.

Osebitu de aceste deluri se mai afla multe vii, cari produceau vinuri de rindu și pe cari autorulu le trece cu vederea.

Vinurile produse in Moldova nu numai ca indetulau pe locuitorii, dar erau cautate de neguțatorii ruși, leși, cazacl, ardeleni și chiar unguri.

Basarabia, până ce nu căduse in mănife turciloru, avea vii indetulu de bune; la urma însă mai remăsesea câte-va vii in ținutul Chilieii și alu Ismailulu.

Cu privire la pomii roditorii, Raicevici ne spune, ca se afla livezii intinse cu merii, perii, prunii, ciresii și nuclii.

Cu tote ca pomii nu se cauta cu ingrijire, pomele erau forte gustose și se afla nu numai in gradini, dar și prin paduri. *Merele domnesci* erau cele d'antaiu între tote pomele și dupa acestu autoru, pote ca erau cele mai deosebite in tota Europa, atat prin marimea catu și prin gustulu loru. Acestu soi de mere se pastreza bine de la unu anu la altulu și s'aru pare, ca suntu naturale loculii fiinduca suntu minunatu de bune, fara ca sa fia cultivate catu de puțin. Perele, persicile, prunele și ciresile se produceau in abundenta și erau forte gustose.

Dudulu crescea mai peste totu loculii. De curendu, spune Raicevici, se sadisera forte multii dudii pentru crescerea gandaciloru de matase, cari nu se introdusesera inca pana in timpul seii.

Cantemiruu incredintea, ca se afla padurii intregi de pomii roditorii, cari la munte cresceau de la sine, iar' la campu se altoiau și pentru aceea faceau și pome mai gustose.

In timpurile vechi Leșii cand vroiau sa merga cu oște in Moldova, diceau ca n'au trebuinta de provisiuni de ore-ce țera producea atatea pome catu aru fi ajunsu pentru oștea loru intraga.

Cu privire la starea paduriloru toți scriitorii, cari au traitu in țera noștra suntu unanimi in a constata atat inlinderea cea mare a locuriloru padurose, catu și bunatatea lemneloruu. Del Chiaro este incantatu de frumusețea loruu. Elu ne spune, ca la fia care pasu se vedu padurii din cele mai frumoșe, mai cu sema de stejari, cari suntu dispuși cu atata simetria și suntu atatu de dreptii și de curatii in

câtă se pôte vedé de la o margine la cea-l-altă a pădurii persó-
nele, carl s'arú fi ascunsú intr'insa.

Cantemirú laudă codri Moldovei. Constructorii de corábii caută
stejarii moldovenesci și incredințéză, că suntú cei mai buní pentru
construirea navelorú. În siă care anú veniaú la Galați nave nu numai
de la Constantinopole și alte porturi și cetăți după țermurile mării
Negre, ci chiar din Egiptú, și din Barbaria; aceste vase se încăr-
caú cu lemne de stejarú, de bradú și alte soiuri.

Ragusanulú Raicevicí ne spune asemenea, ca pe timpulú seú se
afláú peste totú loculú, la câmpia ca și la munte, pe văi și pe șe-
suri, păduri imense compuse din copaci mari și folositori. Și elú re-
cunósce, că stejarii erau de cea mai frumoasă specie, buní atâtú pentru
construcțiunea navelorú câtú și pentru orí-ce lucrare, pentru care se
cere unú lemnú tare și compactú. Se afláú stejarii, carl aveaú unú
diametru de două și de trei urme și de o înălțime nemésurată.

Cu totá mulțimea pădurilorú totuși locuitorii spuneaú lui Raicevicí, că
suntú păduri puține în comparațiune cu cele ce se afláú în trecutú,
și carl formaú forterețe naturale și nepétrunse pentru inamicí.

Munții erau acoperii cu brađi și alți copaci reșinoși, pe lângá
carl se mai afláú fagi, sorbi, paltini și alte esențe. În mai multe
localități din Moldova și din Banatulú Craiovei crește tissa, unú ar-
bore reșinosú nu prea mare; lemnulú seú tare și de culóre roșcatá
se priveá totú atâtú de bunú pentru mobile ca și lemnele de Ame-
rica. Țeranií făceaú din tissa butolașe și alte vase pentru păstrarea
licorilorú. Aceste vase, ȓice Raicevicí, suntú totú atâtú de bune ca
și cele de sticlá saú de fațență; iar' pentru călătoria suntú de pre-
feratú orí cărorú altora (1).

Pe lângá fabricarea vaselorú de tissa se mai practica și altá in-
dustria forestierá, adică estragerea catranului din brađi prin crestături,
în acele locuri unde nu se afláú isvóre de păcurá.

(1) Tissa, arbore reșinosú căruia botanistii i ȓicu *taxus baccata*, a devenitú în ȓilele nó-
stre o raritate. În numeroșele călătorii ce am făcutú prin deosebiți munți ai țării, de abia
amú aflatú două saú trei tisse mici în apropiere de Sinafa.

Se mai găsesú și astáđi pe alocurea de acele butolașe de lemnú de tissa, despre carl vor-
besce Raicevicí.

Raicevici prevedea că pădurile se voru împuțina fără indoială; elu atribule acéstă împuținare întrebuițării fără măsură a lemnelor pentru paveluirea orașelor; cererilor Porții cându avea trebuință să construiescă poduri peste Dunăre și esportațiunii însemnate de lemne pentru Constantinople.

În adevăr stradele Bucurescilor și ale Iașilor erau paveluite cu grindii de stejari. Cu acéstă sistemă de paveluire se consuma câtățimi însemnate de stejari, căci grindile se preinoia la cinci sau șese ani. Altă-felū podela cu grindii era foarte comodă pentru cei cari umblau pe jos, însă foarte periculoasă pentru cai, mai cu sémă când se învechia și nu era bine întreținută. (1)

Se vede că pașii turcesci cereau țerii prea multe lemne de ore-ce ajunseseră să trecă între causele, cari contribuau la împuținarea pădurilor. Raicevici ne spune, că după pacea de la 1774, turcii cereau lemne mai în totū anul pentru construirea podului de la Isaccea și pentru bărci. Comisarul turci vindeau mai în totū-de-una lemnele în folosul lor, de ore-ce nu era cu puțință să fiă trebuință de construcțiunii în fiă care anū (2).

VII.

Economia vitelor. — Predomuirea păstoriei. — Caii. — Vitele albe sau Vitele cornute. — Oile și caprele. — Rimătorii. — Albinele.

Țeră de păsciuni întinse, acoperită cu păduri nefârșite, străbătută de ape în toate părțile și populată puțin, era lucru firesc ca în România să predominescă sistemul de cultură păstorală. Păstoria a

(1) Wilkinson, care trăia în Bucuresc pe la 1814 vorbește despre podurile de lemn în cartea sa : *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*.

(2) Temerea lui Raicevici privitoare la împuținarea pădurilor s'a realizat, și din nenorocire cu prisos. De unde odinioară țera noastră trecea între cele mai păduroase și lemnele de origine românească erau căutate peste totū locul. astăzi suntem alăturați cu Franța și alte staturi mult mai populate de câtū România. După cum mergu lucrurile mi este tēmă ca, peste cât-va timp să n'ajungem a cere de la alții lemne de construcțiune.

foști temelia agriculturii române nu numai în secolul alu optu-spre-decelea dară și mai jumătate din secolul alu nouă-spre-decelea. Imprejurări despre cari nu este locul să vorbim aici, au făcutu ca păstoria să se reducă treptat până ce în timpul de față am ajuns să nu mai avem nici tôte vitele trebuincioase pentru lucrarea pământului.

Mulțimea vitelor, cari împodobeau câmpiile țerei, și bunătatea păsciunilor a impresionat pe toți străinii, cari au trăit în România. Bunul Del Chiaro ca să arete câtu este de roditor Valachia ne spune, că dintr'însa se aprovizionază până și Veneția cu cêră și boi; că turmele noastre îndestulază cu prisosă bucătaria Pa-dișahului din Constantinople; în fine că în totu anul se trimit din Transilvania în păsciunile Valachiei turme de oi, de vite cornute și de porci.

După Raicevici animalele domestice constituiau avuția principală a locuitorilor și ramura principală a comerțului lor. În Valachia mergea mai bine vitelor mărunte, oi, capre, din cari se află în anul 1786 cam la patru milioane de capete (1).

România avea nenumărate erghelii de cai; cele mai însemate prin rasa lor se află în Moldova de sus și în vecinătatea Prutului, unde creșea pe locurile uscate și înalte un fêr subțire și hrănitor. Cail moldovenesc era superior, în tôte privințele, celor din Valachia, unde creșterea acestor animale era neingrijită.

Afară de cail de rasă, ambele principate produceau mulțime de cai de rind, foarte buni pentru muncă și pentru comerț.

În Moldova fiăcare boer (ține câte 100 și 200 de tepe. Pêrul celu mai comun era negru și roib. Regimul ergheliilor era foarte rustic; tôte vêra cail erau la păsciune, și ierna se hrăneau cu fên.

Într'o erghelie se lăsa pentru fiăcare de ce tepe un armăsar. Moldovenii preferau armăsarul asiatic pentru a dobîndi dintr'înși prăsilă, care se deprindea cu tralul locului. Cail astu-fel prășiți

(1) În anul 1873 de abia se afla în tôte România cam la cinci milioane capete oi cu capre. număr foarte mic în raport cu întinderea teritoriului nostru. Astăzi nu știu dacă nu se va fi mai împuținat numărul vitelor mărunte.

erau mai sănătoși de câtu aceea, cari proveniau din armăsarii curați din Asia.

Ca făptură caii de Moldova erau în destul de mari atât pentru călăria câtu și pentru trasu; aveau o înălțime de 15 până la 16 pumni nemțesci; erau făcuți bine, luți, docili și aveau copita tare. Prusianii și austriacii i cumpărau pentru cavaleria loră ușoră (1).

Caii din Valachia erau foarte căutați nu numai de cătră oficerii nemți din Transilvania dară și de cătră comercianții din Polonia, care veneau în țără anume pentru acestu sfârșitu (2).

Cantemirū ne-a lăsatū ore cari amănunte asupra cailorū moldovenesci. Caii din partea muntelui erau mici și aveau ore care asemănare cu caii rusești; erau virtoși și traicni la muncă; aveau copitele atâtu de tari în câtu nu aveau trebuință să fiă potcoviți.

În partea câmpului caili erau mai mari, mai frumoși, potriviți la călăria, luți și traicni. Erău căutați nu numai de leși și de unguri dară și de turci, cari aveau și proverbulu că unū tēnerū persianū și unū calū moldovenescū este totu ce pōte fi mai deosebitū.

În prejurulū hotarelorū Moldovei se aflau ergh lii de cai sēlbatici, cari se deosibeau de cei domesticii numai printr'aceia că erau mai mici și aveau copitele de o palmă de late, rotunde și tari. Caii acestia se cumpărau de tătarii din Bucēgū pentru măncare și pentru serviciū. Tătarii prindeau mai adesea cai pe timpulū plotosū, gonindu-i cu chiote din tōte părțile până ce-i aduceau în mlaștine unde se înglodiau de nu mai puteau fugi; acolo erau omoriți cu suliți sau prinși de vii.

Vite cornute, boi și vaci se aflau foarte multe în ambele principate. Boii de Moldova erau mai mari și mai cărnoși de câtu cei din Valachia; se asemēnau cu cei din Ungaria, însă aveau piciorerele mai scurte și erau mai pântecoși. Se esporta mulțime de boi în-

(1) Raicevicī, *Osservazioni storiche, naturali et politiche intorno la Valachia et Moldavia*.

(2) Del Chiaro, *istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*.

Și până astăzi caili moldovenesci suut superiori celorū muntenesci. În ambele țări numărulū cailorū s'a împlinatu. În câtu astăzi nu numai esportămū dară aprovizionămū armata și caili de lucsu din Austro-Ungaria și din Rusia.

țerile vecine și mai cu sémă în Silezia. Boii cei mai buni se găseau la țiganii numiți *lingurari*; ei i vindeau câte 60 lei unul armenilor din Galiția, cari țineau moșiile cu arendă în Moldova. Armenii acestia îngrășau boii pe moșiile lor și țineau caii.

În Moldova locuitorii din partea muntelui, după arătarea lui Cantemir, aveau boii mici, iar cei de la câmpu aveau cireți mari de boi foarte frumoși. În totu anul duceau la Danțig, trecându prin țera leșescă peste 40 de mil de boi, unde-i deslăceau prin țerile învecinate (1).

Se cumpăra perechia de boi în Moldova cu câte cinci taleri nemțesci și țerna chiar cu trei taleri. Aceiași boi se deslăceau la Danțig cu câte 40 și 50 de taleri părechia (2).

Boii cei mai frumoși și mai grași se aflau pe pârău sârătu în ținutul Fălciului și pe pârău Bașeu în ținutul Cernăuțului, unde pământul cuprindându sare, țerba era foarte bună și îngrășitoare. Erau atât de multe vite în aceste locuri în câtu ajungeau locuitorilor nu numai pentru a-și îndestula trebuințe locale, dară și pentru a plăti birurile și dările cele grele, ce luau turcii de la densi.

Bivoli se țineau mai cu sémă în Valachia pentru muncă și pentru laptele bivolițelor, cari și pe atunci era renunțată pentru calitățile sale. Se afla mai cu sémă bivoli negri; însă se găsea pe alocurea și albi (3).

Oile erau una dintre avuțiile principale ale Valachiei. Pe timpul lui Raicevici se aflau, ca și astăzi, trei soluri de oi: *țigăi*, *bărsane* și *stogoșe*. Lăna țigăilor, scurtă și fină, era privită de calitatea întâiu. Carnea lor fiindu foarte escelentă, erau căutate în Turcia. Oile bărsane, cu lână lungă și aspră, erau mai pe josu de țigăi; iară stogoșele, rasa considerată ca bastardă, erau cele din urmă.

Traitul oilor era, mai fără osebite, ca și acelu din țilele noastre: trăiau mai multu afară, vëra la munte și țerna pe țerinurile Dunării. Se duceau la munte după Sântul George și se coborau în Noembre

(1) În 1879 România de abia a esportat 30,654 de boi.

(2) Talerul prusianu valorează astăzi 8 lei și 71 de bani.

(3) Raice. ici, *op. cit.*

spre Dunăre unde temperatura era mai dulce și locurile mai adăpostite. În timpul iernii oile umblau pe câmp și descoperiau ierba de zăpadă cu picioarele; iar când îngheța sau era zăpada prea mare în câtu oile nu mai puteau descoperi ierba, se duceau lângă clăile cu fenu unde ciobanii le preumblau de juru în prejur pentru ca să nu răcescă sau ca să nu le acopere zăpada (1).

Oile țigăi puteau trăi peste veră și la câmpia numai să fi fostu ținute în vecinătatea vre unei păduri sub care să se umbrască și să fi avut apă bună. Din contră bărsanele trebuiau duse cu orice prețu la munte fiindu că la câmpia periau de căldură.

Proprietarii turmelor de oi păstrau mieii pentru a-i castra; iar miele pentru prăsilă. Cându se întempla ca unele din oi să facă doi miei, stăpănu lu dăruia unu pécuarulu.

Oile se tundeau după Sântulu George. O oie bărsană da patru libre de lână; țigaia da mai puțin (2).

Se mulgeau oile câtu se aflau în munte. Din lapte făceau pécuaril unu solu de brânză pentru consistență, numită *brânză albă* (3) și pe care o vindeau cășarilor, cari se aflau cu cășeriile în apropiere. Se făcea și *cașcavalu*, a căruia formă și gustu, după Raicevic, era ca alu acelula, care se fabrica în regatul Sicilielor; precum și *cașu de munte*, unu felu de brânză mai gustosă și care se ducea mai totă în Transilvania (4).

Oile erau supuse la felurite bóle însă cea mai periculósă era ocazionată de o plantă cu flórea galbenă, care crește în apele stătóre foarte căutată de aceste animale.

Peile negre erau foarte căutate pentru hărșil, din cari se făceau căciuli și se îmblănuau haîne. Pe alocurea se omorau oi borțose pentru a dobândi pelea meilor, care era privită ca de calitate superióră.

(1) Astăzi oile se duc în luna lui Maiu la munte și se cobóră după Sânta Măria mare. Probabilu că Raicevic a fostu indust. în eróre, fiindu cu neputință ca oile să stea în munte până la Noembre.

(2) Libra este egală cu aprópe jumătate de chilogramu.

(3) *Brânza albă* este cașulu dulce cum ésa din sedile.

(4) *Cașulu de munte* este brânza de burduf, care se fabricéză din cașu frământat.

Peile de rindū se argăsiău pentru a face cojōce sau se lăbăciau pentru a dobēndi meșin.

Pe timpulū acela se vindea o ôte cu unū fiorinū și jumătate; mielulū de la 12 până la 15 crucerī, iar' berbeculū bătutū de la doi până la doi fiorinī și jumătate (1).

Atunci, ca și astăđi, se aflaū relativū oi mai puține în Moldova de câtū în Valachia și lăna produsă era de calitate inferiōră. Raicevicī ne spune că țigăile duse în Moldova degeneraū și li se îngroșa lăna.

Cantemirū deosibesce trei soluri de oi în Moldova : oile de munte, oile de Soroca și oile sēlbatice. Locurile din partea despre apusū a Moldovei, cari nu se puteaū întrebuiņa pentru arătură, se lăsaū ca păschiune pentru oi, cari eraū avuņa de căpeteniă a locuitorilorū din acea parte a țerei.

Beilicciī duceaū la Constantinopole în totū anulū peste 60 de miī de oi, destinate pentru bucătăria Sultanului; turcii numiaū oile a-cestea *kivirdicā*, fiindū-că carnea lorū era privită de ântăia calitate.

Păschiunile cele mai reputate se afla în Cămpu-lungulū rusescū, pe Putila; în Cămpu-lungū moldovenescū, pe Moldova, și pe muntele Vrancea în ținutulū Putnei.

La câmpia eraū oi mai puține de câtū la munte, și mai mari; între acestea se deosebiaū oile din ținutulū Sorocei.

Sub numele de *ierbăritū* locuitorii din Valachia plăttaū principelui pentru fiă care ôte și capră 12 aspri, iar' cei din Moldova 10 aspri (2).

Acum o sulă și mai bine de ani, ca și astăđi, treceaū din Transilvania mulțime de turme de oi spre păschiunare, cu osebite în Valachia. Păstorii transilvani suferiaū multe neajunsuri, mai cu sēmă, ăice Raicevicī, când greculū Stavvaki tiranisa cele două principate.

(1) Prețuindū fiorinulū cu doi lei și 22 de bani după cursulū de astăđi, o ôte costa prin urmare 3 lei și 33 de bani, unū berbec 4 lei și 44 bani până la 5 lei și 55 bani, iar' mielulū de la 27 până la 33 de bani.

Astăđi ôiea se vinde, după localitățī, cu 10 până la 12 lei, mielulū ca 4 până la 6 lei, iar' berbeculū 12 până la 20 lei.

(2) *Aspru* sau *lăscata* se socotiaū doi pentru o pară; iar' o pară după moneda de astăđi este egală cu aprōpe unū banū.

Leulū vechiū era de 40 de parale sau 37 bani după moneda de astăđi.

În 1763 a trebuit să mijlocască chiar Curtea din Viena la Pörtă spre a dobândi unŭ firmanŭ prin care se ficsa darea de ierbăritŭ la 8 aspri pentru fiă care capŭ de vită. Cu tôte acestea principii n'au voitŭ să pună în lucrare firmanulŭ și de abia pe la 1785 con-simțiră să primescă 10 aspri de vită, după cum se plătia și în Moldova.

Afară de vitele despre cari s'a vorbitŭ se cresceau, mai cu sémă în Valachia, fórte mulți porci, cari se îngrășau cu ghindă saŭ cu porumbŭ și după aceea se esportau în Transilvania și Ungaria. Carnea de porcŭ prospătă era privită ca inferiără în comparația cu a rîmătorilorŭ din țerile mai temperate; însă afumată trecea de multŭ mai bună și se păstra mai multŭ timpŭ⁽¹⁾.

Alături cu producțiunea animală propriu dișă, vechia noastră eco-nomiă rurală număra între isvórele sale de venituri crescerea albinelorŭ. Toți scriitorii trecŭ producțiunea cerii și a mierii între cele mai prețioase și mai bogate ale ambelorŭ țeri. În timpulŭ lui Del Chiaro se aflaŭ fórte multe prisăci; ele erau aședate în locuri re-trase, adăpostite de vântŭ și unde le ajungeă sórele. Uletele saŭ ștubele cu albine se păstraŭ peste iernă în temnice, numite pe a-locurea bordete, saŭ în alte locuri ferite de frigŭ. Primăvera după mucenicŭ se scoteau afară în oricare di afară de Dumineca.

Roitulŭ albinelorŭ începeă aprópe de Rusaliŭ. Rolurile se aședau în ulete fórte simple, făcute din trunchiuri de copaci scobite, și în-nainte de a se pune albinele într'insele se stropeau cu saramură care atrage albinele. Prisăcarulŭ lăsa unŭ uletŭ să rolescă numai de trei ori pentru ca să nu slăbescă. Pe la Sânta-Maria-mică se re-tezaŭ stupii, adică se tălau fagurii lăsându-se mierea trebuinciosă pentru hrana albinelorŭ peste iernă. Dacă era iernă grea și lungă în câtŭ albinele să nu pótă eși afară de timpuriŭ, li se mai da

(1) Comerțul cu rîmători, atătŭ de vechiŭ în România, se face astăzi totŭ cu Transil-vania și Ungaria. Multime de porci trecŭ din Oltenia și se ducŭ pe piețele de la Pesta. În 1879 s'a esportatŭ 153,607 porci prețuiți 9,128,280 lei; din care sumă s'a vëndutŭ în Austro-Ingaria peste 8,701.564 lei.

miere. Ulelele se băgau în temnice pentru iernatică pe la Sântulă Dimitrie.

Locuitorii trăgeau folose însemnate din creșterea albinelor, după arătarea lui Cantemiră, fiindcă câmpiile erau peste totă loculă smăltate cu flori, care de care mai felurite și mai miroșitoare.

Dacă li s'ară fi îngăduită să păstreze toți roii, pe cari i daă albinele în toți anii, cultivatorii s'ară fi folosiți și mai multă; însă pravila țerei popriă ca ori și cine să nu țină mai mulți stupi de cătă pôte suferi loculă, ca nu cum-va îmulinădu-se afară din cale să nu valăme pe megiași.

Învățatulă Domnă ală Moldovei ne spune, că roii, cari din întem- plare se întâlneau prin vėsduhă, se răsboiauă cumplită și nu încetaă până când roitulă învinsă nu o lua la fugă. După aceea roitulă în- vingătoră năvălă în ștubeiulă celoră învinși și nu-lă părăsia până ce nu consuma totă mierea dintr'insulă. Prisăcariulă vedendă că albinele cu tôte că vină și se ducă, nu facă nici ună sporă, stropia pe acelea, cari le afla în ștubei cu apă amestecată cu cretă pisată; după aceea a doua și se ducea la megiașulă său asupra albinelor, căruia aveă prepusă, și dacă acolo vedea pete albe făcute de albine, le arătă megiașulă și i cerea împlinirea pagubei ce i s'a făcută de cătră albinele sale. (1)

După părerea lui Raicevici și a altoră scriitoră cêra produsă în țera noastră era fără îndotală cea mai frumôsă și cea mai căutată din totă Europa. Cêra din Moldova era privită întru cătă-va supe- rioră celei din Valachia, și mai cu sêmă aceea, care provenia din

(1) Cantemiră spune că albinele moldovenesci, afară de fagurii obișnuiți de miere și de cêră, mai facă ună soiă de cêră cam negră și prea miroșitoare, pe care prisăcarii o scotă de odată cu mierea și o vëndă mai scumpă pentru că miroșește ca ambra.

Acestă soiă de cêră cam negră și miroșitoare este materia numită *propolis*, o substanță resinôsă, foarte tenace, môle pe caldurile cele mari, uscată și rezistentă când este frigă. Colôrea sa variază: este albă, gălbuiă, roșcată și brună, adică cam negră; la gustă este amară, se topesce în alcoolă, în eteră și în terebentină. Odorea sa este aromatică, foarte plăcută.

Propolisulă se găsește pe la tôte închețeturile ulelelor; cu dânsulă lipsescă albinele ca- pacele faguriloră și crepăturile ștubeteloră. Ele adună această substanță de pe mugurii de plopi și a altoră copaci. Hubert ară fi constatată pentru întâia oră faptulă acesta.

ținuturile unde se află păduri de tei. Cera verde de Moldova, după autorul răgusan, este renumită pentru mirosul său cel plăcut și balsamic. Curioșii o adună și o întrebuințază ca parfum. (1)

VIII.

Comerțul Valachiei și al Moldaviei în secolul al optu-spre-zecelea. — Ochire generală. — Vămile. — Posta. — Comerțul de exportățiune. — Comerțul de importățiune.

O țară atât de cu dărniciă inzestrată cu avuții firești precum este România; o țară, care potrivit cu timpul, produceă în abundență grâne, vinuri, ceară, miere și alte produse, putea să alba unu comerțu înflorit și o industriă a sa. Așa ar fi fostu dacă avea fericirea să fiă guvernată de omeni cu dorință de înflorirea și mărirea ei; dacă nu ar fi fostu o pradă exploatată fără cruțare de cel din intru și de cătră turcii și grecii de la Constantinopole. Pre câtu timpū a ținutu domnia pământenă, domniil, celū puținū unil dintre dênșil, aveaū durere de țară și intru câtū le era cu puțință lucraū pentru înflorirea patriei; de îndată însă ce ambele principate cădură sub domnia vitregă și neomenosă a grecilor țarigradeni, ambele țeri fură reduce, după cum ȳice cu dreptū cuvântū Raicevicī, la condițiunea unei ferme sau arendi pe care Pôrta o vindeă în fiă care anū aceluta, care da mai multū. Pentru flămândil de fanarioți țerile nôtres deveniseră o mină de exploatatū, după cum fusese odinioră Peru pentru Spaniolli (2). Intrecându-se care mai de care să pună mâna pe dênsele, și încredințail că domnia lorū nu avea durată, ei nu cruțară nici unū mijlocū pentru a slei tótă averea locuitorilorū și a-i reduce în sapă de lemnū.

Trăindū sub unū astū-felū de regimū nu pôte fi mirare că țerile

(1) Astăți crescerea albinelor s'a împuținat afară din cale. Nu numai că nu se esporțeză miere și ceară, dară pentru trebuințele lōstre aducemū ceară din străinătate. Și cu tōte acestea s'arū putea cresce în proporțiune totū atata albine ca în vremurile vechi.

(2) *In somnia la Valachia et Moldavia sono il vero Peru dei Greci*, observăză Raicevicī.

atât de admirate de către străini, să nu albă nici comerțul înflorit, și industria lor să fie mărginită numai în cultivarea pământului și economia vitelor.

Și apoi, după cum observă cu multă dreptate Raicevič, pentru ca comerțul să poată înflori, este de neapărată trebuință să se aște o clasă de mijloc între proprietarii de pământ și cei avuți și între cultivatori, și ca această clasă de mijloc să fie cultivată și doritoare de a se înavuți prin comerț. În Valachia și Moldavia pe timpul acela se aflau numai două semii de oameni : de o parte boierii proprietari și călugării, iară de alta țeranii, *atâtii unii cât și alții sclavi ai unui despot, clă însuși sclavii al unui tiran.* (1)

Ori-cum ar fi fost totuși comerțul putea să fie mai înflorit dacă românii ar fi putut fi stăpâni pe produsele lor și să le poată vinde ori cu și ori când i-ar fi povățuit interesul. Nu era așa însă; guvernul turcesc pretindea că toate produsele Valachiei și Moldaviei, vite și ori-ce alte victualii, să fie păstrate pentru sine și pentru îndestularea Constantinopolului, plăindu-le cu prețul care i plăcea să fixeze (2). Din puținătatea comerțului nostru de exportățiune se vede, că mai toate produsele se expediau la Constantinopole. Acesta se învederează și din firmatele trimise de Pörtă către principii celor două țări, în cari se repeta mai în totu anul, că cele două principate erau celarele Constantinopolei.

Mult, puțin cât era comerțul nostru, se afla, după încredințarea lui Raicevič, în mâinile străinilor, și cu osebite ale grecilor veniți din Albania și Macedonia. Fărte probabil, că între neguțătorii acestia se aflau mulți arnăuți și români macedoneni. Afară de aceea mai făceau negoț românii din Transilvania, armenii și ebreii din Galiția.

Peyssonel ne spune, că pe timpul seii Lazii din Trebizonda fă-

(1) Raicevič, *Osserazioni storiche*, etc.

(2) Mi s'a spus de bătrân că chiar în secolul acesta, pe la 1815, neguțătorii turci cari veniau să cumpere vite de la țerguri, dau un preț pentru o vită și dacă țeranul nu consimțea, turcul îndea o basma pe pământ, numere bani și apoi pleca. Bietul țeran de temă, era nevoit să alerge prin țergu, după ture și să-i dea vita cu prețul ce ciuta-culă de negustor oferise.

ceaă unŭ negoțŭ importantŭ cu țerile nŭstre. În cele din urmă ei monopolizaseră mai totŭ comerciulŭ Moldovei; și până într'atâtŭ se îndulciseră în câtŭ ajunseră să se însore și să se așede în diferite părți ale principatului. «Acești străini esercitaŭ cele mai crude vecsațiuni asupra poporului; ruinaŭ pe țerani și pe tērgovei, îndatorându-i să ia bani de la dēnșii cu camătă luându-le la urmă bucatele cu prețurile, cari le plăceaŭ lorŭ. Adese ori mergeaŭ până la siluirŭ și la asasinatŭ. Suntŭ cam doue dect de ani de când principele Constantinŭ Mavrocordatŭ vroindŭ să scuture jugulŭ impusŭ de acești cuceritori Moldovei, se înțelese cu vestitulŭ Ali-Pașa-Hekim-Oglu, care era pe atunci, dacă nu mă înșelŭ, pașă la Vidinŭ sau la Babadagŭ. Reclamară împreună la Pŏrtă și dobēndiră ordine de a goni pe Lazŭ și a omori pe vinovați, luându-le bunurile. Aceste ordine fură esecutate. Persecuțiunea lorŭ fu ō imagine a Vesperelorŭ siciliane: fură tătați în tŏte părțile confiscându-se averile. Mi s'a încredințatŭ, că numai în Moldova aŭ peritŭ peste dece mil. Exemplulŭ acesta a făcutŭ să se îmblāndēscă cei aședați în țeră, și pe comercianți să se supună la regulele ce li se impuseră» (1).

Același autorŭ observăză, că cele doue principate fiindŭ prada a doue sau trei familii grece, acestea d'împreună cu principii esploateză pe toți comercianții. Comercianții francesi, adaugă Peyssonel, nu se vorŭ puteă aședa în aceste țeri de câtŭ numai atunci când se vorŭ înființa consulate, lucru, care n'ar conveni cătuși de puținŭ principilorŭ fiindŭ că n'arŭ putē să mai trateze pe comercianți după placulŭ lorŭ (2).

Pe timpulŭ lui Peyssonel Giurgiu era celŭ d'ântăiŭ portŭ alŭ Valachiei; acolo se încarcaŭ tŏte mărfurile, cari erau destinate pentru Marea nēgră, sau cari se urcaŭ în susulŭ fluviului cu destinațiune pentru Germania. Totŭ în portulŭ Giurgiului se trāgeaŭ mărfurile, cari urmaŭ să trecă prin Varna spre a fi espediate la Constantinopole, precum și acelea, cari sosiaŭ din Turcia și din alte țeri străine, ve-

(1) Peyssonel, *Traité sur le commerce de la Mer noire.*

(2) Rusia și Austria trimiseră consulŭ în țeră la 1782. Austria se bucura de acestŭ dreptŭ mai dinainte; iară Rusia-lŭ dobēndi prin tractatulŭ de la Cainardgi.

nindû de la Constantinopole, Adrianopole și de la târgurile, ce se făceau la Selimna și la Uzungiova.

În Moldavia erau reputeate ca piețe principale Iașiul, Chișineulul, Hușiul, Orheiulul, Bacăulul, Berladulul, Puchenil, Galațulul ș.a. Galațulul era portulul principalul. Mărfurile destinate pentru Moldova se descărcău în mare parte în acestul portulul, și totuși aci se încărcău produsele, cari veniaul din întrulul țerei. Corăbiile nu iernaul în toți anul în portulul Galațulul; se duceau la Sulina, una din gurile Dunării, unde se afla unu portulul bunul.

În transacțiunile comerciale se întrebuița în ambele țeri fôrte multă monetă turcescă sub forma de lei, care erau jumătate de aramă și jumătate de argintulul. Pe lângă acesta circula încă sequiniul de Veneția și de Olanda, taleri imperiali și de Polonia și de Ragusa, reali de Spania și ruble de Rusia. Raicevici observăză, că de și se află multă monetă, totuși nimeni nu se putea numi avutul fiindul-că în cele din urmă toți banii întraul în casa principelul și a grecilorul sei, de unde treceaul la Constantinopole, întorcendu-se din nou prin mijlocirea neguțatorilorul, cari cumpărau provisiuniul.

Cu privire la vâmi Peyssonel ne spune că se află în Valachia doue vâmi, din care una la Giurgiul și alta la Călărași (1). La fiăcare funcționaul doi vameși, unu turcu și unu românul. Vameșiul turci depindeaul de vameșulul de la Rusciucul. Obicinuitul taxele se plătaul la Rusciucul de unde se libera unu permisul pentru Giurgiul și Călărași.

Taxele vamale ale Valachiei erau fôrte mici. În Turcia se percepeaul 3 la sută pentru pământeni și 4 la sută pentru ratala. Franciul plătaul după stipulațiunile făcute în capitulațiunile încheiate cu Pôrta.

Mărfurile se transportaul cu cheltutulă puțină. De la Bucuresci până la Giurgiu, unu carul costa de la 3 până la 3 lei și jumătate vechi. Într-unu carul trasul de boi, de bivoli ori de cai se puneaul până la 2000 ocale greutate.

Posta esista în ambele țeri însă se întrebuița pentru transpor-

(1) Autorulul întrebuițează cuvântulul *Laux*, adăugându că este unu orașul situatul pe Dunăre spre resăritul de Giurgiul în fața Silistrei.

turile oficiale și pentru serviciul Porții și alu oficeriloru sei. Aceștia cu tôte că nu plăteau nici-unu banu, la cea mai mică întârziere se năpustiau cu ciomagulu pe căpitanu și pe surugiu. Principele era îndatoratü să inlesniască trăsuri și cai persónelorü de distincția. La asemenea ocașii se întrebuințau la fiă care poștä cäle 70 și 80 de cai peste cei fixați, căci fiă care servitore cereă o trăsură pentru sine și alta pentru cuferile și șeile sale. Aceste greutăți se traduceau în violențe și apăsări totü asupra nenorociilorü țeranü, căci principiu le luaü caii pe prețuri de nimicü.

Casele de poștä erau aședate la distanță de patru ore unele de altele.

Pentru serviciulu oficialü se aflaü doue corpurü de curieri, unulü numitü *călărași*, care făcea călătoriile la Constantinopole, și altulu *lipcani* întrebuințati în intrulu țerei. Călărașii erau adese-ori jăfuiți în Turcia fiindü-că în multe rînduri duceau gjuvaeruri și banii trimiși de principe.

Lipcanii speciali erau însărcinați să aducă scrisorile și gazetele de la fruntarii pentru principe, acesta fiindü îndatoratü să ție Pörta în curentü cu notițe politice. Pentru acestü sfârșitü ei aveau odinioră unü anume agentü la Varșovia, iară mai la urmă se mărginiră a ave unü corespondentü în acestü orașü și altulu la Viena.

Comerciulu de esportațiune. — Potrivitü cu timpulü și cu populațiunea țera noastră produceă de ajunsü nu numai pentru întempinarea trebuințelorü locale, dară și pentru esportațiune. Dacă ar fi fostü liberă negreșitü că puteă să lucreze cu mai multe dintre Staturile Europei; însă Pörta monopolizase comerciulu nostru de esportü: astü-felü, că de voită, de nevoită trebuia să vindemü pentru Constantinopole.

Raicevicü ne spune, că în totă primăvera veniau în țără grecü cu firmele turcesci ca să cumpere berbeci pentru Constantinopole. Grația acestorü firmele grecii țarigrädeni plătaü marfa cu ce prețü voiaü. Nimeni nu îndrăsnia să li se împotrivescă și principiu, cu tôte plângerile păstorilorü și neguțătorilorü de vite, nu audiaü nici-o tânguire. Această nepăsare provenia din tēmă, ca nu cum-va grecii

să se plângă la Constantinople făcându pe turci să credă că ei domni ar fi nisce rebeli înțeleși cu străinii, ca să-l lase să peră de fôme. O asemenea împrejurare putea să facă pe domnii să-și părădă chiar tronul.

Neguțatorii greci ridicau pe fiăcare an din țară de la 500 până la 600 mil berbeci; iară turcii cumpărau foarte mulți boi pentru trebuințele lor.

Atât în Valachia cât și în Moldova se strîngeau cireșii înseminate de boi, vaci și capre, cari se tăiau pe toamnă; carnea se ferbea până ce se alegea seul pe d'asupra, care se strîngea și se pune în burduli de pele de boi. Un boi mare producea până la un cântar de se. Măduva se ferbea deosebit și se păstra în puțin. Una peste alta se tăiau peste 80 de mil de boi și vaci în fiă care an. Seul se espedia în Turcia.

Un alt soi de neguțatori greci și turci numiți *Capanlè*, după numele tîrgului, în carese vindeau cu ridicata provisiunile la Constantinople, veniau cu scrisorile din partea marelui Vizir și cumpărau unt, se, brînză, cîră, pastramă și alte produse, toate acestea cu prețului, care le plăcea.

Grânele erau cumpărate cu sila, și prin urmare cu prețuri de nimic de cîtră Lazii din Trebisonda. Ei veniau vîra cu corăbii în porturile de la Galați și de la Brăila unde li se aducea cerealele de cîtră țeranii. Aceștia erau fericiți dacă scăpa cu carul cu boi (1).

Cu toate firmanele împărătesci și scrisorile viziriile, românii vindeau pe apucate și pentru alte țări. Din Moldova se esporta pentru Polonia până la 20 de mil cai pe fiă care an. Vîndările se făceau la Moilov pe marginea Nistrului în Podolia. În această localitate regele Prusiei avea oficerii însărcinați să cumpere cai. Împăratul Austriei cumpăra asemenea mulți cai pentru husari plătindu-i cu 13 până la 15 sechini unul.

Comerțul cu boi era foarte întins în Moldova. Se esporta foarte

(1) *Kaiserlich* spune că acești Lazii — erau toți ianicerii și cea mai insolentă canaliă, ce-și poto cineva închipui; se lăuda cu prada și cu asasinatul. Lazii vin și astăzi în Dobrogea, unde se îndelțețesc în special cu cultura tutunului.

mulți în Polonia, în Prusia, în Germania, în Veneția și în Turcia. Greutatea de mijlocu a unui boiu varia între 200 și 250 de ocale și se vindea de la 10 până la 13 lei, iar vaca de la 8 până la 11 lei. Raicevici ne spune că numai armenii galițiani espediau în Germania, și mai cu sémă la Breslau 5.000 de boi grași și 6.000 de vaci.

Din același principat se esporta pentru Constantinopole și Rumelia foarte mulți berbeci. Greutatea de mijlocu a unui berbece era de la 18 până la 20 de ocale și se vindea cu 50 până la 60 de parale.

Comerțul cu carne sărată, adică cu pastramă de vacă, de ôie și de capră era foarte importantu și se făcea pe totă întinderea mării negre. Unu neguțătoru francesu anume Linchou proiectase să întreprindă unu asemenea comerțu cu Francia; însă decapitarea fratelui său la Constantinopole la 1760, a contribuitu să-lu facă să părăsescă proiectulu ce făcuse.

După Peyssonel cêra era articolulu de comerțu celu mai importantu pentru ambele principate. Elu ne spune, că se producea cătățimi imense de cêra escelentă. Cêra de Moldova era superiôră celei de Valachia. Ocaua se vindea cu 40 până la 45 de parale. Numai grecii aședați în Iași sau în Viena cumpêrau anualu până la 50 de mil de ocale.

Mierea de Moldova, albă și lesne de lucratu, era preferită celei de Valachia și se vindea cântarul cu 5 și jumătate până la 6 lei.

Untulu de Moldova era privitu ca celu mai delicatü din totu imperiulu otomanu; celü din Valachia era mai de rindü. Ocaua de untu se vindea prin sate cu 8 parale iar' prin târguri cu 10 parale.

Valachia producea o cătățime prodigiôsă de seü de capră, care se amesteca cu celü de ôie și de boiu și se vindea cu 7 până la 8 parale ocaua.

Lâna de Valachia era foarte căutată și se prefera celei de Moldova. Lâna albă trecea mai cu sémă în Germania, iar' cea neagră în Rumelia. Ocaua de lâna se vindea cu 9 până la 10 parale. Lâna de Moldova parte se întrebuița pe locü, iar' parte se esporta în Rumelia pentru fabricarea abalei, a zehiloru și a păturiloru.

Peile de boiu de Moldova erau mai căutate de câtu cele din Valachia; una trăgeă până la 40 de ocale și se vindeă cu 3 și jumătate până la 4 lei; iar' cele de Valachia, cari trăgeau una de ia 25 până la 30 de ocale se vindeau cu $2\frac{3}{4}$, până la 3 lei bucata.

Blănăria de Moldova, și mai cu sémă vulpile, era privită ca superiôră celei de Valachia. O piele de vulpe se vindeă cu 45 până la 50 de parale.

Cânepă și inu se produceă de ajunsu în ambele principate. Inulu de Valachia era inferioru celui din Moldova; fața sa era mai închisă și firulu mai scurtu. Se esporta forțe multu în Rumelia și se vindeă cu 7 până la 8 parale ocaua, iar' cânepa cu 4 până la 5 parale.

Tutunū se produceă în cătătime forțe mare și se vindeă cu 8 aspri ocaua.

După Peyssonel Valachia era unu isvoru nesecabilu de grâne, grâu, orđu și secară. Esportațiunea era oprită și se espedia numai la Constantinopole. Chila de grâu de 120 ocale se vindeă cu 60 parale; iar' chila mică de orđu, 48 de ocale, se vindeă cu 18 până la 20 de parale.

Moldova era totu atātu de roditore în grâne, cu deosebire, că grâulū ce produceă era mai frumosu. Chila de 275 ocale se vindeă cu 2 lei și jumătate.

Tôte vinurile bune se cumpărau de neguțatori greci, cari le duceau la Moscova unde erau aședați. Ocaua de vinu costa o para.

Unu articulu de comerčiu în destulu de căutatū erau peile de iepure. Ebreii de la Brodi cumpărau în totu anulū 200 de mil de bucăți, cari se vindeau cu 50 lei suta (1).

Sare se esporta, mai cu sémă din Valachia, în cătătimi forțe mari pentru Constantinopole și alte părți ale Turciei. La gura ocniū se vindeă cu 40 de aspri grămada de 100 până la 110 ocale.

În Moldova se scoteă o cătătime imensă de păcură, care eșta din pământu și se vindeă pe locu cu 100 până la 110 parale quintalulū.

Din pădurile Moldovei de la Rezina, de la Vasluiū și altele se

(1) Brodi, orașu în Galația la 58 chilometri de Lemberg.

exploata o mare cătățime de lemne de construcțiune, cari se duceau la Galați unde se aflău mai multe ateliere de construcțiuni. Vasele construite în acestu portu erau destinate pentru navigațiunea pe marea neșră și pe Dunăre. La Galați s'a incredințatū lui Peyssonel, că catarturile din Moldova erau de aceeași calitate ca cele mai bune din Europa de la nordū.

Comerciul de importațiune. — Vorbindū despre mărfurile introduse din țerile străine în Valachia și Moldova, Raicevici se rostescce în modulū următorū : «Orī ce luxū aparentū fiindū popritū supușilorū nemusulmanī în Turcia, greciī principī și patroni ai Valachiei și Moldovei, aflāndu-se în libertate s'aū abandonatū celū mai stravagantū și costisitorū luxū, ce se pōte inchipui, întrecēndū intru acēsta și pe turciī celū marī din Constantinopole. Femeile, mai cu sēmă, se imbracă cu blānării suprafine, cu stofe de India brodate și cu firărie europeană. Acestū luxū a lostū firesce imitatū de cătră romāni și adesea întrecutū, astū-felū, că se dă ocașiune neguțatorilorū să introducă multe feluri de mărfuri. Din Rusia se aducū regulatū în totā primăvéra blanele cele mai prețioșe precum samuri, vulpi, zibeline, hermine.

«Greciī aducū din Constantinopole tōte stofele și muselinele de India și de Alepū și țeseturile cu aurū de Scio (1), pe lângă alte multe obiecte mai micī lucrute în acelū orașū. Alți greci se ducū de doue ori pe anū la țergurile din Lipsca și din Viena de unde aducū pe uscatū o cătățime mare de postavuri fine de totū felulū, stofe imprimare, firărie și broderiī de Viena, obiecte de ferū din Stiria, chărțiā de Veneția, drogăriā, zachărū rafinatū de la Fiume, cafea de America, plumbū, cositorū, ș. a.; quincailerie de Niuremberg, Viena, Francia și din Englitera; giuvaeruri multe, mărgăritare, ornice și alte obiecte de aurū și de argintū. În sfișitū tōte produsele, cari esū din principate pentru creștinătate suntū schimbate cu mai susū numitele manufacturi.

«O companiā de romāni transilvani și bulgari aședatā la Brașovū,

(1) Scio sau Chio, insulă în Archipelagū în vecinătatea Anatoliei.

fabricază multe articule de rindă întrebuințate de popor, pentru care traficū se întrebuințază 5000 poveri de calū. Acastă companiă se bucură de diferite privilegii, ce i s'au acordatū de vechil principi, însă care nu s'au manșinulū în întregimea lorū de cătră cel de astăzi.

«Din cele espuse s'ar părē, că mulți neguțatori s'au inavuțitū din comerciū; însă mai nici unulū nu se pōte numi avuțū din cauza reului și nenorocitulū guvernū, care tiranizază pe totā lumea. Ca să-și întēpine multele cheltueli, ce trebuie să facă la Constantinopole; pentru a-și plăti datoriile și a-și face tōte capriciele, principii luā banī cu dobēndil marī și ipotecaū veniturile capitațiunei, salinelorū și vānilorū. Dacă in intervalū cădea unū principe, celū care venia după dēnsulū 'și insușia veniturile și neguțatoril perdeau banil dați cu imprumuț. Acesta a făcuțū că toți neguțatoril au căduțū in falimentū și au făcuțū să perdā banī mulți comercianțil din Lipsca, carī le făcuserā creditū dāndu-le mārfurī».

Peyssonel, care intrā în mai multe amēnunțe asupra comerciului de importațiune, ne spune, că in ambele principate se puteau desface totū felulū de mārfurī; că neguțatoril din Rusciucū reușiserā să punā mână mai pe totū comerciulū Valachiei. Ei se aprovisionau cu mārfurile trebuincioșe la Constantinopole, la Adrianopole și la tērgurile de la Selimna și Uzungiova. De abia căți-va comercianți romāni cumpērau mārfurī de Europa la tērgurile de la Lipsca, de la Danțigū și din Viena. Iată care erau, după scriitorulū francesū, principalele obiecte importate :

«*Postavurī.* — Postavurile nōstre londrine de a doua mână se vēndū in Valachia, însă nu in cătățime mare. Postavurile de Lipsca și de Polonia, precum și acelea, carī se fabricază in țērā le facū mare concurență; cu tōte acestea se vēndū obicnuitū 100 până la 110 parale cotulū. Postavurile cele mai stimate suntu cele numite postavuri de Lipsca, carī se aducū d' la tērgulū, ce se face in acestū orașū, și carī suntu, după cum credū cū, postavurī fabricate in Brabantū. Suntu de diferite calități și de deosebite prețurī, de la 3½ până la 5 și chiar 6 lei cotulū pentru cele colorate cu cocheniā.

«Se fabricază asemenea în Valachia o mare cătătime de postavă de calitate foarte ordinară, asemenea cu cele numite la noi *pinchină*; de abia are o lătime de unu cotlu și se vîndu cu 20 până la 26 parale cotulă. S'arū putē introduce postavurile nōstre de Elbeuf, de Sedan și de Abbeville, cari ar putē ruina pe cele de Lipsca dacā s'arū așeđa francesi în localitate. Postavurile franceze vîndu în Valachia prin Constantinopole, Adrianopole și de la tērgulū din Selimna.

«*Stofe de Francia, de Veneția și de Scio.* — Stofele nōstre de Lyon se vîndu în cătătime în destulū de mare și cu prețū bunū în Valachia. Am vēdūtū la Bucuresci dintre cele mai bogate, în hanurī și magazii. Prețurile sūntū foarte mari fiindū-cā aducēndu-se de la tērgulū de la Lipsca, chieluelile de transportū și de vamā, ce trebuie să plătescā până ce ajungā la Bucuresci sūntū foarte mari.

«Se desface ōrecare cătătime de stofe de Veneția, numite în țerā *bella cōses*; acestea sūntū unū felū de stofe cu flori și nuanțate cu puținū aurū și argintū. Se debitezā și damascueste precum și totū felulū de stofe de Scio.

«*Fireturī.* — Fireturile de Polonia se cautā mai multū fiindū-cā sūntū mai estine. Cele mai multe galōne sūntū unite, fără șevrōne și în formā de muschetare lucrate. Sūntū ușōre și de calitate rea. În cătătime mare se vîndū 180 lei ocaua firulū de argintū și 200 lei firulū de aurū. Se aducū de la Lipsca și fireturī franceze însă sūntū ōrte scumpe; cu tōte acestea li se recunōsce superioritatea. Se vîndū cătățimi mari de firū de aurū și de argintū din Polonia, cu 12 până la 13 parale dramulū.

«*Cameloturī.* — Cameloturile de Francia se bucurā de mare favōre; se vîndū cele unite ca și cele vergate, de la 30 până la 35 parale cotulū; se aducū de la Constantinopole.

«*Tincturī.* — Tincturile saū boielele se aducū din Constantinopole, Andrianopole și de la tērgu ile din Rumelia, cāte o datā și de la Danțigū. Nu se consumā multe substanțe tinctoriale, însă se vîndū cu prețū bunū. Indigo se plătesce 13 până la 14 lei ocaua, și chiar

20 lei când se caută. Cochenila se vinde cu 25 lei ocaua, și lemnul de tinctură (roșu) 20 lei quintalul.

«*Coloniale.* — Colonialele precum cuișoră, scorțișoră, muscadă, piperu, gîngembru se aducă prin Danțig și se vîndu cu prețuri bune. Piperul se vinde obișnuit 60 de parale ocaua și gîngembrul alb 40 de parale ocaua.

«*Metale.* — Se aduce cositor și plumb de la Constantinopole, de la Andrianopole și de la tîrgul din Selimna. Cositorul se vinde obișnuit 90 până la 100 parale ocaua cu sarea amoniac (țiperig); plumbul costă 13 până la 14 parale ocaua. Mercurul și oțelul se aducă din Germania pe Dunăre; cel d'antăiu se vinde 15 lei ocaua și cel d-altu 20 lei quintalul.

«Se importă asemenea o mare călătîme de cîșe din Germania».

Simpla enumerațiune a lui Peyssonel ne dovedește că luxul era pe timpurile acelea totu atăt de lătitu ca și astăzi. Și această vîtmătore aplecare ca și altele multe, le datorim, după chiar încredințarea nepărtinitorilor scriitorilor străini, totu fanarioșilor.

IX.

Dările. — Percepțiunea dărilor. — Veniturile și cheltuielile în Valachia și Moldova.

Veniturile Valachiei și Moldovei proveniau, amu puté dice, dintr'unu singuru isvoru : dările de totu felulu impuse asupra țeranilor. Și în adevêru, din 3,550,000 lei suma totală a veniturilor Valachiei în 1782, se lua numai din capitațiunea țeranilor 2,200,000, iară restul din darea mazililor și a comercianților, din darea românilor emigrați din Transilvania, din saline, văm, oșeritu, dijmăritu și vinăritu, mai tôte dări, cari cădeaă totu asupra țeranilor.

După cum ne spune Rațevici, diferitele impozite erau date prin licitațiune în fiă care anu, preferindu-se acela, care da mai multu. Arendatoarele era îndatorat să plătescă îndată o parte din arendă și rămășița mai la urmă. Odată cu contractulu la mână, arendatoarele

faceă toate vexațiunile și înșelătoriile putincioase pentru ca să pōta încasa câtū mai multū.

În Moldova se plăta capitațiunea mai în fiă care lună; iar' în Valachia la sfertū, adică la fiă care trei luni. În acestū principatū dările se repărțeau mai multū asupra satelorū de câtū asupra indivizilorū. Astū-felū, după exemplulū datū de Raicevicī, unū satū de 100 case este taxatū 400 lei; ispravniculū, după ce primia lista de la Tesaurū, pornia ōmenī ca să strīngă banī. Se puteă întēmpla, ca satulū să aibă case mai multe sau mai puține; în casulū d'ântăiū, țeranil se intruniau și faceau repartițiune între dēnșil, păstrāndū celū mai mare secretū. În casulū alū douilea. pārcălabilulū acela, care strīnge dările, faceă arătare cerēndū micșorarea dārīl. La întēmplare, ca cererea să nu fi fostū ținutā în sēmā, satulū se spārgeā și locuitoril treceau în altū satū vecinū, sau se duceau să se încorporeze cu sate din alte județe.

Vorbīndū despre dārī Raicevicī dice câte-va cuvinte asupra populațiunei. Elū ne spune că, după câtū a pututū calcula, populațiunea ambelorū Principate se urca la unū milionū de locuitoril, și adaugă că «în raportū cu întinderea celorū douē principate, cu fertilitatea cea mare a pāmēntului și cu varietatea productelorū, populațiunea este prea mică; s'ar putē îndoi și mai multū chiar fără tēmā că l-ar lipsi subsistența.» (1)

Acelașū autorū arată că sub domnia principelū Ipsilanti în Valachia veniau și se așețau mulți bulgarī de dincolo de Dunāre. Pōrta reclama contra acestei emigrațiunii a bulgarilorū, însă fără să dobāndescā vre-unū rezultatū.

Nu erau de ajunsū dările puse asupra țeranilorū; Pōrta cereā din timpū în timpū, dārī extraordinare în banī sau produse. În asemenea împrejurare se impunea o dare excepționalā la care contribuau chiar nobilī și mōnăstirile de călugārī.

Dările cele mari, lipsa de siguranță, asuprairile nesfīrșite din afarā și din intru facū pe Raicevicī să constate, că metalele prețioase erau

(1) Pe teritoriulū Romāniei potū trāi mai bine de 12 milioane locuitoril cānd agricultura ar ajunge la starea de înflorire în care se aflā în alte țērt.

privite în Principate ca suprema avuție. Învețatul economistu cu această ocasiune face următoarea reflecțiune, care pare a fi scrisă de Ierl : «Adevăratele mine sunt câmpii întinse pentru semănatu și pentru păsciunarea vitelor, pădurii cu riuri și cu lacuri în vecinătate. Vitele sunt, după părerea mea, mai folositoare omului de câtu aurulu și giuvalerele și voiți privi ca fericită țera unde se află pământu în abundență și mai inultu de câtu trebuiește populațiunii. Omulu proprietarū și iubesce patria, se înmulțesce cu înlesnire, lucrază cu plăcere și, dacă este trebuință, ia armele și devine soldatū excelentū pentru a-și apăra proprietatea sa.» (1)

Acum pentru a ne face o idee justă despre starea financiarilor celor două țeri pe la 1780 vîou reproduce după Raicevicî tabela veniturilor și a cheltueleuru în Valachia și Moldova dimpreună cu observațiunile ce face autorulu asupra-le.

Valachia.

Veniturile acestui principatū în anul 1782 se compunea din :

	Lei vechi
Capitațiunea țeranilor	2.200,000
Darea mazililor, unū felū de gentilomeni de țeră, și a comercianților	200,000
Darea românilor emigrați din Transilvania, cari suntū ca la 13 miū familii, și plătescū mai puținū de câtu pămētenii	140,000
Salinele date în arendă	300,000
Vămile date în arendă	200,000
De raportatū	3.040,000

(1) În trecătū Raicevicî dice câte-va cuvinte asupra românilor din Transilvania. Observațiunile sale fiindū foarte juste, cerū voiā a le reproduce :

«Românii din Transilvania suntū de aceeași rasă ca cei din cele două provincie; aū aceeași religie, aceeași vorbire, aceeași costume. Aceștia aū fostū asupriți de cuceritorii unguri precum cei-l'alți de turci și de greci, încă și mai rău; și probă este că în legiuirile ungaro-transilvane suntū legi, cari punū pe românii în rindul vitelor; și-mi pare rău, că nu am cu mine cartea pentru a cita pe larg acestū monumentū de barbariā. Nemuritoria Maria Teresa a formatū în Transilvania două regimente de românii, pe cari l-aū răscumpēratū de la baronii cărora aparțineau. În celū din urmă resbelū cu Bavaria, după însăși mărturisirea întregii armate imperiale, aceste regimente s'aū luptatū cu multū curagiū.»

	Lei vechi
Raportu	3,040,000
Oferitul, sau darea, ce se plătesce pentru pășunarea vitelor	280,000
Dijmăritul, sau darea asupra albinelor	70,000
Vinăritul, sau darea asupra vinului	60,000
Veniturile principesei	40,000
Dare asupra tutunului, asupra sării, care se vinde cu de amănuntul, fumăritul și alte mici contribuții ale orașului București	60,000
Suma totală	3.550,000

În anul 1767 veniturile se compunea din :

	Lei vechi
Capitațiunea țeranilor	1.310,000
Daruri făcute la sosirea principelui	150,000
Capitațiunea mazășilor și neguțătorilor	100,000
Oferitul	225,000
Dijmăritul	65,000
Vinăritul	75,000
Salinele	150,000
Vămile cu dările orașului	100,000
Suma totală	2.175,000

Din comparațiunea veniturilor între anii 1767 și 1782. reese că cei din urmă principi câștigau aproape unu milion și jumătate lei mai multă de câtă cei din trecut.

Altă-dată era stabilită că Principatele se dau pentru trei ani, și trebuia ca Principii să-și dobândescă confirmațiunea în fiă care anu, printr'unu firmanu, care i costa :

	Lei vechi
Chieluel pentru dobândirea firmanului	750,000
Tributul ordinaru	300,000
Daru pentru <i>Bairamă</i>	60,000
Spesele, cari se facu la Constantinopole cu agenți și protectori	250,000
Spesele principatului	500,000
Suma	1.860,000

Prisosul până la suma totală a veniturilor era în beneficiul principelui, dacă era omu dibaci și stăpănu pe sine; însă, în general, acestu prisosu era risipitu de miștrii sel și de agenții din

Constantinopole, cari-I procuraseră Principatulū și stăruiaū pentru a-lū manșine pe scaunū.

În totū casulū sub diferite preteste Pórta, ministrii sei și Grecii din Constantinopole trăgeaū din Valachia aceleași venituri ca și în trecutū, de și în timpulū lui Alexandru Ipsilanti ceruse mai puține dări. Cu tóte acestea rămănea în fiă care anū principelui unū milionū de lei.

Moldova.

Veniturile acestui principatū în 1785 eraū :

	Lei.
Capitațiunea țeranilorū	1.775,000
Darea maziilorū	25,000
Decimea saū darea asupra albinelorū	120,000
Dare asupra vinului	200,000
Dare asupra vitelorū	170,000
Salinele	300,000
Vămile	200,000
Dări mai mici și contribuțiunile Iașului	50,000
Suma	<u>2.840,000</u>

Veniturile aū crescutū ca și în Valachia după cum se pòte observa dintr'unū statū alū veniturilorū estrasū din registrele cancelariei din Iași și cuprinsū într'unū memoriū înfățișatū de cătră deputații Moldovei împărătesei Rusiei în anulū 1770. Iată cuprinsulū acestui statū de venituri :

	Lei vechi.
Capitațiunea țeranilorū	984,000
Dare asupra albinelorū și mascurilorū	74,078
Dare asupra vitelorū	74,012
Dare asupra vinului de care suntū scutiți nobilii și clerulū maltū	106,110
Vămile după tarifū	87,500
Dare asupra sării	25,000
Contribuțiunile tartarilorū, cari ocupă pământurile în Moldova	8,600
Dări de la alii străini	9,250
Suma	<u>1,368,599</u>

Din aceleași registre s'a estrasă și statulă următoră, în care se cuprindă cheltuelile principatului Moldovei la aceeași epocă, și care va da o idee despre sistema aceluși guvernă.

	<u>Le i.</u>
Tributulă cătră Marele Senioră	65,000
Darū pentru <i>Bairamă</i>	60,000
1. Reședintelū Hanulū tartarilorū.	9,200
2. Spese secrete făcute la Constantinopole	250,000
3. Dobēnda banilorū luați cu împrumulū de principe la urcarea sa pe tronū	68,620
4. Marelū Vizirū	13,608
5. Provisiuni date fortereței de la Chotinū	16,200
6. Hanulū tartarilorū și pașilorū vecinī	45,000
7. Pașilorū, cari trecū prin Moldova	32,600
8. Oficerilorū turci trecători	80,000
9. Amicilorū principelū la Constantinopole, și vēduvelorū aceloră, cari au servitū Moldova.	65,000
10. Turcilorū, cari se găsesec în Iași cu oca- siunea serbătorilorū Ramasanulū și Bai- ramulū	4,250
11. Principelū la sosire și la plecare	12,000
12. Pentru întreținerea casei turcilorū străinī	2,000
13. Pânză pentru bani, cari se trimită la Con- stantinopole	405
14. Curierilorū, cari mergū la Constantinopole	3,850
15. Curierilorū trimiși în țerile străine	12,400
16. Curierilorū din provincă	7,600
17. Pentru cai de poștă și surugii	20,000
18. Pentru gazete și alte foī publice din Viena și Polonia	2,390
19. Pentru curierū estraordinarī la Constan- tinopole	12,750
20. Asemenea pentru țerile străine	4,300
21. Pentru caftanurile, cu cari principii onorā pe particularii căroră le dau funcțiuni	5,800
22. Gratificațiuni la diferiți particulari	56,000
23. Pentru chârliă, cēră ș. a. secretarului grecū	480
24. Pentru secretaria turcescă	960
De raportatū.	<u>850,413</u>

	Lei vechi
Raportu	850,413
25. Pentru vinurile și licorile mesei principelui și darurile trimise la Constantinopole	5,100
26. Pentru întreținerea palatului și hrana gardurilor sel.	36,000
27. Pentru încălzăminte servitorilor principelui	4,000
28. Pentru bucătăria	21,000
29. Pentru grajduri	15,600
30. Pentru întreținerea servitorilor	12,000
31. Pentru uniformele a 200 ómenii și 14 oficeri ai comandei hatmanului.	1,270
32. Gratificațiunea la diferite persoane la Paște și la Nascere	30,000
33. Pentru preoți și învățatori, cari vinu să feliciteze pe principe la serbători.	4,200
34. Mîle la veduve și la orfanii	12,000
35. Salariul preoților palatului și întreținerea capeleloru	1,670
36. Daruri cu ocaziunea botezului și căsătoria particulariloru, la care a asistatú principele și principesa	6,000
37. Cultura viiloru Curții	520
38. Pentru chîrtia, luminări ale cancelariei	720
39. Pentru întreținerea vreunei persoane nobile atașată pe lângă Curte	3,300
40. Turciloru, cari suntú in serviciulú principelui	31,800
41. Trupeii naționale	71,520
42. Levantiniloru, trupă străină	20,305
43. Musiceii turce, in care se cuprindú și 200 soldații cu oficerii lorú	14,244
Suma	<u>1,141,662</u>

Spesce principesei.

Pentru vestmintele principesei și ale Curții sale.	22,908
Pentru uleiú și tãmaia, ce se consumezã in bisericile unde suntú îngropați principii	6,000
De raportatú	<u>28,908</u>

	Lei vechi
Raportu	28,908
Pentru serbătorile principelui	3,000
Mile împărțite de principesă	6 500
Suma	<u>38,408</u>

Cheltuelile principatului Valachiei au fostu mai aceleași ca ale Moldovei, în timpu de trei-spre-dece ani de pace; unele s'au sporit în proporțiune cu crescerea veniturilor. Cheltuelele interne ale principatului în timpul principelui Ipsilanti se urcaseră la 750,000 lei.

Cu privire la veniturile Moldovei, Dimitrie Cantemirū ne-a lăsatū în prețioasa sa *Descriere a acestui principatū* unū capitolū foarte interesantū intitulatū : *Pentru veniturile cele vechi și cele de acumū ale Moldovei*. Până a nu intra în amănunte relative la venituri, învățatul scriitorū resumă în câte-va pagini originea proprietăților mari din Moldova, și prin urmare a veniturilor, ce trăgeau boerii dintr'însele. Plecândū de la obârșia Cantemirū dice :

«Cum că Moldova, după descălecarea lui Dragoșū a fostū moșiă moștenitoare, numai câte la unū Domnū singurū, arată destulū de luminatū atâtū chronografiile noastre, câtū și hrisovele Domnilorū celor vechi. Căci locuitorii cei noi ai Moldovei nu au pututū să-și alegă moșiile anume și să le ia în stăpânire, ci duple vitejia fiască-câruiă le-au datū Domniū boerii, dăruindu-le și sate și moși. Și adevărulū pricinii acesteia lū întărescū toate hrisovele nămurilorū celor vechi din Moldova, cari le au pentru stăpânirea satelorū și ale moșiilor lorū, dintre cari se vede că suntū numai danii, pentru care au să mulțumescă dărnicei Domnilorū.»

Pentru a susține mai cu tăria dișele sale, Cantemirū reproduce următorulū hrisovū datū de Stefanū Voevodū celū Mare, lui Teodorū Cantemirū strămoșulū scriitorulul nostru :

«Fiindū-că Teodorū Cantemirū, părcalabulū de la Chilia, și de la Smilū, s'au arătatū întru apărarea acestorū cetăți ca o slugă credincioasă și ca unū ostașū vitezū alū crucii lui Christosū împotriva năvălirilorū turcesci și tătăiăsci. Înșă pe urmă, cu voia lui Dumnezeu, pustiindū și luândū Turcii toate locurile acestea, și elū prin puterea lorū fiindū silitū ca să-și părăsescă moșiile părintesci, cari

«aū fostū dāruite moșului și strămoșului sētū de Domniū, cari aū
 «fostū mai înainte de noi, pentru slujbele lorū cele credincioșe, pen-
 «tru aceea din milă și din dragoste creștinēscă, dāruimū mai susū
 «numitulū Teodorū Cantemirū, trei sate în ținutulū Fălciilorū cu tōte
 «ale lorū, pădure, cāmpū, ape și pescāriū, și lū facemū mai mare
 «preste totū codrulū Tighectulū și cāpitanū mare preste cālārimēa
 «de Tigheciū.»

Din ȃșele lui Cantemirū reēse, cā dārnicia Domnilorū cātrā boeri
 fusese atātū de mare în cātū mai tārđiū inmulțindu-se prea multū
 numărulū boerilorū, Domniū se convinserā, cā aceste danii vorū a-
 junge sā absōrbā de totū venitulū Domniei. De aceea ei impārțirā
 în osebitā visteriā veniturile trebuincioșe pentru chieltueele obștesci,
 cari erāū mai înainte rezervate atātū pentru întūmpinarea chieltueele-
 lorū domnesci, cātū și pentru cele trebuincioșe obștii, iarā pentru
 chieltuēla Curții lorū «s'aū propriitū tōte orașele și țergurile din Mol-
 dova, impreună cu sate de pre aprōpe, încă și ocnele, vāmile și ȃe-
 ciuala saū dajdia oilorū, a rimātorilorū și a stupilorū, de pre la țē-
 ranii și de pre la mazili, pentru cā boeriū totū aū rēmasū sloboȃi
 pānā acum de dāriile acestea. Iarā cele-l-alte venituri, pre tōte le-aū
 lāsātū pentru trebuințele obștii și pentru boeri. Și aū așēfatū cu
 întārire, ca fiā care casā țērānēscā, care se ȃice lumāritū, sā ȃe
 vreme de pace, pentru trebuințele Statulū cāte 80 de aspri (adicā
 unū leū); iarā la vremea deschiderii vre-unui rēsboiū sā ȃe o ru-
 blā, adicā 120 aspri; și la nevoiā mai mare cāte unū galbenū, saū
 200 de aspri, adicā 2 lei și 20 de parale. Iarā mārimea sumei, care
 se făcā dintru acestea, pōte cititorulū sā o cunōscā dupā acēsta,
 cāci era cu indestulare pentru chieltuēlā la patru-ȃeci de miū de os-
 tași moldoveni și patru-spre-ȃeci miū de străini, nemți, cazaci, sērbii,
 bulgari, alvaniți și greci.»

Veniturile domnesci provenite din dāriile mai susū menționate se
 urcāū la 900 de miū de lei. În registrele vechi consultate de Cante-
 mirū s'a gāsitū, cā numai de la Cāmpulungū (Bucovina) se aduceāū
 cāte douē-ȃeci și patru de miū de oi, ȃeciuelā cuvenitā Domnului.

Se vede, că starea veniturilor era înfloritoare înainte de Cantemir, de ôrece elu vorbindu despre timpul sêu se rostesc :

«Iară acum, vai! intru atâta sârăciă și ticăloșiă s'a cufundatù Moldova, în câtù abla pôte să ăse a șésea parte din veniturile cele mai dinainte, adică : din vămî ășă ca la 45 miî de lei, din ocne 15 miî, din orașe și din tîrguri pre unde suntă pîrcălabi 22,500, din ȕciueli 15 miî. Iară în anulù celù d'ântăitù la începutulù stăpîniriî, când dau și boeriî ȕciuelă, se cuprindù ca la 30 de miî; din ȕciuela stupilorù și a rimătorilorù 37,500; de pre la curtenî, saù boeriî din starea cea mai mică, 22,500, cari socotindu-se preste totù se facù ce-va mai multù de câtù 150 de miî lei. Aceste venituri potù Domnit, dupre plăcerea lorù, sa le chieltuescă pentru dênșit și pentru curtea lorù.

«Iară veniturile cele pentru obște nu suntù aședate dupre puțința locuitorilorù, ci dupre măsura lăcomiei turcesci; căci aceea ce cerù ei nu se pôte a nu se primi. Iară Domnulù nu este silitù ca să dē și elù din venitulù sêu ajutorù locuitorilorù pentru ușurarea lorù.»

Cu fixarea veniturilorù ȕise de obște și modulù de a se strînge, erau însărcinați cei d'ântăitù șapte boeri de sfatù; ei aveaù vola să intre în Visteriă, adică odata, în care se ținea sfatulù de obște. La acestù sfatù lua de dreptù parte și Visterniculù celù mare ca unulù ce era asupra Visteriei și avea în păstrarea sa cheile de la cămara Visteriei.

După cum ne spune Cantemirù, când venia vreo poruncă de la Curtea turcescă, saù când era de întîmpinatù vre-o trebuință obștăscă, Domnulù porunceă printr'o scrisóre celorù șapte boeri să se întrunescă spre a lua măsurile cuviinciöse întru acêsta. Încheterea lorù se comunica Domnului prin Visterniculù celù mare. Dacă Domnulù încuviința măsurile propuse de sfatulù boerilorù, se da ordinù ca să fiă puse în lucrare în atâtea țile.

Pentru esecutarea ordinului domnescù se trimiteă prin ținuturi doi, trei și mai mulți însărcinați cu strîngerea banilorù saù a zaherelei, saù a altorù obiecte pentru a căroră strîngere primiseră instrucțiunî. Baniî saù obiectele adunate de la contribuabili se incre-

dințau de cătră acești agenți fiscali Visternicului, de la care primiau anume chitanțe.

Cei șapte boieri erau însărcinați și cu luarea semilor. Visternicului era îndatorat să le de sēmă la fiă care sfertu alu anului despre primiriile și despre chiertueele făcute.

În timpū de pace se afla în cămara Vistieriei căte 45 și până la 60 de mīl de lei. «Îară când se trimitt Domnī noi de la Pōrta turcēscă, țice Cantemirū, saū acelū vechiū când se inotesce în domnia sa, cu vre unū firmanū de inoire, atunci trebuie să se adune ca vre o 75 de mīl de lei, cari se iaū dupre la bieții locuitorī, ori cu ce chipū, numai ca să potolēscă nesățioșa lăcomiă de bani a turcilorū.»

Așa dară pe timpulū lui Cantemirū starea financiară a Moldovei era în stare mai rea de cătū în trecutū; dările, cari apēsau asupra țērănimii erau mai grele. Să nu ne mirămū dacā încheiāndū asupra veniturilorū țerei, ilustrul scriitorū țice : «Dentru aceea trebuie să privimū inaintea ochilorū apunerea cea mai din afară, inmulțindu-se în tōte dille lipsa și ticăloșia.»

Același scriitorū a consacratū unū capitulū întregū pentru *birulū și darurile ce dă Moldova Pōrtii otomanicescī*. Tributulū plătītū Turciei în timpū de mai mulți seculi de cătră ambele principate, făcēndū parte din chiertueele obștescī, credū că este de folosū a comunica cititorilorū cele descrise de Cantemirū cu privire la acēstă parte a finanțelorū moldovenescī.

Cantemirū începe acēstū capitulū arētāndū originea birului și darurilorū cătră Turcia.

«Din vremile intru cari s'au ivitū armele turcescī la țermurile Dunării și până în dillele lui Stefanū Voivodū celū Mare, și-au apēratū Moldoveni totū cu vitejiă slobođenia lorū, neplecāndū-și grumaziī subū jugū străinū, să se înșele nici prin măguliri, nici prin giuruite mari, dar nici prin pilda megiașilorū sēi, a muntenilorū.

«Îară cum-că Domnii Moldovei de multe ori aū datū bani la turci, precumū arată chronografiile patriei nōstre, nici noi nu ne dāmū în laturī. Pentru că Domnii noștri cei înțelepți când puteau să-și rescumpere cu bani strimtorările și nevoile lorū, mai bucurosū 'și goliaū

punga de câtu să-și rănescă țera și pe locuitorii, urmându după pilda Senatului Veneției celui slăvit pentru înțelepciunea ocârmuirii. Însă altă biră, care să fi fostă neconținută în totă vremea, nu au putut să li se arunce loră de la nimeni, până după vremea lui Ștefanu celă mare. Căci atunci fiulă său Bogdanu chiorulă, din porunca tatălă său, după cum se dice, au închinatū țera sa turciloră cu aședământū, ca să le de pe anū câte patru mil de galbeni, patru-deci de cai și doue-deci și patru de șolmi. Însă nu biră, ci numai ca unū semnū de închinăciune».

Afară de acestū darū de patru mil de galbeni se mai îndatorase Domnulu să trimită, în casulă când va merge însuși împăratulă la resboiū, patru mil de moldoveni la ôstea turcescă, care să nu ia parte la resboiū de câtū să fiă pentru deschisulă drumuriloră și pentru întocmirea poduriloră.

Înțeleptulă scriitorulă dice, că acestū aședământū a dăinuit în destulă timpū, de ôre ce «turcii fiindū mulțumiți, că au pusū numai funiă în capulă boulu moldovenescū, și au cutezatū să o scurteze până ce l'au înblânditū».

Mai pre urmă sleindu-se puterile moldoveniloră după rescôla lui Ionu Armănelulă, turcii au devenitū mai îndrăsneți și au cerutū de la Petru Voivodū Schiopulă, ca să urce dărea anuală la doue-spre-dece mil de galbeni. Boerii se învoiseră să primescă cererea turciloră, însă Petru s'a împotrivitū ca să nu fiă defăimatū, că elū ar fi primitū să se înființeze atâtălulă biră asupra Moldovei, și a preferitū se părăsescă scaunulă Domniei. retrăgându-se la moșiele sale din Ardélū. În loculă acestuia Turcii trimiseră Domnū pe Iancu Sasulă, pe care Cantemirū l'ă numesce Sardanapalulă Moldoveniloră; elū a primitū tôte cererile turciloră.

Turcii lacomi și nesățioși de bani folosindu-se de împrejurările grele și de turburările, ce se întemplat în țeră, au măritū birulă întreindu-lū, în câtū din doue-spre-dece mil de galbeni, carii facū trei-deci de mil de lei, s'a urcatū la noue-deci și șapte de mil cinci sute de lei, sumă, care se plătia pe timpulū lui Cantemirū. (1)

(1) În țilele lui Cantemirū galbenulă umbla câte 2 lei și 20 de parale, adică mai puțină cu 8 parale de câtū unū leu de astă-zi.

Banii aceștia se ridicau anual de unu anume trimisă sau slugă din cel de taină al Împăratului; după cum 'lă numesce Cantemirul, și care purta titlu de *hasnea agasi*. Acestu trimisă împărătesc se primia în capitala țerei cu mare pompă, și acolo după ce număra banii haraciului, i da țărăși în séma Domniei pentru a-l espedia la Constantinopole.

Ostenéla lui *hasnea agasi* se plătia de țără cu 11,250 de lei, o blană de samurū, și alte daruri. Suma se sporia când individul era recomandat specialu de vizirulū, sau se scia, că este omū influentū la curtea împărătescă.

Banii se plăteau la Țarigradū de către capuchihatelele Domnului, cărora *hasnea agasi* le da convenita adeverință, pe care dēnșit o da lui *madan calfasi*, adică celui mai mare peste băi sau mine. Capulū băilorū da o altă adeverință, și pe amēndoue capuchihala le preda lui *Mectubei efendi*, ăntăulū logofetū alū Vizirulū; acesta dă, în sfirșitū, o adeverință finală, pe care capuchihala o înmăna Vizirulū și acesta adresa o scrisore de primire Domnului.

Turcilorū le fusese multū până să dobēndescă dreptulū de a primi haraciū; de aci se ingeniau a născoci totū felulū de dări; și în adevērū Cantemirū ne spune, că osebitū de haraciū, Moldova mai da anualū unū peșcheșū de 18,750 de lei Împăratulū cu ocașiunea Baeramulul, plus o blană de samurū în prețū de 3,250 de lei și alta de risū. Cu aceeași ocașiune se mai da Sultanei Valide, muma Sultanelulū, 7,500 de lei și o blană de risū; 9,000 de lei pentru cēră de făcili pentru Curtea împărătescă; 18,000 de lei pentru sēu de unsū corabiele militare; 2,500 lei lui *Kizlar agasi* (mai marele peste fameni) și o blană de samurū; 7,500 de lei și o blană de multū prețū Vizirulū; 3,750 de lei și o blană de samurū lui Chihaiia; 500 de lei și o blană de samurū Tefterdarulū; 750 de lei și o blană de samurū lui Reis efendi.

După stăpāni venia rindulū slugilorū Împăratulū și Vizirulū cărora li se da postavuri, pānzuri de mătase și blane de samurū mai prōste, tōte în prețū ca de 60,000 de lei.

La casū de resbolū cu Leșil sau cu Rusil, țera, dacă porunca Vi-

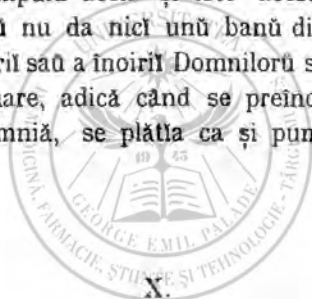
zirul, era datore să de cal pentru grajdul împărătesc sau pentru tunuri, zacherea și în același timp să facă și podu peste Dunăre. Aceste cheltuieli se scădeaă din suma anuală a haraciului.

Turcii, ingenioși când era vorba de peșcheșuri, mai percepeau dări cu ocaziunea punerii Domnilor; astu-fel se da Împăratului 37,500 de lei; Sultanei Valide 5,700; Vizirului 22,500; Chihatelei 11,250; Tefterdarului 1,500 și lui Reis efendi 750 de lei.

Preste aceste peșcheșuri, se mai da 60,600 de lei pentru slugile Curții și boeri. Lui *Schimnea agasi*, care aducea pre Domn în scaunul i se da 10,000 de lei.

Aceste cheltuieli se sulaă adese ori până la 300,000 lei, sumă foarte mare pentru timpul acela și toate aceste cheltuieli le plătia numai țera; Domnul nu da nici un bănu din cămara sa.

Cu ocaziunea întăririi sau a înoirii Domnilor se mai cheltuia 37,500 de lei. Înnoirea cea mare, adică când se preînota hrisovul Domniei după trei ani de Domnie, se plătia ca și púnerea din nou a unui Domn.

Veniturile și cheltueele Munteniei pe la jumătatea seculului alu optu-spre-decelea. — Finanțele cele vechi și cele noi. — Diferitele dări și stringerea lor.

Un scriitoru învățat, generalul Bauer, ne-a lăsat documente foarte interesante asupra stării finanțelor Munteniei cătră jumătatea seculului alu optu-spre-decelea. În Memoriile sale istorice și geografice aflăm într'unu tabloă scurtu și cuprinđtoru atâtu sistemul financiaru precum și veniturile și cheltueele publice. Aceea ce urmază este culesu din espunerea generalului rusu⁽¹⁾.

Veniturile publice ale Munteniei se împlineaă mai cu sémă din doue dări : birul sau capitațiunea și darea pe pământu sau impo-

(1) *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie* par M. de B. (Bauer), Neuchatel 1781.

situl teritorial. Birul se plătia în bani ca și în trecut; iară impositul asupra pământului și asupra vitelor se lua în natură sub forma de dijmă. Nesimțită la început acastă din urmă dare a fost sporită treptat. Sub Constantin Brancoveanu, cătră sfârșitul secolului al șapte-spre decelea, se sporiră dările mai mult de cât în trecut. Constantin Mavrocordat fu cel d'ântăiu domn, care schimbă vechiul sistem financiar al țerei cătră 1739.

Veniturile Munteniei, înainte de reforma lui Constantin Mavrocordat, se împărțeau în două : veniturile tesaurului public și veniturile Domnului. Cele d'ântăiu se plăteau de două ori pe an. Veniturile Domnului se compunea dintr'o dare de patru *para* pentru fiă care ôle și din taxa asupra vinului, care era o *para* pe vadră. Mănaștirile, boțerii și mazilii plăteau darea asupra viilor numai la trei ani odată și erau scutiți de darea asupra vinului.

Dările cătră tesaurul public se luau în proporțiunea determinată de cătră boțeri, după puterea județelor. Zapcii făceau repărțirea și parcălabii strîngeau la timp dările. Satele erau trecute în roluri cu suma ce erau datore să împlinescă fiă care; acăsta era totă formalitatea.

Veniturile Domnului se strîngeau de cătră zapcii când nu erau date în arendă.

Cu reforma lui Constantin Mavrocordat se introduse schimbări și în vechia organizare a finanțelor țerei. Așa, spre exemplu, veniturile Domnului în 1755 fură mărginite numai la minele de sare și la vămi. Mai târziu se desființară și acestea și urmarea fu supresiunea tesaurului domnesc.

Reorganizarea sistemului de dări de cătră Constantin Mavrocordat a făcutu ôre cum epocă în istoria financiară a țerei. Acăstu Domn dorindu să introducă ôre care regulă în finanțe, ordonă facerea unui recensământ al locuitorilor în anul 1739. După ce se cunoscă numărul capilor de familie, care urmau să plătescă dări, Mavrocordat desființă diferitele impozite contopindu-le într'o singură dare de dece lei de familie, plătitore în patru termi. Birul acăsta se numea *sfertă*, fiindu-că se plătia pe an în patru

rinduri. Sfertulă întâiă după recensemăntulă din 1739 se urcă la 367,500 lei numai de la țerană.

În 1741 Mihailă Racoviță mai adause ună altă cincilea sfertă. Constantină Mavrocordată după ce reveni la putere impuse ună altă șesele sfertă.

Astă-felă se simplificaseră dările; se reformase finanțele de cătră Mavrocordată; însă elă însuși dovedi prin fapte, că numele împortă puțină în materiă de dări, de ore ce acei puternici puteau spori după volă sferturile puse asupra țeraniloră, singurii contribuabili ai țerei.

Grigorie Ghica nemulțumită cu ce raporta birulă, mai adause așa numitulă *dară ală bairamului* și *lipsa*, adică deficitulă birului, nume inventate, după cum observează Baur, pentru a ascunde acea nepomenită îngreulare a dăriloră.

Mai târziă numărulă sferturiloră ajunse să fiă câtă și lunile anului, și câte odată se cereă țeraniloră să plătescă îndoită.

Revenindă la putere Constantină Mavrocordată reduse în 1758 numărulă sferturiloră la patru ca la începută. Pentru aplicarea acestei măsuri alese comisariă dintre boleri și-l trimise în tôte județele pentru a numera satele în înțelegere cu ispravnicii. Suma de plătită după listele Visteriei, se împlinia de patru ori pe ană.

Scarlată Ghica urcându-se pe tronă găsi sfertulă de 200,000 lei. Nemulțumită cu acestă sumă, care înfățișă ună venită de 800,000 lei pentru tătă Muntenia, elă țarășă înmulți numărulă sferturiloră, împlinindu-le în fiă care lună. Cu acestă măsură lacomulă Domnitoră strinse sume însemnate de bană în 1758 și 1759. Țeranii apăsați de dări; ne mai putendă plăti, începură a fugi peste Dunăre și airea. De aceea în 1766 Scarlată Ghica de abia încasă de la țerană 849,458 lei și cu ună ană mai târziă Alexandru Ghica împlini numai 785,776 lei.

Afară de dările despre cari s'a vorbită, Domnitorii percepeau la ocaziuni, și sub diferite pretexte și numiri, dări care de care mai apăsătoare pentru țerană. Între acestea figura și darea numită *ploconulă stégului*, impozită ce se lua din vechime de tōți Domnii la urcarea loră pe tronă. Ploconulă stégului era o dare generală; bolerii plă-

plăta după rangurile ce aveau, iară țeranii și cei-l-alți locuitorii plăteau sfertul îndoit și mai mult.

Sub Scarlatu Ghica în 1766 ploconul plătit de țeranii se urcă la 173.724 lei; iară sub Alexandru Ghica în 1767, la 157,857 lei.

Pe lângă ploconul stégului se mai implinea și o dare numită *ajutorință* și care se plătea pe la jumătatea anului. Scarlatu Ghica încasă din acestu impostă 141,995 lei. și Alexandru Ghica 202.279 lei.

Sub numele de *mucarer*, adică întărire se implinea o dare analogă cu ploconul stégului, la doi sau trei ani după intrarea în domnie.

Țeranii erau cei d'ântăiu contribuabili și asupra lor apăsau dările. Cu toate acestea și cele-l-alte stări sub numele de *bresle*, plăteau ore cari dări către tesaurul public. Breslele cuprindeau *mazii*, *neamurile*, *păharniceii*, *logofetii divanului*, neguțătorii din cele două-spre-dece județe, companiile din Craiova și Gorj, un fel de societăți comerciale, în fine *ruptași*, adică străinii și acei dintre români, cari plăteau dările după învoielii speciale.

Din preună cu breslele mai plăteau dări tesaurului public *Brașovenii*, locuitorii din Brașov, *Silistrianii*, *Armenii*, *Judanii*, *Quiprovații* și *Cabilianii*, locuitorii veniți de peste Dunăre. Toți aceștia erau tributarii Statului în viriutea unor convențiuni speciale.

După timp și după împrejurări mănăstirile când plăteau, când nu plăteau dări către Stat. În 1715 Stefanu Cantacuzinu le acorda scutirea. Nicolae Mavrocordat le supuse din nou la dări îndatorându-le să le plătescă în două termine. Mai târziu Constantinu Mavrocordat iarăși le scuti, însă suprimă gratificațiunile, ce li se acorda din partea Domnitorului. Același Domnitoru însărcină cu administrațiunea averilor mănăstiresci de ce persoane alese dintre călugări, și înființă o casă comună, către care egumenii și dau semile privitoare la veniturii și la cheltueli. Mănăstirile deosebite închină, plăteau partea lor către casa comună, iară restul îl întrebuințau pentru întreținerea școlilor publice și alu stabilimentelor de fețe sërmane.

Mihailu Racovița reinființă starea dinainte îndatorându mănăstirile să plătescă partea ce li se cuvenia în două căștiuri. Acastă situa-

țiune, cu ore-carî schimbări, fu păstrată până în timpulul lui Grigorie Ghica.

În 1766, pe timpulul lui Scarlatu Ghica, s'a strinsu 37,583 lei din sforturile bresleloru și mōnastiriloru, 36,224 din ploconulu și ajutorința bresleloru și 9000 din ploconulu mōnastiriloru, preste totu 82,807 lei. Unu anu mai tārđiū, sub Alexandru Ghica, acēstā sumā scāduse la 69,803.

Pānā la Stefanu Cantacuzinū preoții erau supuși la o dare anualā de care furā scutiți de cātrā acestu Domnitoru. Nicolae Mavrocordatū o reînființă. Mihailu Racovița la 1741 nu numai cā manținu dārile, darā îndatorā pe preoții sā mai plătescā ploconulu și ajutorința. La 1766, sub domnia lui Scarlatu Ghica dārile preoțimii raportaū 52,963 lei, iarā sub Alexandru Ghica 56,010 lei.

Cātrā 1769 Grigorie Ghica dupā ce ordonā sā se facā catagrafia despre numērulū preoțiloru, i îndatorā sā plătascā numai patru lei pe anū, dispunēndu, cā o parte din acestu venitū sā fiā intrebuintātu pentru opere de caritate.

Strāinii așeđați în Muntenia se învolau asupra cifrei contribuțiunii, ce trebuiau sā plătescā. Sub Scarlatu Ghica, la 1766, s'a încasatū din acēstā dare 16,948 lei, și în 1767 sub Alexandru Ghica 16,742, plus 12,351 dați totu de cātrā strāinii dreptu ploconu și ajutorința.

Romānilorū, carī de și trālau în strāinătate arātau dorința de a se întorce în țerā, sub Stefanu Racovița la 1765, li se facu conceșiunea de a plăti darea numai de douē ori pe anū. În 1767 sub Alexandru Ghica s'a încasatū 919 lei de la acești contribuitoři.

Înainte de reforma lui Constantinū Mavrocordatū atātu boțerii aflați în serviciu cātu și cei-l-alți plătiau la fiā-care domniā nouā ploconulu și *banu calului*; Mavrocordatū desființă și aceste dări. Cu tōte acestea pe la 1748 Grigorie Ghica îndatorā pe boțeri sā plătescā ca în vechime. Mai tārđiū Constantinū Racovița i scuti de mucarer, rēmāindū ca dare numai ploconulu, care în 1766 a raportatū 8000 lei.

Între scutiții de a plăti dare erau și *slugitorii*, adicā miliția, carī odiniorā se bucurau de multe și bānōse privilegiuri. Grigorie Ghica

care, după cum s'a vădit, nu cruța nici o sémă de ómeni, îndatoră la 1748 și pe slujitorii să plătescă ploconul și ajutorința câte patru lei de însu afară din Bucuresci și doi lei pentru cei aflători în capitală. Acéstă dare aducea lui Scarlatu Ghica 13,690 lei și lui Alexandru Ghica în 1767 numai 11,797 lei.

Unu impositu, pre câtu de onerosu pre atâtu de caracteristicu alu timpulu, era așa numitá *Zacherea*, adică o dare în grâne, care s'a cerutu pentru ántáia óră în anul 1756. Se cumpára grâu cu banii țerei și se trimitea la Constantinopole. Cătățimea ce se cerea nu era același în toți anii. Astu-felu în 1756 primăvera s'a cerutu 15 mil chile de Brăila, iar' în 1760 toamna 20 mil de chile. Gráulú se preda în Brăila unde se primea de unu *nazir* ⁽¹⁾, adică intendentu alu Sultanulu. Țera era represintată de unu comisarú, care observa predarea. După ce se preda cáțățimea totalá de grâu, *nazirulú* libera unu certificatú totalú, care se trimitea ca justificare la Constantinopole. Intendentulú Sultanulu nu dá certificatulu până nu i se dá plocóne.

Acéstă dare se lua în bani, primăvera și toamna. Cu banii strínși se cumpára grâu în contulu țerei, și mai adesea din vecinátatea Brăilei. În 1766, sub domnia lui Scarlatu Ghica s'a strínșu din acéstă dare 50,331 lei, și în 1767, sub Alexandru Ghica 58,000 lei.

Sub numirile de *óeritú*, *dijmăritú*, *vinăritú*, *pogonăritú*, *văcăritú* și *tulunăritú*, se percepeau imposite asupra cărora generalulú Bauer ne a lăsatú notițe interesante.

Din vechime se percepea sub nume de *óeritú*, unu felú de dijmă în natură asupra oilorú; acéstă dare se prefăcu mai târziu în bani. La începutú se lua trei parale de óle, și apoi treplatú s'a suitú la patru, la cinci și în 1748 Constantinú Mavrocordatú urcă taxa la șese parale. Grigorie Ghica în 1752 și Stefanú Racoviță în 1765, indoiră darea óleritulu.

Boerii, maziili și mōnastirile plăttau óleritulu numai la trei ani o dată; Insa în cele din urmă intrară în rindulú țeranilorú.

Óleritulu se ímplinea de la Sântulú Dimitrie și până la Sântulú

(1) Mai multe sate din județul Brăila se numescú Nazir.

George. Comisarul însărcinatul cu stringerea acestei dări erau întreținuți de către contribuitorul cu o taxă specială sub numele de *ploconă*. Acestu ploconu se prefăcu de Constantinu Mavrocordatul într'o dare fixă de o jumătate para pentru fiă care dece oi, și de 27 de parale pentru acela, carul aveau mai multu de dece capete de vite. Acestu venit se încasa pe sēma Domnitorului.

Pe atunci, ca și astăzi, mocanii aduceau vite în țēră. În anii 1758 și 1761, ambasadorele austriacul dela Constantinopole dobēndi dela Pōrtă unū firmanū prin care se stipula ca mocanii să plătescă numai trei parale de oīe. Domnitorul după timpū protestară contra acestei măsuril de favōre și nu esecutară cele prescise de firmanulū împērătescū. Cu lōte acestea Stefanū Racoviță pentru a îmbuna pe mocanii dete ordinū ca să li se scutescă doue oi din dece.

Din oferitū s'a implinitū 215,900 lei în anulū 1766 și 218,500 în 1767.

Albinele și porcīl erau impuși sub numele de *dijmăritū* la o dare de patru parale de fiă care uleiū cu albine și de fiă care porcū. Și asupra acestei dări se implineă unū ploconū accesoriū pentru întreținerea comisarilor. Constantinū Mavrocordatū dispune a se plăti în loculū ploconulū o jumătate para pentru trei până la dece stupi sau rīmători și 27 de parale pentru unū numărū mai mare. Acesta dare se implineă în Iulie. Boeril, mazilil și mōnastirile erau scutite de dijmăritū.

Dijmăritulū a raportatū în 1766 sub Scarlatū Ghica 55,800 lei și în 1767 sub Alexandru Ghica 60,650 lei.

Vinulū era impusū sub numele de *vinăritū*, unei dări în natură, care mai târziū se prefăcu în bani luându-se o para de vadră și ploconulū în folosulū agențilorū implinitoril. În unele localități impo-situlū vinăritulul se lăsa pe sēma mōnăstirilorū.

Cu ocasiunea reformei financiare Constantinū Mavrocordatū și însuși ploconulū vinăritulul fixându-lū la o jumătate para pentru trei până la 120 vedre și de patru parale pentru cantități mai mari. În 1747 același domnitorū îndoi ploconulū și în 1761 în întrei. Ploconulū

domnescă se plăta și de cătră acela, cari erau împliniți de cătră mânăstiri.

Ca de obicei, boerii, mazilii, mânăstirile și logofeții erau scutiți de darea vinăritului.

În 1765 s'a împlinită din vinărită 36,992 lei și în 1767 45,900 lei.

Impositul cunoscut sub numele de *pogonărită* s'a înființat de Nicolae Mavrocordat în anul 1716. Proprietarii plăteau pentru fiă care pogonă (1) de viă doi lei și optă parale, dare îndestulă de grea pentru timpul de atunci.

Pogonăritul a existat până la reforma lui Constantin Mavrocordat. Mihail Racoviță reînființă această dare, care se împlini până la 1744 când fu desființată iarăși de Constantin Mavrocordat.

Străinul, cari avea vii și grădini a fost în totu-de-una supus pogonăritului. Această dare se închiria cu 1500 lei și în 1762 s'a urcat la 2100 lei.

Constantin Brancovanul la întorcerea sa din Adrianopol înființă sub numele de *văcărită*, o dare de zece parale pentru un cap de vită, întemeiându această măsură pe trebuința de a i se plăti cheltueile de călătorii. Stefan Cantacuzin mișcat de împovărarea, ce aduceau dările, desființă văcăritul. Nicolae Mavrocordat reînființă acestu imposit, care de abia se desființă de Constantin Mavrocordat cu ocaziunea reformei. Urmașii acestui domnitor nu numai că reînființară văcăritul și darea se împlini dela 1741 până la 1761, dară-lă urcară până la 66 de parale, sumă însemnată pentru timpul acela. În fine la 1761 sub domnia lui Constantin Racoviță se desființă văcăritul pentru pământuri print'unu firmanu alu Sultanului. Străinul, cari ținea vite în țără plătiră și după acesta văcăritul în suma de 22 parale de capu de vită, socotindu-se doue vite mică sau tinere dreptu una mare. Se scutia doi bani la o turmă de vite.

Pe la 1763 văcăritul se contopi cu oteritul și la 1767 se arendă cu 4000 lei anualu.

(1) Pogonul se măsura cu frânghii însemnate cu pecetea domnescă.

Pentru fiă care pogonă de tutun se plătia sub numirea de *tutunărită* o dare de patru lei și șese-spre-dece parale, plus doue-deci și șapte parale de fiă care sădise pentru împlinitorii dărilor.

Tutunăritul se împlinea în August. În anul 1766 se contopi cu dijmăritul și se arenda anuală cu 7950 de lei. Acastă dare se îndoia când anul era priitorul tutunului; astă-fel în 1751 s'a urcată la 15,000 lei.

Afară de veniturile de mai sus se mai încasa câte-va sume din arendarea salinelor, din vamă, și de la așa numita *Cășla Vizirului*.

După cum amă mai arătat se explota sarea la Telega, la Slănic și la Ocnele-mari. Odinioară sarea fiindă foarte estină, trei ocale pentru o para, minele de sare aduceau venitul mic. Chiar mai târziu suta de ocale se vindea cu doue-deci de parale. De aceea abla se încasa din arendarea ocnelor până la reforma lui Mavrocordat 40,000 lei pe an. După ce Banatul Craiovei se reuni din nou cu țera de dincoci de Olt, pretul sării se urcă printr'unu firman în porturile Dunării la 44 parale suta de ocale, plus 10 la sută și în porturile Banatului Craiovei 50 parale suta de ocale, plus cinci-spre-dece la sută ca un fel de plocon. Pretul se urcă mai târziu la 50 parale pentru țera de dincoci de Olt și 60 parale pentru Banat. Sarea în drobi se plătia cu 67 parale suta de ocale.

Antăia oră s'a arendată toate salinele cu 90,000 lei, urcându-se treptat până la 1766 și 1767 când ajunse la 150,000 lei.

Salinele se dau în arenda în Ianuarie. La fiă care rearendare sarea, care se găsește în apropiere de saline rămăneă a principelui, iar aceea din porturi său pe drum a foștilor arendatori. Aceștia nu puteau vinde până la Aprilie pentru a nu se aduce pierdere noilor arendatori.

Cea mai mare călătime de sare s'a extrasă, după arătarea lui Bauer în anul 1755, an în care s'a scosă din toate ocnele 25,000,000 ocale. (1)

Tacsele vamale erau neînsemnate în vechime; se percepeau la

(1) Astă-și se extrage din ocnele din Muntenia, aceleași de care vorbesc Bauer, peste 60 milioane kilograme de sare pe an.

fruntarii și în târgurile cele mari. În 1733 Grigorie Ghica făcu unu tarifū nou, multū mai urcatū ca celū vechiū și înființă postulū de vameșū mare și o casă de vamă. Tarifulū acesta s'a aplicatū până la reforma lui Constantinū Mavrocordatū. Erau scutite de vamă doue-spre-șce sate din vecinătatea Bucuresciulū și alte optū dinprejurulū târgurilorū mari.

Vămile aū produsū în 1766 o sută miū lei și cu doi ani mai târziū 115,000 lei.

Rămâne să dau ore cari amănunte asupra veniturilorū provenite din Cășla Vizirului⁽¹⁾. Acastă localitate făcea odinioară parte din raiatau Brăilei; însă pe la 1765 se redete țerei cu condițiunea, că va plăti anualū 25,000 lei Sultanei, de ore ce Cășla Vizirului era unulū din apanagtele sale, și 3500 lei nazirului din Brăila.

Până a nu fi încorporată cu țera, adică pe la 1763, Cășla Vizirului se compunea din una miă patru sate patru-șce de familii, cari erau îndatorate să plătescă pentru întreținerea cailorū și a altorū animale, pentru încălziutulū oficerilorū, unū carū de fēnū și altulū de lemne de fiă care familiā. În acelu anū s'a luatū în naturā numai 700 care de fēnū și 300 care de lemne, iar' rămășița s'a plătitū în bani. Iată lista dărilorū în bani lăsatā de Bauer :

	Lei
Pentru fēnū, carulū prețitū unū leū	740
Pentru lemne, carulū prețitū 30 parale.	855
Pentru privilegiulū esclusivū de a face și de a vinde brânzeturi.	250
Pentru măritatulū fetetorū și alū vēduvilorū, cele d'antaiū doi lei și cele de a doilea unū leū și jumătate în ziua nunții	215
Onorariulū comisarilorū însărcinați de nazir cu împlinirea capitațiunii.	333 ¹ / ₈
Dare asupra oilorū câte o para și jumătate pentru una, mică cu mare	2,500
De raportatū	4893 ¹ / ₈

(1) *Cășla Vizirului*, după arătarea lui Bauer era unū satū sau târgulețū mare cuprinsū în *Raiatau Brăilei*. Până la dărîmarea cetățilorū de pe țermit Dunării, Brăila, Giurgiu și Turnu erau *raiele*, nădică guvernate de turci.

Și astă-zi există unū satū în județulū Brăilei numitū Odaia Vizirului, saū mai scurtū Vizir.

	<u>Lei</u>
Raportu	4,893 ¹ / ₂
O decime asupra averii morților	431
Venitul vămii după tarifa particulară a satului.	380 ¹ / ₂
Dare asupra albinelor câte patru parale de fiă care ulei	140
Dare asupra vinului produsu în localitate, o para de vadră când se făcea puțin, și trei lei de bute când se făcea mult	180
Dare asupra vinului străinu, trei lei și dece parale de bute	588
Amende în bani	2,800
Chiria prăvălielor Sultanei	380
<i>Salliani</i> , sau dare, care se implinea de la Paști până toamna, patru lei și jumătate de fiă care bărbat, o jumătate leu pentru o vită de plugu, unul pentru una sută oi, și două-deci la sută asupra sumei totale a tributului	11,000
Dijma asupra grânelor, mierii și altor produse.	61,500
Venitul totalu	<u>82,292¹/₂</u>

În 1766 sub administrațiunea română Câșta Vizirului a produsu :

	<u>Lei</u>
Capitațiunea câte doi lei de capu	6794
<i>Salliani</i>	10,038
Lemne și fenu	1,698
Darea țiganilor	25
Dijma grânelor	1,282
Oferitul pentru 70 mi oi	7,000
Totalu	<u>26,837</u>

O diferență în minus de 55,455 lei provenită mai cu seamă din desființarea mal totală a dijmii asupra grânelor, dare, care nu se putea impune de ore ce nu o plătau și cel-lalt locuitori al țerei. Mai trebuie notat, că cele-lalte impozite trecute în lista de mal susu, fură lăsate pe seama ispravnicilor și a logofeților lor.

Sub Alexandru Ghica în 1767, dările impuse asupra Câștei Vizirului produsera 30,211 lei.

Câte-va cuvinte asupra veniturilor Dómnei vorú incheia această neterminabilă listă de dări puse asupra locuitorilor.

Dómnele, după cum amú arătatú în capitulul precedentú, aveau venituri particulare. Țiganii după moșiiile domnesci erau contribuitorii casei principesei. Unii dintre dênșii plăteau darea în aurú adunatú din nisipurile riuilorú. În 1764, sub domnia lui Ștefanú Racovița din 240 țiganii rudarii, 171 deteră șese dramuri de capú, 21 patru și 48 trei, peste totú 1254 dramuri, aceea ce a produsú în aurú curatú 1003 dramuri.

Țiganii erau îndatorați să vândă marelui armașú totú aurulú ce le prisosta cu doi lei dramulú. Armașulú 'lu vindeá cu unú prețú multú mai mare în folosulú principesei.

Cei-l-alți țiganii plăteau câte cinci lei de capú și anume : 195 numiți *ursarii* și 473 *latași*. De la toți se strîngeá 3,340 lei.

Se mai da principesei și o parte din venitulú vânilorú.

În 1763 principesa primi 35,340 lei, din cari 32,000 de la vâmi și 3,340 de la țiganii, plus aurulú datú în naturá.

XI.

Tabela de veniturile Munteniei pe anii 1759, 1766 și 1767. — Cheltueile pe 1766. — Încheiere.

În capitululú precedentú s'a arătatú întru câtú-va organizațiunea finanțelorú Munteniei precum și diferitele isvóre de venituri. Folosindu-mé de lucrarea lui Bauer, credú că este utilú să facú cunoscutú cititorilorú óre cum bugetulú de venituri și cheltueli ale țerei pentru mai mulți ani. Volú începe cu veniturile.

În anulú 1759 sub domnia lui Șcarlatú Ghica veniturile țerei muntenesci erau :

Din sferturile saú capitațiunea țeranilorú pe lunile Iulie și Augustú	Lei
Septembrie și Octombree	143,668
De raportatú	142,263
	<hr/> 285,931

	<u>Lei</u>
Raportu	285,931
Noembre și Decembre	151,298
Ianuarie și Februarie	130,351
Martie și Aprilie	129,427
Maiu și Iunie	124,529
Ploconulă și <i>mucarerulă</i> pe Augustu	286,276
Ajutorința îndoită pe Octombrie	301,581
Ploconulă îndoită pe Iunie	329,599
Sferturile breslelor pentru Iulie, Augustu și Septembrie	26,318
Pe Octombrie, Noembre și Decembre	26,070
Pe Ianuarie, Februarie și Martie	23,886
Pe Aprilie, Maiu și Iunie	23,815
Ajutorința breslelor	61,457
Sfertu extraordinar	23,663
Sfertulă țeranilor, cari muncesc pentru turci	2,662
Dijmăritulă	37,000
Pogonăritulă	1,500
Tutunăritulă	5,000
Vinăritulă	47,500
Oferitulă	191,000
Bilete de scutire	131,965
Suma totală încasată la tesaurulă publică	<u>2,340,828</u>
Minele de sare	120,000
Vama	86,000
Totalulă veniturilor	<u>2,546,828</u>

În 1766 totu sub același Scarlatu Ghica s'a încasatu următoarele
sume :

	<u>Lei</u>
Sfertulă saă capitaționea țerani- loru și anume după lună :	
Augustu	78 518
Septembrie	71,117
Octombrie	72,130
Noembre	74,253
Decembre	72,518
Ianuarie	70,784
De raportat	<u>439,320</u>

Raportu.	439,320
Februarie	69,163
Marte	67,998
Aprilie	67,894
Maiu	68,914
Iunie	68,330
Iulie	68,140
Totalu	849,759
Ploconulu și ajutorința țerei	141,995
Sferturile breslelor pentru lunile Septembrie, Octombrie și Noiembrie.	9,410
Decembrie, Ianuarie și Februarie	9,391
Marte, Aprile și Maiu	9,391
Iunie, Iulie și Augustu	9,391
Ploconulu breslelor	19,513
Sferturile preoților dela Octombrie până la Augustu inclusivu	25,858
Ajutorința breslelor	16,711
Ajutorința indoită a preoților	14,000
Tributul străinilor pe unu anu	16,948
Ploconulu mănăstirilor	9,833
Ploconulu boerilor	8,000
Ploconulu și ajutorința slujitorilor și a omenilor de la Poartă.	13,690
Provisiunile de toamnă	37,000
Provisiunile de primăveră.	23,000
Oieritul	215,900
Dijmăritulu.	55,800
Vinăritulu	36,993
Pogonăritulu străinilor	1,500
Văcăritulu străinilor	4,100
Tutunăritulu	4,200
Vama	100,000
Salinele.	150,000
Veniturile Cășlei Vizirulu.	26,837
Totulu veniturilo.	1,809,220

Observându totalulu veniturilor din anii 1759 și 1766 se constată, că în celu d'ântălu se lua dela locuitorii cu multu mai grele

dări de câtu în 1766. Bauer explică această diferență printr'aceea, că cele mai multe dări s'au luatü indoitu în anulü 1759.

Chieltueele pentru trebuințele din launtru ale Munteniei încărcate în vechime, au fostü reduse treptatü începëndü cu jumătatea seculului alü șapte-spre-đecelea până în timpulü domnirii lui Nicolae și Constantinü Mavrocordatü. Deosebitü de capitațiune se mai plăteă dreptulü de *hairam*, daruri făcute Sultanului, Vizirului și altorü înalți demnitarü ai Porței, se întrețineă miliția. Puțina miliția, ce se mai păstra pentru serviciulü civilü, deveni o însărcinare gratuită. De altă parte însă începëndü cu Constantinü Brancovanu, se sporiră într'o proporțiune nepomenită dările cătră Pörtă. La 1761 Mavrocordatü înființă de o dată o dare de 500 mil lei, care se răspundeă Porței la începutulü fiă cărela Domniü. Această măsură încuragiă pe turci să schimbe câtü mai desü Domniü; aceștia pentru a se susține împovărau țera cu dări din ce în ce mai grele și cari au contribuitü în mare parte la ruina generală și la părăsirea patriei de cătră mulțime de locuitori.

În 1766 sub Scarlatü Ghica chieltueelele țerii, după o listă autentică dată lui Bauer, se urcaü la 1,719,024 lei. Iată acea listă :

	Lei
Așezărea pe tronü și tributulü sub diferite numiri	917,813
Solda plătită ianicerilorü în forterețele vecine după arătarea Porței	153,540
Amortisarea datoriilorü făcute de Domnü	145,196
Interesele datoriilorü menționate mai susü	4,275
Daruri Chanului din Crimea, pașilorü și oficerilorü superiorü	34,146
Daruri în stofe, blănăriü, postavuri, ș.a., făcute oficerilorü turci din vecinătate, însărcinați cu a-facerile principatului	84,010
Daruri dișilorü oficerü în bani	19,063
Întreținerea turcilorü în cuartierele lorü	7,582
Daruri oficerilorü Sultanului pentru a prentimpina excesele și desordinele turcilorü veniți în țeră sub pretextü de a face comerciü	12,882
De raportatü	1,378,007

Raportul	1,378,007
Retribuțiunea scriitorilor turci ai Domnului și a <i>bașilor</i> saū a omenilor însărcinați cu păzirea siguranței tērgurilor și fruntarielor despre Turcia	40,246
Daruri în luna <i>ramazanului</i> saū postulul turcilor, și la <i>bairamul</i> lor, făcută susū numițiilor oficeri și altor străini de distincțiune, cari se aflau din întâmplare la Bucuresci	6,235
Pensiunile boerilor, în cari se cuprindū și vēduvele lor și ajutōre pentru săraci	56,766
Gratificațiuni la Paști și la Crăciunū pentru boeri, vēduvele lor și alte persoane	6,947
Bucătăria Domnului și chieltueli mărunte ale Curții	21,907
Alte chieltueli ale Curții	8,663
Întreținerea a douē bisericil ale Curții și alte chieltueli la anulū nou și la sērbători mari	10,854
Grajdulū Domnului	3,635
Păzirea banilor trimiși la Constantinopole	750
Retribuțiunea marelui Vistier și impiegațiilor Vistieriei	7,825
Gratificațiuni făcute judecătorilor vecini pentru a judeca asasinatele și alte desordine făcute de turci și procesele turcilor contra locuitorilor țerei	759
Caftanuri date la investitura boerilor	505
Spese de călătōriă pentru călărași și lipcani, saū curieri, precum și pentru acei trimiși extraordinari	7,941
Provisiunile de primăveră și de toamnă	60,000
Casa Domnului la Constantinopole la începutul domniei sale	43,578
Bilete de scutire ale Domnului (1)	64,386
Totalulū chieltuielelor	1,719,024

(1) Pe temeliul acestorū bilete se scutta de darea anuală *scutelnici* aflați în serviciul boerilor, însărcinați cu cumpărarea oilor pentru Constantinopole. *deipari*, adică omenii, cari cărau lemnele pentru Curtea domnēscă, *pldiași*, omenii însărcinați cu păzirea trecătorilor din Carpați, căți-va boeri și mōnastiri.

Exploatarea minelor de sare și a vămiloră nu se vede figurându în lista cheltueleură tesaurului, pentru că Domnulă dispunea de veniturile loră, și prin urmare cheltuele se făceau deosebită.

O aruncătură de ochi asupra cheltuelilor Statului în 1766 va da o idee despre starea nenorocită în care fanarioșii aduseră țera noastră. Mai toate veniturile erau întrebuințate pentru a îndestula lăcomia turcescă, pentru a pensiona pe boeri, cari nu plăteau nici o dare și a înavuți pe țarigrădenii căroia Pôrta încredința domnia. Mărturia unui contimporană, și acela străină, prin urmare nebănuită, că a putut scrie cu pasiune, părându-mi mai convingătoare, volă traduce impresiunile lui Bauer :

«Listele de cheltueli și venituri, ce amă dată înfașează după natură tabloulă stării actuale a Valachiei. Cea din urmă mai cu sémă (cheltuelele țerei în 1766) pune în ivire slăbiciunea domniloră și nenorocirile națiunii. Se vede ună poporă zdrobită de desordine înspăimântătoare și de imposite nesuportabile și domni în dispozițiunea unui stăpână despotă și avară. Acestă despotă a reușit să-și însușescă două treimi din veniturile țerii și a face din domni puternici și avuți odinioră, nisce arendatori meprisabili. Și aceștia sunt schimbați câtă mai desă, sau celă puțină li se reînnoiesce în fiă care ană contractulă de arendare. Causelă unoră schimbării atâtă de dese și de vătămătoare s'au arătată. De îndată ce domnirea asupra principatului deveni amovibilă, se puteă prevedé aservirea domnului și apăsarea poporului. Domnulă nu are nici ună interesă să cruțe o țeră, pe care nu o mai pôte privi ca ună bună ală seă; și poporulă lipsită de oră ce razimă, nu are ce să aștepte de la ună domnă ajunsă la putere prin intrigile sarafului, și însărcinată să escuteze orbesce vroința unoră stăpâni reu voitori. Sporirea succesivă a tributului potrivită la începutulă capitulării și înmulțirea nemăsurată a impositeloră, suntă urmări inevitabile ale schimbării dese a domniloră.

«Turcii, printr'o politică rafinată, lăsară domniloră ôre care prerogative, cari puteau să mulțumescă vanitatea loră. Ei păstrară titlulă de Domnă și o curte, care totă mai respira fastulă asiatică și perpetua simulacrulă măririi loră trecute. Se găsiră cu înlesnire printre

boeri călî-va ambițioși, cari, mulțumindu-se de a fi mai bine de câtă predecesorii lor și de a sta în funcțiunile cele mai înalte ale patriei, promiteau aceea ce li se cerea. Consecința aceleiași politici turcii nu s'au amestecat de a dreptul în guvernarea din lăuntru a țerei, pentru a nu măhni pe români și pe străinii vecini printr'o nedreptate pe față și nefolositoare. Însă sub aparițe de dreptate și de echitate și sub titlul impunător de protectori și de seiori suzerani, au știut să jăfuască țera.

•Unii dintre domnitori au încercat să facă regulamente pentru administrarea justiției, cari au servit să incurce și mai mult chaosul legilor. Mai mulți dintre acești domni s'au ocupat de finanțe, însă numai în vedere de a-și mări veniturile prin impozite, fără a cugeta la efectele funeste ale celor mai multe dintre aceste dări.

•Dintre toți domni Constantin Mavrocordat este acela, care a făcut cele mai mari neajunsuri patriei sale. Fără să aprecieze caracterul său moral, pot să asigure, că era politic reu și financiar reu. . . . În loc să desființeze capitațiunea, sau cel puțin să o micșoreze și să o fixeze; în loc de a se gândi să impue mai cu seamă producțiunile și consumațiunile țerei, el spori capitațiunea și dete cele-lalte venituri în arendă ca și predecesorii lui. Mai târziu Constantin Mavrocordat vedându-se victima cabalelor inamicilor săi, și nevoit să cedeze domniatul rivalilor lui, nu mai cruță nici un mijloc și credu că se întărește sporind de o dată cu o jumătate milion de lei tributul de plătit Porții. Această măsură cufundă nu numai țera într'o prăpastie de nenorociri, dar a trase asupra lui disgrația. Turcii îndulcindu-se a percepe cinci-sute mii lei schimbară câtă mai des domni; astă-felă această dispozițiune nu numai zdrobi țera sub dări nesuportabile, dar nimici și demnitatea principilor.

•Pentru a ruina cu desăvârșire poporul se impuseră dări atât de mari numai asupra cultivatorilor, dări nepotrivite afară de orice măsură cu numărul și mijlocele locuitorilor. Această dare se îplinea totu prin capitațiune, și este cu atât mai vătămătoare fiindu că este arbitrară. Este de mirare că nici un principe nu s'a gân-

dită să o desființeze. Și cu toate acestea se putea ori cine încredința, că împuind producțiunile pământului și consumațiunile, bogatul ar fi fost îndatorat să contribuască la ușurarea poporului, și chiar turcii aflători în țară ar fi îndurat o parte din aceste sarcini.

Findu-că s'au aflat chiar scriitorii foarte nedrepți cu poporul român de la țară și l-au imputat vișuri inchipuite, adăogându, că starea sa de miserie o datoră în parte naturei și deprinderilor sale, credu, că mărturirea unui scriitoru învățat ca Bauer ne va resbuna de această nedreptate. Pentru aceea ceru voia să încheie acestu capitulul cu câte-va apreturiri ale generalului rusu privitoare la nemiul nostru.

•Românii sunt în generalu de statură mare, făcuți bine, vârtoși și foarte sănătoși. Bolele sunt rarî între deșii; și ciuma, cu toate că bătuesce foarte desu în Turcia, nu se arată însă mai niciodată, afară de timpii de resboiu, când acestu flagelul li se aduce din Asia de cătră soldați.

•Este întristatoru ca o țară atâtu de frumoasă, cu unu pământu atâtu de roditoru, sub unu ceru atâtu de fericit și locuită de așa omeni să fiă atâtu de puțin populată; suntu încredințat că ar puté să nutrească de cinc și de șese ori mai mulți locuitorii de câtu are astăzi, și ce este mai reu este, că se despopulează din ce în ce mai multu, mai cu sémă de trei-deci sau patru-deci de ani. Causese despopulării suntu mai multe. Guvernul prea despoticu al turcilor; impositile, cu cari domnul este îndatorat să încarce țera pentru a fi în stare să plătescă tributul anual și pentru a-și cumpéra amicul puternic la curtea Sultanului; modulul tiranic cum se implinesc aceste impositile; vexațiunile boerilor, cari și resbună pe locuitorii supuși ai lor de suveranul disprețu ce încercă din partea turcilor; resbótele făcute de Pórtă, ale cărora urmări țera le-a resimțit cu prisosú; barbariile și cruđimile neauđite esercitate de armatele trecétore, cari nu observéză nici ordine nici disciplină, și calcă de o potrivă în picióre legile, religiunea și umanitatea, despre care n'au avut vre o dată cea mai mică cunoscință; ciuma chiar, pe care o aducú în țară în trecerea lor. Acéstă mulțime de rele distrugé-

tóre, dintre cari unul ar fi de ajuns pentru a pustii și a despopula țera cea mai înfloritoare, contribuesc de o potrivă la despopularea acestei provincii, care se mărește pe di ce trece prin fugirea locuitorilor sei. Politica înțeleptă și bine-făcătoare a vecinilor i prinesce cu brațele deschise, și de câtú-va timpú locuitorii au fugitú mai cu sémă în Transilvania; ei află acolo, pe lângă aseménarea pământului, a moravurilor și a limbii, o a doua patriá și unú guvernú mai puținú supusú la revoluțiunii atâtú de funeste.

«De când Rușii au scăpatú acéstă țérá, mai multe familii s'au întorsú pe la casele lorú. Înșá trebue să trecă anii mulți pentru ca Valachia să-și redobéndescă vechia sa splendóre, pentru a reinvia atâtea sate, odinióră locuite și înfloritoare, și pentru a restabili atâtea sate avute și atâtea locuințe pustii, despre cari se vedú urme la fiá-care pașú.

«Se aude fórte rarú vorbinduse în Valachia de omoruri, de furturi, de asasinate și de alte crime atroce. Acestú poporú i cam place vinulú, este leneșú și avarú, însă altú-felú ómenii cum se cuvine. De și se gáscú între dênșii înșelători, aceștia sunt mai în totú-dé-una armenii, grecii și jidanii, cari aici, ca pretutindenii, se deosebescú prin mijlócele de a se inavuți în dauna altúla.

«Românii sunt bravi și bunii resbolnici; mai la toți le place vênátórea, cu osebite muntenilorú, cari tragú cu pușca admirabilú; și acéstă ocupațiune i forméză fórte multú pentru resbolú.

«Acea ce dișel despre caracterulú moralú alú románilorú, de moravurile și deprinderile lorú, se aplicá pentru maioritátea poporului, cáci cei mari, curtenii și ómenii avuți, imiteză în tóte pe turcii și se aseméná, afará de religiune, care i deosebesce. Ei sunt lași și tárători înaintea superiorilorú lorú, mândri de nesuferitú cu inferiorii, pentru banii facú totú; suntú intriganții, zavistnicii, lipitori necruțétóre ale poporului, apésători ai celor slabi, aspri cátrá supușii lorú și tiranii în casele lorú. . . . Acéstă regulá nu este însă lárá esceptiune. Eú însu-mi amú cunoscutú în Valachia boerú cu unú caracterú fórte stimabilú. Dacă cei mai mulți nu suntú totú astú-feliú, cuvântulú este, cá linerimea nu primesce nici o educațiune, și cá din cea mai fra-

gedă copilăria este încungiurată de sclavi și deprinsă să comande înainte de a fi învățată să se supună. »¹⁾

Încheiând partea acestei lucrări privitoare la veniturile și cheltuielile României, în secolul al III-lea optu-spre-decelea mi permit să observ, că cele petrecute în materie de finanțe ca și cele petrecute în administrațiunea și politica țerei pe timpul domnilor fanarioți, ne încredințază, că domnia lor a fost o nenorocire pentru poporul român. De unde odinioară țera era înflorită și populată, numele său și vitejia copiilor săi recunoscută și respectată, pe dată ce guvernul este încredințat țarigrădenilor setoși de a se înavuți, epoca decadenței începe și ține cât și domniatul străin. Pare, că fanarioții și propuseseră nu numai să despoe țera, dară să demoralizeze poporul, să ștergă într-insul orice simț de patriotism, să depopuleze mănăstirile noastre câmpii și frumoșii noștri munți. A trebuit ca miseria să fi mare, suferințele neauzite pentru că toți câți au scris asupra țerilor române, Del Chiaro, Raicevic, Peyssonel, Bauer să recunoască, că fanarioții sunt un flagel pentru Muntenia și Moldova; să afirme, că domnia acestor țeri era o adevărată arendă pentru domni străini. Rămăind pentru totu-de-una recunoscători acelor români, cari au lucrat și luptat pentru a scăpa țera de acești jăfuitori de meserii, să nu uilăm, că alte nemuri de oameni totu atât de periculoși, dacă nu mai mult, ca și fanarioții, sunt pe cale a cotropi isvorele de traie ale României, a se substitui popoului român în comerț, arte și meserii și ca mâne și în politică. Trecutul să ne servescă de învățătură și să lucrăm cu bărbăția, ce insulfă patriotismul și simțul de conservațiune pentru ca România să fiă a Românilor.

(1) Bauer revine de mai multe ori asupra suferințelor popoului și împușării populațiunii. Vorbindu despre țerani elu ne spune, că Constantin Mavrocordat puse să se constate numărul familiilor prin *peceți*, adică bilete lipărite, și pe la începutul domniei sale se constată 147,000 familii, număr care înmulțit cu cinci ne ar da 735,000 suflete. În anul 1745 făcându-se un alt recensământ se constată numai 70,000 de familii, adică 350,000 suflete populațiunea se înjumătățise. Se mai făcură și alte recensamente mai târziu, și se constată, că rămăseseră numai 35,000 familii de țerani, adică 175,000 suflete! Și ne mai întrebăm pentru ce România este atât de puțin populată în raport cu întinderea teritoriului său!

TABELA MATERIELORŪ

CUPRINSE ÎN

TOM. III, SECȚIUNEA II, DIN SERIA II, A ANALELORŪ ACADEMIEI ROMÂNE

Pag.

I. Relațiuni istorice despre Țerile Române din epocă dela finele véculei alé XVI-lea și începutulú celul alé XVII-lea, estrase din opera intitulată <i>Александрински Патрiархъ Мелетiй Пираск</i> , compusă de Ioan Malyșevski, profesorú la Academia teologică dela Kiew, Tom. I. Kiew, 1872 ; de P. S. S. <i>Episcopulú Melchisedec</i>	1
II. Desvoltarea progresivă a luminatului electricú, memoriú de D-lú <i>Em. Bacaloglo</i>	57
III. Schițe asupra stării economice a României în secululú alé XVIII-lea, memoriú de D-lú <i>P. S. Aurelianu</i>	73

Tom. X. Secf. II. Fasc. II.

Dacia înainte de Romani. Cercetări asupra popoarelor cari au locuit țările române de a slăna Dunării. mai înainte de epoca a acestor țări de către imperatorul Traianu, de Gr. G. Tocilescu. — Cu 39 stampe litografiate, 4 charte, din cari 2 cromolitografiate și 171 figuri în text . . . . . 1 vol. în 8°, lei 15 —

Tom. XI. Secf. I.

Desbaterile Academiei în sesiunea a. 1873. Raportul general al D-lui *Gr. G. Tocilescu* despre misiunea sa în Rusia . . . . . 1 vol. în 4°, lei 2 50 —

Tom. XI. Secf. II.

Memorii și Notițe. Economia rurală la Romani de D-lă *P. S. Aurelianu*. — Pedaniu Diocoride și Luciu Apuleiu (Botanica Daco-getică), de D-lă *A. Papadopolu-Calinachiu*. — Inceputul omului de D-lă *Ion Ghica*. — Noțiunți despre basă, acid și sare de D-lă *Nicolae Teclu*. — Descoperirea unei măsele de Dinotieri în România de D-lă *Gr. Stefănescu*. — Bibliografia numismatică române de D-lă *D. A. Sturdza*. — Noțiunți re ative la economia socială și istoria civilizațiunii în Transilvania, de D-lă *G. Barițiu*. — Descoperirea unei falce de camilă fosilă la Slatina de D-lă *Gr. Stefănescu*. — Cununa mare din tesaurul de la Novo-Cercask de D-lă *A. I. Odobescu*. — Observațiuni meteorologice făcute la Școala de agricultură și silvicultură de la Ferăstrău Bucuresci, și în Iași prin D-lă *P. Poni* pe anii 1877 și 1878 . . . . . 1 vol. în 4° lei 20 —

Analele Academiei Române.

Seria II. Tom. I.

Desbaterile și lucrările Academiei în sesiunea a. 1879 . . . . . 1 vol. în 4° lei 3 50

Seria II. Tom. II. Secf. I.

Desbaterile Academiei în sesiunea a. 1879—80. Elefantul fosil de la vadul Soreștilor de D-lă *Gr. Stefănescu* Notiță onomastică topică macedo-română comunicată de D-lă *A. Margaritu*. — Notițe despre călătoria lui *La Mottraye* la Tighina de D-lă *V. A. Urechid*. — Raportul D-lui *Nic. Deuzogianu* despre misiunea sa istorică în Ungaria și Transilvania. 1 vol. în 4° lei 5 —

Seria II. Tom. II. Secf. II.

Discursuri, memorii și notițe. Discursul de recepțiune al D-lui *Em. Bacaloglu* despre calendar și răspunsul D-lui *Ion Ghica*. — Discursul D-lui *Ion Ghica* despre Ioan Cămpianu și răspunsul d-lui *H. P. Haudeu*. — Discursul d-lui *Dr. P. Vasiciu*, despre Vegetarianism și răspunsul D-lui *Dr. I. Felix*. — Discursul D-lui *N. Teclu* despre relațiunile între Chemia organică și anorganică și răspunsul D-lui *V. Babeșiu*. Discursul D-lui *Dr. D. Brândză* despre vegetațiunea României și exploratori ei și răspunsul D-lui *Gr. Stefănescu*. Seminciunile, solurile și reșele de D-lă *Ion Ghica*. — Scrisori către D-lă *Vasile Alessandri* de D-lă *Ion Ghica*. Cartografia română de D-lă *V. A. Urechid*. — Dăre de semă despre scrierea lui *Atanasie Comnenu* Ipsilantu "Εκκλησιαστικὸν καὶ πολιτικὸν Ἰψιλάντ", în ce privesc pe Români de D-lă *A. Papadopolu-Calinachiu*. — Plante noue din România de D-lă *Dr. D. Brândză*. . . . . 1 vol. în 4° lei 6 —

Seria II. Tom. III. Secf. I.

Desbaterile Academiei în sesiunea a. 1880—81. Vegetațiunea pinului silvestru și a pinului negru la școala de agricultură de la Ferăstrău de D-lă *P. S. Aurelianu*. Protecți pentru organizarea serviciului meteorologic în România de D-lă *St. Hepites*. — Relațiune asupra congresului ală III-lea internațională de igienă ținut la Turin în Septembrie 1880 de D-lă *Dr. I. Felix* . . . . . 1 vol. în 4° lei 5 —

Seria II. Tom. III. Secf. II.

Relațiunți istorice despre țările române din epoca de la finele sec. XVI și începutul sec. XVII după scrierea lui *Ivan Malisevski* de *P. S. S. Episcopulă Melchisedec*. — Desvoltarea progresivă a luminatului electric de D-lă *Em. Bacaloglu*. — Schițe asupra stării economice a României în secolul ală XVIII-lea de D-lă *P. S. Aurelianu* . . . . . 1 vol. 4° lei 2 —

Seria II. Tom. IV. Secf. II. Fasc. I.

Observațiunți meteorologice făcute la Brăila în anii 1879 și 1880 de D-lă *St. C. Hepites*. . . . . 1 vol. în 4° lei 4 —

Seria II. Tom. IV. Secf. II. Fasc. II.

Observațiunți meteorologice făcute la Iași în anii 1879 și 1880 de D-lă *P. Poni*. 1 vol. în 4° lei 1.

Seria II. Tom. IV. Secf. II. Fasc. III.

Observațiunți meteorologice făcute la Ferăstrău (Bucuresci, în anii 1873 și 1880 sub direcțiunea D-lui *P. S. Aurelianu*. . . . . 1 vol. în 4° lei 1 50 —

Dicționarul limbii române elaboratū ca proiect de *A. T. Laurianu* și *I. C. Masănu*. . . . . 2 vol. gr. în 8°, lei 60 —

Glosariū, care coprinde vorbele din limba română străjite prin originea sa for-

ma loră, cum și cele de origine îndoișoasă, elaborată ca proiect de A. T. Laurianu și I. C. Massimă . . . . . 1 vol. gr. în 8° lei 12 —

Gramatica limbii române. Partea I. Analitică. — Partea II, Sintetică de d-lr Tim. Cipariu . . . . . 2 vol. 8° (cate 5 lei) lei 10 —

Operele Principelui Dimitrie Cantemir :

I. *Descriptio Moldaviae* cu chart'a geographica a Moldaviei și unu facișimile. . . . . 1 vol. în 8° lei 4 —

II. *Descriptio Moldaviae*, tradusa din textulu originale latinescu aflatu în mușeulu asiaticu alu Academiei imper. scientifice de la St. Petropole, cu chart'a geographica a Moldaviei și unu facișimile . . . . . 1 vol. în 8° lei 4 —

III. IV. *Istoria Imperiului Otomanu, creșterea și scaderea lui*, — cu note lörte instructive. — Traducere romana dupe editiunea englesă. francesă și germană de dr. Ios. Hodosiu. — Cu *Indice alfabetică despre prrs-onete, localitatile și evenimentele cele mai însemnate în această istoria* și cu o stampa represintându *Palatulul lui Cantemiru în Constantinopole* . . . . . 2 vol. în 8° lei 18 —

V. Partea I. *Evenimentele Cantucuzinilor și Brancorenilor din Tierr'a Muntenesca*, tradusa dupe versiunea grecescă de d-lr G. Șion — Partea II. *Divanulă sau galec'e'a întieptului cu lumea*, cu unu glossariu și prefață de d-lr G. Șion . . . . . 1 vol. în 8°. lei 3 —

Istoria Româniloră sub Mihaiu-Vodă Vitezulă, urmată de scrieri diverse de Nicolae Bălcescu, publicate și însoțite cu o precuvântare și note de d-lr A. I. Odobescu. . . . . 1 vol. în 8° lei 4 —

Catehișmulă catvinescū impusu clerului și poporu lui romanescu sub domni'a Principulu Georgiu Rakoczy I. și II. — Transcrișu cu litere latine dupe edițiunea II tipărită în anul 1656, însoțitu de ună excursiune istorică și de unu glossariu de d-lr *Georgiu Bariliu* . . . . . 1 vol. în 8° lei 2 —

Psaltirea publicată romănesce la 1577 de diaconulă Coresi, — reproducă cu unū studiū bibliograficū și unū glossarū comparativū de d-lr B. Petricicu-Hasdeu. — Tomulū I. Textulă; — cu 66 pagine fac-similate . . . . . 1 vol. în 4° lei 15 —

Opurile lui Caiu Corneliu Tacitu traduse romanesce de Gavrilu I. Munteanu. . . . . 1 vol. în 8° lei 6 —

C. C. Sallustiū, — *Catiliua și Jugurtha*, traducione de Demetriu I. Dobrescu . . . . . 1 vol. în 8° lei 2 —

Operele lui Caiu Iuliu Cesare, traduse romanesce de C. Copacineanu și D. Caianu . . . . . 2 vol. în 8° lei 5 —

M. Taliu Cicerone, — *Filippicele*, traducere de D. Aug. Laurianu. 1 vol. în 8° lei 3 —

Dione Cassiu, — *Istoria romana de la Nerone pene la Alexandru Severu*, traducere de Angelu Demetrescu. . . . . 1 vol. în 8° lei 3 50

Documente privitoare la Istoria Româniloră culese de Eudoxiu de Hurmuzaki; publicate sub auspiciile ministerului Cultelor și al Instrucțiunei Publice și ale Academiei Române :

Vol. VII. (1750-1818). Cu portretul lui Grigorie Ghica. . . . . 1 vol. în 4° lei 40 —

Vol. VI. (1700—1750). Cu portretul lui Dimitrie Cantemirū. 1 vol. în 4° lei 40 —

Vol. III. (1576—1599). Cu portretul lui Mihaiu-Vodă Vitezulă. 1 vol. în 4° lei 40 —

Vol. IV. Partea I. (1640-1649) cu portretul lui Mateiū Basarabū 1 vol. în 4° lei 40 —

Fragmente zur Geschichte der Rumänen von Eudoxius Freiherrn von Hurmuzaki. I-er Band. Mit Eu'xius Hurmuzaki's Portrait. — . . . . . 1 vol. 8° lei 8 —

II-er Band. *Geschichte der rumänischen Kirche in Siebenbürgen*. 1 vol. 8° lei 6 —

Fragmente din Istoria Româniloră de Eudoxiu Baron de Hurmuzachi. Tom. I. . . . . 1 vol. 8° lei 3 —